

Ogier Ghiselin De Busbecq

Türkiye'yi Böyle Gördüm

Tercüman
1001 TEMEL ESER
Yazan ; Ogier Ghiselin De Busbecq
Hazırlayan: Aysel KURUTLUOĞLU
TÜRKİYE'Yİ BÖYLE GÖRDÜM

Tercüman gazetesinde hazırlanan bu eser Kervan Kitapçılık A. Ş. ofset tesislerinde basılmıştır

1001/ Temel Eseri iftiharla sunuyoruz
Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç ka-tan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eser-lere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyo-loji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren, ona yön veren konularda "Gerçek eserler" elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutul-maya yüz tutmuş -Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazan-mış- binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık. Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız "1000 Temel Eser" serisi, Millî Eğitim Bakanlığı-ğınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve "Tercüman 1001 Temel Eser" dizisini yayınla-maya karar verdik. "1000 Temel Eser" serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımız-dan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gu-rurla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlemlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler

önüne sermek, onları lâayık oldukları yere oturt-maktır.
Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz.
Kârımız sadece gu-rur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.
KEMAL İLİCAK
Tercüman Gazetesi Sahibi

TAKDİM

Ogier Ghiselin de Busbecq, devletimizin en kud-retli ve batılılar tarafından da en çok merak edilen bir devrinde Avusturya Sefiri olarak Türkiye'ye gelmiş, 1554'den 1562'ye kadar süren sefirliği sırasındaki bilgi ve müşahedelerini dört uzun mektup halinde üniversi-teden arkadaşı olan Nicholas Michault'ya yazmıştır. Busbecq, kökleri çok eski devirlere kadar giden Flander'lı Busbecq ailesine mensup bir asilzadedir. 1522'de doğdu, önce Louvain'de, sonra Paris ve Vene-dik'te tahsil etti. Klâsik diller ve Eski Çağ Tarihi hak-kında çok geniş malûmata sahip oldu. 1530'da Beşinci Şarl'dan (Şarlken) ailesine ait asa-let beratı

almıştı. İlk devlet hizmeti de 1554'de İmparator Ferdinand zamanına rastlar. O zaman Kraliçe Mary ile İspanya Kralı II. Filip'in evlenme töreninde buluncak bir sefaret heyetiyle İngiltere'ye gitmişti. Oradan döndüğünde hemen İstanbul sefirliğine tayin edildi. Avusturya ile Osmanlı Devletinin gergin bir zamanında Busbecq'in İstanbul sefiri tayin edilmiş olması en azından onun çok kabiliyetli ve güvenilir bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Zira o sırada İmparator Ferdinand. Türk Padişahı Muhteşem Süleyman'ın ken-disine bahsettiği sulhu bozarak Erdel'i istilâ etmiş, Türkler de Avusturya ile resmen harp haline girmişler-di. Osmanlı Türklerinde âdet olduğu üzere, bir devlet ile harp haline girilince o devletin sefiri derhal Yediku-

10

le'ye hapsedilirdi. İşte o devirdeki Avusturya sefiri Mal-uezzi hapse atılıp artık işe yaramaz bir hale gelince yerine Busbecq gönderildi. Bir diplomat olarak vazifesini iyi ifâ eden Busbecq hem Türkleri sevmesi hem de kendini onlara sevdirmesi sayesinde Türklerle yaptığı müzakerelerde iki devlet arasındaki gerginliği nispeten yumuşatmayı başarmış-tır. 1562 sonlarında Türkiye'den ayrıldıktan sonra da uzun müddet devlet hizmetinde çeşitli görevler aldı. 71 yaşında iken artık kendisini çok yorgun hissetmeye başlamış ve doğduğu yere dönüp son günlerini asûde yaşamaya karar vermişti. 28 Ekim 1592'de St. Germain yakınındaki Maillot Şatosuna götürülmesini istedi, 11 gün sonra orada öldü. Kalbini bir kurşun mahfaza içinde Busbecq'deki aile mezarlığına gömdüler.

Busbecq'in Türkiye Mektupları memleketimizde ilk defa Hüseyin Cahit Yalçın tarafından tercüme ve 1939' da neşredilmişti. Bilindiği gibi Busbecq'in mektupları'nın orijinali lâtinedir. Hüseyin Cahit Yalçın eserin 1694 ve 1927 tarihlerinde basılan ve birbirinden farklı (son baskıda bazı kısımları atılmıştır) olan iki İngilizce tercümesini esas alarak bunlardan bir terkip yapmış ve eseri «Türk Mektupları» adıyla neşretmişti. Daha son-ra bu mektuplar 1953 tarihinde «Kanunî Devrinde Bir Sefirin Hatıratı» adı altında, fakat mütercim ismi ve-rilmeden, neşredilmiştir.

Busbecq'in mektuplarının en mükemmel tercümesi (İngilizce) ve neşri 1968 tarihinde E. Seymour Forster tarafından «The Turkish Letters Of Ogier Ghiselin de Busbecq, Imperial Ambassador at Constantinople 1554 – 1562» (Oxford, at the Clarendon Press) adıyla yapılmış bulunmaktadır.

BİRİNCİ MEKTUP

Viyana 1/Eylül/1555

Ayrılırken, İstanbul yolculuğum hakkında size uzun uzun yazacağıma söz vermiştim. İşte şimdi bu sözümü tutuyorum. Hattâ daha fazlasını yazacağım. Hatırımda kaldığı gibi, borcumu faizini de ekleyerek ödeyeceğim. Zira İstanbul'a kadarki yolculuk hikâyeme, oradan Amasya'ya kadar uzanan bir gezintiyi de ilâve etmek istiyorum. Bu öyle fevkalâde maceralarla dolu bir yol-culuk değildir. Basit bir yolculuktur. Başıma gelen olay-lardan benim hoşuma gidenleri sizi de keyiflendirecek-tir. Zevklerimiz aynı olduğuna eminim. Ama hoş ol-mayan olayları okuduğunuz zaman bunlar sizi üzme-sin, çünkü bu kadar uzun ve zor bir yolculukta bu gibi olayların meydana gelmesi pek tabiidir. Şimdi bu olay-lar geçmiş günlerde kaldı. O zamanlar bende ne kadar sinir bozucu ve üzüntü verici bir tesir yaratmışlarsa şimdi de bunları size naklederken bana öyle büyük zevk verecektir. Kral Philip ve Kraliçe Mary'nin evlenme töreninde bulunduktan sonra (Ulu efendim Ferdinand'ın kral ve kraliçeye saygılarını iletmekle görevli Don Pedro Lasso başkanlığındaki heyette ben de vardım) İngiltere'den va-lana döndüğümü ve bu yolculuğa çıkmam için kral ta-rafından çağrıldığımı hatırlayacağınızı umarım. Kralın

12

mektubunu aldığım zaman Kasımın üçü idi. Eylül'de bu-lunuyordum. Babama

ve tanıdıklarına veda etmek üze-re derhal Busbecq'e döndüm. Sonra da, apar topar ha-zırlanıp Tournai yolundan Brüksel'e geldim. Orada, atı-nı mahmuzlayarak yanıma gelen Don Pedro, kralın ken-disine gönderdiği bir mektubu bana gösterdi. Benim hemen yola çıkarılmam hususunda gerekenin yapılma-sı kendisine emrediliyordu. Alelacele hazırlığımı yapı-rak oldukça yorucu bir yolculuktan sonra Viyana'ya geldim. Böyle meşakkatli yolculuklara alışık değildim. Mevsim icabı hava kötü, günler kısa, yollar çamur için-de idi. Bir an evvel varmak için geç saatlere kadar yo-la devam etmek zorunda kalıyordum. Karanlıklar için-de, berbat yollarda yola devam başıma bir belâ getire-bilirdi.

Viyana'ya varınca, Ferdinand'ın özel danışmanla-rından Vaan der Aa beni huzura çıkardı. Ulu kral, na-muslu ve sadık bildiği kimselere karşı gösterdiği nazi-kâne kabulü bana da gösterdi. Şahsıma karşı beslediği büyük ümitleri anlattıktan sonra Elçilik görevini ka-bul ederek hemen hareket etmemin faydalarını izah etti. Temsilcisinin Aralık ayı başında Buda'da olacağı-na dair Buda Paşasına söz verdiğini, şayet bu sözünü yerine getirmezse Türklerin de bunu vesile sayıp kendi sözlerinde durmayacaklarından endişe ettiğini, onlara bu fırsatı vermek istemediğini söyledi. Hazırlanmak için önümüzde sadece oniki gün vardı. Kısa sürecek bir yolculuğun hazırlığı için bile yetmezdi bu müddet. Hele böyle uzun bir yolculuk bahis konusu olunca hiç yet-mezdi. Üstelik bu kısacık müddete Comorn'a gidip ora-da John Maria Maluezzi'yi görmek de dahildi. Kral böy-le arzu ediyordu. Türklerin örf ve adetleri, ahlâkları hakkında bilgi sahibi olmam ve geçmişte takip ettikle-

13

rı siyaseti öğrenmem için bunu pek lüzumlu görmüştü. Maluezzi, Ferdinand'ın temsilcisi olarak Süleyman'ın sarayında birkaç yıl kalmıştı. Aslında, imparator Char-les'in Türklerle ateş-kes akdettiği gündenberi İstanbul'-da elçilik görevinde bulunuyordu. Bu ateş-kesin görüş-melerini imparator namına Gerard Nelduvie yapmıştı. Maluezzi'nin de dahil olduğu Nelduvie başkanlığındaki heyet, Ferdinand adına Türklerle sekiz yıllık bir ateş-kes anlaşması imzalamıştı. Maluezzi vatana dönünce, Ferdinand onu tekrar İstanbul'a göndererek kendisini temsil etmesini istemişti. Orada, Türklerin Macar Kral-lığı sınırlarına tecavüzlerine mani olmak, bu akınlar dolayısıyla doğrudan doğruya Sultan'a başvurarak ya-pılan zarar ve ziyanın tazminini istemekle görevlendi-rilmişti. Fakat, bir müddet sonra, Transilvanya'nın Macaris-tan'la birleşmesi için bir fırsat doğdu. Macarlar bundan yararlanıp Krallığın geleceğini sağlama almayı pek ateş-li bir şekilde arzuladılar. Ferdinand da böyle bir fırsa-tı kaçırmak istemiyordu. Bunun için durumu (bazan Macar Kralı ünvanıyla da anılan) Voyvoda John'un dul karısı ve oğlu ile görüştü. Onlara vereceği birkaç vilâ-yete karşılık Transilvanya'yı alacaktı. Bu alış - verişe Türklerin rıza göstermeyeceklerini biliyordu. Zira, Sad-razam Rüstem (Süleyman'ın damadı ve vezirlerin başı), söylentilerin doğru olup olmadığını anlamak için bir adamını Maluezzi'ye göndererek işin aslını ona sordur-muş. O da bu söylentilerin aslı esası olmadığına dair Rüstem'i yeminle ikna etmişti. Ancak Ferdinand'ın Transilvanya'ya fiilen sahip olması üzerine gerçek or-taya çıktı. Sultan, Rüstem'in Maluezzi'ye bu kadar gü-venmesinden dolayı fena halde öfkelen-di. Rüstem de

14

açıktan açığa kandırılmış olmanın verdiği öfke ile Ma-luezzi'yi hapse attırdı. Malı, mülkü, ailesi elinden alın-dı. İki yıl süre ile yaşadığı sıkı hapislik hayatı idrar yolları hastalığına tutulmasına sebep oldu. Hayatı teh-likeye girmişti. Kendisine ilâç da verilmiyordu. Türk-ler her zaman ya çok aşırı duygulu ya tamamen hissiz davranırlar. Dost bildiklerine karşı son derece iyi kalp-li, merhametli, öfkelenedikleri zaman da gayet sert ha-reket ederler. Ancak, bazı iç karışıklıklar yüzünden ya-bancı devletlerle barış

içinde yaşamayı tercih ediyorlar-dı. Ayrıca, Transilvanya'yı silâh zoru ile almak bir hay-li külfete malolacaktı. Bu yüzden kafalarından savaş düşüncesini atıp işi dostâne bir şekilde görüşmek ve bir anlaşmaya varmak yolunu benimsediler.

İş bu şekilde dönünce, Türkler Transilvanya'nın ol-duğu gibi iadesini istediler. Ferdinand ise oradaki çı-karlarını feda etmek istemiyordu. Ayrıca, Voyvoda ile aralarındaki anlaşmayı da bozmak işine gelmiyordu. Bu normal bir hukukî anlaşma idi. Bu anlaşmanın Türk-lerce de kabulü için Agria Piskoposu Antony Wrantzius ile Francis Zay elçi olarak İstanbul'a gönderildiler.

Bunlar İstanbul'a vardıklarında Maluezzi hapisten çıkarılmış ve Süleyman'ın mektubunu Ferdinan'a ilet-mek üzere hareket etmiş bulunuyordu.

Dönüşünden kısa müddet sonra Ferdinand, mektu-bun cevabını götürmek üzere onu tekrar İstanbul'a yol-ladı. Barış sağlanırsa yine elçi olarak kalacaktı. Yolda Comorn'a (Tuna ve Vaga nehirlerinin birleştiği yerde bir hudut garnizonu) vardıği zaman, hapsanede yaka-landığı hastalığın yeniden ve şiddetli bir şekilde başla-ması üzerine orada durmak zorunda kaldı, iyileşmek-

15

ten ümidini kesince durumunu bir mektupla İmpara-tor Ferdinand'a bildirip yerine bir başkasının görevlen-dirilmesini diledi. Ferdinand, Maluezzi'nin hastalığının ciddi olduğu-na pek inanmıyor, onun elçilik görevinden affını isteme-sinin daha çok geçmişi hatırlamaktan ve geleceğin zor-luklarından korkmaktan ileri geldiğini sanıyordu. Bu-nunla beraber kendisine ve devlete lâıykı veçhile hiz-met etmiş bir kimseyi zorla görevine devam ettirme-nin de uygun olmayacağını düşünüyordu. Çok geçme-den Maluezzi öldü. Görevinden rahatını düşünerek de-ğil, hastalığının ağırlığı yüzünden çekilmek istediği bu suretle anlaşılmış oldu. Bu durum üzerine onun göre-vi bana verilmişti. Fakat Türklerin takip ettikleri siya-set ve politik durumları hakkında pek bilgi ve tecrübe-ye sahip olmadığım için, daha evvel de söylediğim gibi, Maluezzi'yi görüp Türkler hakkında fikirlerini öğrenmek ve gerekli bilgileri almak suretiyle gözü kapalı hareket etmeyi önlemiş olacağımı düşünüyordu. Maluezzi'yi zi-yaret iki gününe mal oldu. Aldığım bilgilere göre hare-keş şeklini tayin hususunda bir fikir sahibi oldum. Bundan sonra, Türklerle münasebetlerimde alınması gerekli ihtiyat tedbirlerinin neler olacağını öğrendim.

Oradan acele Viyana'ya döndüm. Yolculuk için lü-zumlu hazırlıklara başladım. Yapılacak o kadar çok şey vardı ve zaman o kadar kısa idi ki daha hazırlıklarımı tamamlayamadan hareket günü geldi çattı. Kral bir an evvel hareket etmem için beni sıkıştırıp duruyordu. Sabahın erken saatlerinden gece geç saatlere kadar fa-sılasız işlerimi ve eşyayı düzene koymaya çalıştım. Ge-cenin bu saatinde mutad olarak kapalı olan Viyana ka-

16

pıları açık bırakılmıştı. Dışarı çıktım. O günün sabahı ava giderken İmparator, avdan dönmeden önce benim yola koyulmuş olacağımdan şüphe etmediğini söylemiş-ti: Onun dönüşü ile benim hareket etmem arasında faz-la bir zaman geçmiş olmamakla beraber, dediği doğru çıktı. Gece saat onbir olduğu zaman Macaristan'ın Fis-hament kasabasında idik. Burası Viyana'ya 10 mil me-safededir. Akşam yemeğini yemek fırsatını ancak bura-da bulabildik. Daha sonra Comorn'a gittik.

İmparatorun emri üzerine, Comorn'da bulunan Paul Palinai adında birini beraberimde Buda'ya götüre-cektim. Bu zat, Türklerin saldırılan hakkında pek çok şeyler biliyordu.

Buda Paşası ile bu konudaki görüşmelerde ve Türk-lerin saldırılarından dolayı zarar ziyanın ödenmesi is-teklerimizde bana yardımcı olabilirdi. Fakat benim tam vaktinde burada olabileceğimi tahmin etmediğinden ye-rinden kımıldamamış olmalıydı. Ne zaman geleceği de belli değildi. Bu belirsizliğe çok canım sıkıldı. Kral'a

durumu mektupla bildirdikten sonra adamın gelmesi-ni beklemek üzere Comorn'da kaldım.

İki gün geçince Vaga nehrinden geçip Türklerin Ma-caristan içinde bulunan ilk garnizonu Gran'a doğru yo-la devam ettim. Comorn'dan hareket ederken Vali, yanıma onaltı ki-çiden ibaret bir süvari kuvveti vermiş, Türklerin garni-zonuna iyice yaklaşımadan yanımdan ayrılmamalarını onlara emretmişti. At üstünde üç günlük bir yolculuk-tan sonra uzaktan Türk süvarilerini gördük. Sayıları dört kadardı. Bana refakat eden Macarlara geri dönme-

17 leri için emir verdim. Türklerle karşılaşırırlarsa belki ho-şa gitmeyen bir olay doğabilirdi. Daha sonra Türkler bana doğru ilerleyerek arabamın yanında durdular, be-ni selâmladılar. Yola devam ederken bir taraf-tan da yanımda Türkçe bilen bir genç vasıtasıyla onlar-la konuşuyor, sohbet ediyordum. Biraz daha ilerleyince aniden 150 kadar süvarinin etrafımı çevirdiğini gördüm. Hiç beklemiyordum. Göz alıcı renklerle boyanmış, kal-kanları, mızrakları, değerli taşlarla süslü palaları, kar gibi beyaz sarıkları üstünde renk renk sorguçları, iyi cins güzel atları ve zarif eyer takımları ile bu Türk at-lıları gerçekten müstesna bir görünüş arz ediyorlar. Su-bayları bana hoş geldin diyerek yolculuğumun iyi ge-çip geçmediğini sordular. Böylece sohbet ede - ede Gran'a geldik. Gran tepe üstünde bir kale ve oradaki kasabadan ibarettir. Aşağıda Tuna nehri akar. Geceyi burada geçirmem gerekiyordu. Bir tahta üzerine seril-miş tüylü bir seccadeyi yatak olarak kullanacaktım. Ne çarşaf vardı ne örtünecek bir şey. Türklerin yaşayış tarzları hakkında ilk olarak görgüye dayanan bir bilgi ediniyorduk. Bereket versin benim kendi yatağım var-dı ve her gittiğim yere götürüyordum. Geceyi burada geçirdim. Ertesi günü Sancak Beyini ziyaret etmem gerektiğini duyurdular. Sancak Beyi buradaki Türk as-kerlerinin kumandanıdır. Bir sancağı yani bayrak yeri-ne geçen, bir sembolü süvari birliğinin önünde bir mız-rağın ucunda taşınır. Sancak beyinin beni görmek ve birkaç söz söylemek istediğini anladım. Nitekim kendi-sini ziyaret ettim. Maksadımı sorduktan sonra birta-kım öğütlerde bulundu ve hayırlı yolculuklar diledi.

Ayrılırken Sancak beyi bütün maiyeti ve süvari bir-liği ile birlikte beni uğurlamaya geldiler. Kendisine zah-

18

metlerden vazgeçmesi için ısrar ettimse de dinleteme-dim. Süvariler sağımızdan solumuzdan at koşturdular, bazı oyunlar, gösteriler yaptılar. Yere attıkları bir topu dötrnala at koştururken mızraklarının ucuyla alıyorlar-dı. Sancak beyi bir müddet benimle geldikten sonra ya-nıma kılavuzlar bırakıp iyi yolculuklar dileyerek geri döndü.

Buda'ya yaklaşırken birkaç kişi bizi karşıladı. Bun-lar Çavuş denilen, Sultan'ın ve Paşaların emirlerini teb-liğe memur kimselerdi. Yaptıkları iş çok itibar gören bir meslekti. Beni bir Macarın evinde misafir ettiler. Türkler benden çok arabam, atlarım ve eşyayla ilgilen-diler, onları emin bir yere yerleştirdiler. Onlar, insan-ları havanın tesirinden korumakla gereken ilgiyi göster-miş olacaklarını düşünürler.

Buda Paşası Tuigon adında birini göndererek beni birkaç gün kabul edemeyeceğini, hastalığı dolayısıyla yatağından çıkamadığını bildirdi. Hastalığı geçer geçmez beni kabul edeceğine söz veriyordu. Bu yüzden uzun müddet orada kalmam icabetti.

Paşanın, büyük miktarda parasının saklamış oldu-ğu yerden çalınmasına üzülerken hastalandığı söyleniyor-du. Yanımda çok iyi bir doktor bulunduğunu kendisine haber vermeleri üzerine, bu doktoru celbetmek için be-nim nezdinde teşebbüslerde bulundu. Ben de memnu-niyetle kabul ettim. Ancak, Paşanın hastalığının günden güne ağırlaşması üzerine bundan nerdeyse pişmanlık duymaya başlamıştım. Zira, öte dünyaya göçecek olur-sa onu benim doktorumun öldürdüğünü sanacaklar,

hayatı tehlikeye gireceği gibi ben de suç ortağı duru-

19

muna düşecektim. Allaha şükür Paşa iyileşti de bu ku-runtularım da yok oldu. Türklerin Yeniçeri adını verdikleri piyade askerle-rine ilk defa Buda'da rastladım. Sultanın toplam olarak 12.000 yeniçerisi vardır. Bunlar İmparatorluğun muhte-lif yerlerine dağılmış vaziyettedir. Kalelerde hudut gar-nizonlarını meydana getirdikleri gibi gayri müslimleri halkın saldırılarına karşı korumakla da görevlendiril-mişlerdir. En ufak köylerde dahi bu görevi yapan yeni-çeriler bulunur. Topuklarına kadar inen bir elbise gi-yerler. Başlarına sardıkları sarıgın bir parçası ensele-rine doğru sarkar. Alınlarına gelen kısım, gümüşten, dikdörtgen şeklinde, yaldızlı ve değerli taşlarla süslü bir parçadır. Beni ikişer ikişer ziyarete geldiler. Odama girince eğilerek beni selâmladıktan sonra âdeta koşar-casına yanıma yaklaştılar. Elimi, eteğimi öpecekmişler gibi son derece eğilerek getirdikleri bir demet çiçeği gayet saygılı bir şekilde bana verdiler. Sonra, aynı sür'at-le geri geri çekilerek kapıya vardılar, ellerini göğüsle-rinin üstünde kavuşturdular ve başlarını hafif eğip göz-lerini yerde sabit bir noktaya diktiler. Kapıya doğru giderlerken sırtlarını bana çevirmemeye bilhassa dik-kat ediyorlardı. Zira böyle bir hareket onlara göre say-gısızlık demekti. Aslında bunların yeniçeri olduklarını bana söylememiş olsalardı onları bir Türk din adamı, bir tarikat dervişi zannedecektim. Biraz bahşiş aldıkları-zı zaman daha çok saygılı tavırlar takmıyor, yüksek Sesle teşekkür ediyorlar, benim için dua edip iyi dilek-lerde bulunarak ayrılıyordu. Bunların gittikleri yerde dehşet saçan o ünlü yeniçeriler olduğunu anlayamazdı-nız. Burada benimle birlikte yemek yiyen birçok Türk'-ün soframdaki şaraba karşı takdir hislerine şahit ol-

20

dum. Bir lüks saydıkları şarabı her fırsat buluşta bü-yük bir arzu ile içmeye kalkarlar. Soframda, ricam üze-rine geç vakitlere kadar kaldılar, fakat artık yorulup da yatak odama çekilince onlar da çıkıp gittiler. Büsbütün sarhoş olmadıklarına, hâlâ yürüyecek halde bulunduk-larına hayıflanır gibiydiler. Sonra bir köle ile tekrar bi-raz şarap ve birkaç gümüş kupa istettiler. Issız bir yer-de içkiye devam ederek geceyi geçirmek istiyorlarmış. Ricalarını yerine getirmelerini adamlarıma söyledim. Körkütük, küfelik oluncaya kadar içtiler.

Şarap içmek Türklerde büyük günah sayılır. Hele yaşlıların yanında çok ayıptır. Bazan gençler, hoşgörüle-cekleri ümidiyle böyle bir günahı göze alabilirler. Ayrı-ca bir defa içtikten sonra az da olsa çok da olsa farket-meyeceğini düşünerek içebildikleri kadar içerler. İstan-bul'da iken bir gün, yaşlı bir adamın, elinde içki kade-hi olduğu halde avaz avaz haykırdığını gördüm. Niye bağırıldığını sorduğumuz zaman, ruhuna bedeninden uzak bir yere çekilmesi için ihtarda bulunduğunu, böy-lece bedeninin işleyeceği günaha ruhunun iştirak etme-mesini sağlamak ve dolayısıyla şarapla kirlenmesini ön-lemek istediğini öğrendik.

Buda şehrini en ufak ayrıntılarına kadar anlatmak uzun iştir. Bir kitap yazılabilir. Onun için, bazı önemli noktalardan bahsetmek bir mektuba daha uygun olur. Şehir mevki itibarıyla çok uygun bir yerde kurulmuş-tur. Arazi sulak ve pek verimlidir. Bir tarafını çeviren tepenin üzeri tamamen bağlarla örtülüdür. Bir tarafta Tuna nehri akıyor ve karşı yakasında Peşte ile geniş bir ova görünüyor. Burası sanki Macaristan'ın başkenti olmak üzere yaratılmış gibidir. Evvelce Macar asılza-

21

delerinin gösterişli saraylarıyla süslü olan şehirde bu-gün bu saraylardan pek çoğunun sadece harabeleri bu-lunuyor. Ayakta kalan

pek azı ise yıkılmaması için des-tekler konmak suretiyle korunabilmektedir. Bunlarda oturan Türk askerlerinin aldıkları para ancak boşazla-rına yetiştirdiğinden binayı tamir ettirmek için yeterli pa-ra bulamamaktadırlar. Damları aksa, duvarları çatlasa bile, yataklarını serecek, beygirlerini yerleştirecek kuru bir yer bulurlarsa bunlara hiç aldırış etmezler. Yukarı katlarda, bakımsızlıktan, fareler cirit oynuyor. Türkle-rin binalarda her türlü gösteriş ve" konfordan kaçınma-ları dikkate değer bir durumdur. Böyle şeylere önem vermek bir gurur ve büyüklük belirtisidir. Oysa bu dün-yadaki her şey fânidir, ölümsüz olan şeyleri aramak ge-rektir. Bir yolcu için han ne ise ev de Türkler için, yağ-murdan, soğuk ve sıcaktan, hırsızdan korunmaya elve-rişli olduğu nispette muteberdir. Başka lüks aramazlar. Bu düşünce ile ki, zengin, varlıklı oldukları halde za-rif bir eve sahip olan hiç kimseye bütün Türkiye'yi do-laşsanız raslayamazsınız. Basit insanlar kulübemsi kü-çük evlerde otururlar. Zenginler bahçeli ve hamamı olan büyük evlere sahiptirler. Fakat bu evlerin ne ay-dınlık kemerleri, ne geniş- holleri, göz alıcı süsleri var-dır. Hele Macaristan'da, Buda ve Pressburg dışında hiç-bir şehirde gösterişli binalara tesadüf edilmez. Belki de bu, halkın ötedenberi sürdüğü yaşantı icabı böyle-dir. Devamlı askerlik hayatı, harpler yüzünden güzel binalar yapmaya fırsat bulamamışlardır. Şehirlerde ya-şayan halk, bulundukları yeri her an terkedecekmiş gi-bi iğreti bir şekilde yerleşmişlerdir. Buda'da tuhaf bir olayla karşılaştım. Şehrin surla-rı dışında, İstanbul yolu üzerinde bir kaynak gördüm.

22

Kaynağın suları satıhta kaynadığı halde içinde balık-ların yüzdüğünü görüyorsunuz. Balıkları tutup suyun içinden çıkarınca sanki hazır pişmiş bulacakmışsınız gi-bi geliyor insana. Ancak Kasımın yedinci günü Paşa bizi kabul etti. Sıhhati düzelmişti. Kendisine hediyeler sunup görüşme zemini hazırlamak istedik. Daha sonra Türk askerleri-nin saldırılarını ve sözlerinde durmadıklarını anlatarak şikâyetle bulunduk, anlaşma hükümlerine uyulmayarak bizden alınan toprakların iade edilmesini talep ettik. Bu alınan yerlerin, bir temsilci gönderildiği takdirde iade edileceğini kralıma yazdığı bir mektupta belirt-mişti. Ama Paşa kurnazlık yaptı. O da bizim askerlerin saldırı ve zararlarından şikâyet etti. İmparatora yazdığı mektuptaki vaadi için şöyle cevap verdi: «Ben» dedi, «ya böyle bir söz verdim, ya da vermedim. Söz verme-dimse benden isteyecek bir hakkınız yok. Eğer böyle bir vaitte bulunmuşsam, bu vaadi yerine getirmek kudreti-ne benim sahip olmadığımı takdir edeceğinizi umarım. Çünkü benim buraya gönderilmemden maksat, impa-ratorluğun hudutlarını daraltmak değil genişletmektir. Bu bakımdan, ülkenin durumunu kötüye götürmem imkânsızdır. Bu iş beni değil, padişahımı ilgilendirir. Onun için, bu konuda söyleyeceklerinizi İstanbul'a gi-dince padişahımıza arz etmeniz gerekiyor. Ayrıca hasta-lıktan da yeni kurtuldum, daha fazla konuşmak beni yoracak.» Bu sözler üzerine sözü fazla uzatmanın lüzumsuz-luğuna anlayıp çekildik. Yalnız, padişahın bu konudaki düşüncesi belli oluncaya kadar bir ateş-kes'i kararlaştırdık.

23

Paşanın huzuruna çıktığımız zaman, eski Romalı-lar gibi bize yüksek sesle «Hoş geldin, hoş geldin!» di-ye bağırımları dikkatimi çekti. Görüşmeler için iyi so-nuçlar diliyorlardı. Yine bu görüşmeler sırasında Türk-lerin sol eli sağa nazaran daha üstün tuttuklarına şahit oldum. Kılıcın sol tarafta taşınmasının buna sebep ol-duğu söyleniyor. Bir kimse sağ eliyle, sağ tarafında bu-lunan birinin solunda taşıdığı kılıca hakim olabilir, kendi sol eli bu arada serbest kalır.

Buda'daki işlerimizi mümkün olduğu kadar hallet-tikten sonra arkadaşım Kralın yanına döndü. Ben de Belgrad'a gitmek üzere Tuna

üzerinde bizi beklemekte olan gemiye bindim. Atlarım ve arabalarım ile adamlarımla da diğer gemilere bindikten sonra akıntı boyunca gitmeye başladık. Nehir yolundan gitmek hem daha sü-ratli, hem daha güvenli idi. Kara yoluyla yolculuk, hele böyle fazla eşya ile en azından on iki günümüzü alacak-tı. Ayrıca Heydon'ların saldırısına uğramamız ihtimali de vardı. Bu Heydonlar çobanken silâhlanıp haydut olan kimselerdi. Nehirde onların tehlikesi olmadığı gi-bi yolculuk da ancak beş gün sürüyordu.

Bindiğim gemi, başka bir geminin yedeğinde çekili-yordu. Bu gemide yirmi dört tane kürekçi vardı. Diğer kayıklar ise birer çift kürekle hareket ediyordu. Kürek-çilerin kısa müddetlerle dinlenmeleri ve yemek mola-ları hariç, durup dinlenmeden, gece gündüz yola devam ettik. Gecenin zifiri karanlığında ve şiddetli rüzgâra rağmen Türklerin yola devam hususunda ısrarlı karar-lılığı dikkatimi çekmişti. Kıyıda yuvarlanmış kütük-ler, ağaç dalları, su kenarındaki değirmenler yüzünden her an tehlikeli durumlarla karşı karşıya kalıyorduk.

24

Çoğu defa, şiddetli rüzgâr bindiğim tekneyi su sathın-da yüzen ağaç kütüklerine öyle çarptırıyordu ki nerede ise parçalanmak felâketine uğrayacaktık. Hattâ bir ke-re, büyük bir gürültü ile yatağımdan fırladığımda, gü-vertenin bir kısmının koptuğunu gördüm. Gemicilere daha dikkatli olmalarını söylediğim zaman, bana sade-ce «Alaure» diye cevap verdiler. «Allah bizi korur». Elimden bir şey gelmediğinden gidip tekrar yatmaktan başka yapacak şey yoktu. Bu gidişle bir gün başımıza bir felâket gelmesi hiç de sürpriz sayılmazdı.

Yolculuğumuz sırasında, güzel bir Macar şehri olan Tolnayı gördük. Şehir, halkının nezâket ve kibarlığı ile, beyaz şarabının nefaseti sayesinde isim yapmıştır. Valpovat kalesini, daha birçok kaleler ve kasabaları geçtik. Drava ve Theiss çaylarının Tuna ile birleştiği-ri yerleri gördük.

Sava ile Tuna'nın birleştiği noktada Belgrat şehri kurulmuştur. İki nehrin arasında kalan burunda eski kasabanın eskimiş binaları görülüyor. Pek çok kuleler ve ikişerli duvarlarla şehir saldırılara karşı sağlamlaş-tırılmıştır. Eski kasabanın kara tarafında yüksek bir yerde, dört köşe taşlarla yapılmış birçok kuleleri bulu-nan çok sağlam bir kale vardır. Şehrin karşısında pek çok binanın meydana getirdiği bir kitle ile gayet geniş varoşlar görülüyor. Burada her türlü kavimden insan-lar var. Türk, Rum, Yahudi, Macar, Dalmaçyalı... Her-halde Türkler'de, varoşları asıl şehirden daha geniş yapmak adet olmalı.

Eski tarihli madenî paraları ilk defa burada gör-dük. Eski paralara karşı büyük merakım olduğunu bi-

25

lirsiniz. William Quacquelben bu merakımı anlayışla karşılıyor ve bu konuda büyük bir gayretle bana yar-dım ediyor. Gördüğümüz eski paraların bir tarafların-da bir Romalı asker bir boğa ile bir beygir arasında durmuş vaziyette ve resmin altında da «Tanrunum» ya-zısı bulunmakta idi. Bilindiği gibi Upper Moesia lejyo-nunun burada bir karargâhı vardı.

Türklerin Belgradı almak için Sultan Murat ve İs-tanbul Fatihi Sultan Mehmet zamanında olmak üzere iki defa teşebbüste bulunduklarını dedelerimiz hatırlarlar. Ancak bu saldırılar, Macarlar ve Haçlıların kah-ramanca savunmaları karşısında sonuç vermemişti. So-nunda, 1520 yılında, tahta yeni çıktığı bir sırada, Süley-man, büyük bir ordu ile şehrin karşısına geldi, genç kral Louis'in basiretsiz davranışı ve Macar şefleri ara-sındaki nifak yüzünden şehri almakta fazla zorluk çek-medi. Belgrad'ın zaptı Türklere istilâ kapılarını açtığı gibi Macarların da şimdi içinde bulundukları karışık-lıklara sebebiyet verdi. Kral Louis öldü Buda alındı. Transilvanya Türklerin hâkimiyeti altına girdi. Macar Krallığı yıkıldı. Bu olaylar, komşu hristiyan milletler-de de korku ve telâş yarattı. Aynı akıbetin kendi

başla-rına da geleceği endişesi başgösterdi. Hıristiyan hü-kümdarları bu olaylardan ders almalı ve müşterek düş-mana karşı kuvvetlerini birleştirip istihkâmlarını sağ-lamlaştırmak gerektiğini öğrenmelidirler. Türk ordula-rı, baharda kabaran nehirlerle benzer. Kendilerine en-gel olan seddi bir noktadan yıkıp geçebilirlerse o yer-den boşalır ve önlerine gelen herşeyi silip süpürürler. Belgrad'da hazırlıklarımızı tamamladıktan sonra kara yolundan Niş'e doğru yolculuğumuza devam ettik.

26

Tuna üzerinde, vaktiyle Sırbistan despotunun bir ka-lesi olan Semendire sol tarafımızda kaldı. Yüksek nok-talardan geçerken, Transilvanya'nın çok uzaklarda se-çilen karla örtülü dağlarını bize gösteren Türkler, Tra-ja-n Köprüsünün ayaklarının izlerinin bulunduğu yeri işaret ettiler. Yerli halkın Morava dedikleri nehirden geçip Jago-dina adlı bir Sırp köyüne doğru ilerledik. Köyde bir ce-naze törenine şahit olduk. Bizdekilerden oldukça farklı. Ölü-nün yüzü açıktı. Yanına yiyecek olarak ekmek, et ve bir kupa şarap koymuşlardı. Ölenin karısı ile kızı en iyi elbiselerini giyinmiş oldukları halde yanında du-ruyorlardı. Kızın başında tavuskuşu tüylerinden yapıl-ma bir başlık vardı. Ağlamalar, inilti-ler, çığlıklar bir-birine karışıyor-du. Ölüye, kendisini kaybetmek felâke-tine uğramak için ne kusur işlediklerini, ne gibi bir saygısızlık gösterdiklerini soruyorlardı. Kendilerini ne-den böyle kimsesiz bırakıp gitmişti? Ayini Rum papaz-lar idare ediyorlardı. Mezarlıkta geyik vesair hayvan boynuzları üzerine yapılmış birtakım resimler gördük. Ne mânâya geldiklerini sorduk. Babalar, kocalar, kız-larının ve karı-larının eve ait görevlerini yaptıklarına dair bir işaret olmak üzere bu anıtları onların mezarı başına dikerlermiş. Mezarların birçoğunda gördüğümüz saç lüleleri de karılar yahut kızlar tarafından, kocalar yahut ebeveynlerin matemini belirten birer alâmet ola-rak oralara asılmıştı. Yerli halkın anlattığına göre, ana - babalar, bir delikanlı ile bir genç kızın evlenmesine karar verince, delikanlı kızı zorla kaçırmış. Çünkü, genç kızın, kendi arzusuyla kocasının ilk kucaklaması-na cevap vermesi ayıp sayılırmış.

27

Jagodina'dan sonra, az ilerde, Nishava adıyla anı-lan küçük bir nehri sağımıza alarak yola devam ettik. Niş, civar şehirlere göre nüfusu oldukça kalabalık, kü-çük bir şehirdir. Biraz da, kaldığımız misafirhanelerden bahsede-yim, belki merak ediyor, bunları anlatmamı bekliyor-sunuzdur. Niş'te umumî misafirhanede kaldım. Türk-ler bunlara Kervansaray diyorlar. Bu taraflarda yolcu-luk yapanlar için kalınacak yerler kervansaraylardır. Bunlar uzunca bir binadan ibarettirler. Dört tarafı üç kadem yükseklikte duvarlarla çevrili olup ortada yük-ler, yük hayvanları ve arabaların konulduğu üstü açık bir kısım vardır. Bu alçak duvar, binanın asıl duvarla-rına bağlıdır. Üstü düz ve aşağı yukarı dört kadem ge-nişliğindedir. Bu sebeple, Türkler hem üzerinde yemek yerler, hem de yatıp uyurlar. Dış duvarın içinde aralık-lı ocaklar bulunduğundan yemeklerini de burada pişi-rirler. Yolcuların, hayvanlariyle birlikte kalmadıkları tek yer bu duvarın üstüdür. Ancak, hayvanlar duvarın hemen dibine bağlandıklarından kafalarını duvarın üs-tüne çıkararak emre hazır hizmetçiler gibi beklerler. Sahiplen ocak başında ısınır, yemek yer ve dinlenirken hayvanlarına da elleriyle yiyecek birşeyler verirler. Türkler yatıp uyuyacakları zaman, bu duvarın üstüne önce bir seccade seriyorlar, üzerine de bir örtü örtüyor-lar. Başlarının altına koydukları eyer onlara yastık va-zifesi görüyor. Gündüz giyindikleri içi kürk kaplı ve ayaklarına kadar inen uzun elbiselerine sarınıp uyurlar. Bunların dışında, uyku veren rahat bir giysileri yoktur. Kervansaraylarda kapalı özel odalar olmadığından, mahrem bir

yaşantıya imkân yoktur. Herşey herkesin

28

gözü önündedir. Ancak gecenin karanlığı aleniyete biraz mani olur. Türkler, bizim gibi hristiyanların üzerinden gözlerini ayırmıyorlar. Adetlerimiz, giyinişimiz onlarda hayret uyandırıyor. Bu yüzden bu gibi konaklama yer-leri bende nefret hissi uyandırıyor. Buralarda kalma-mak için her gittiğim yerde mümkün olduğu kadar bir hristiyan evi bulmaya çalıştım. Fakat zavallıların evle-ri o kadar dar ki bir yatak sığdıracak kadar odayı çoğu defa bulamadığımdan arabamda yahut da bir çadır için-de yatmak zorunda kaldım.

Bazan, kervansaraylara nazaran daha geniş ve bü-yük olan, yatak odaları ayrılmış bulunan Türk hanların-da kaldım. Bu hanlar, zengin veya fakir, hristiyan ya-hut yahudi olsun, herkese açıktır. Paşalar, Sancak bey-leri icabında buralarda konaklarlar. Buralarda, sanki kral sarayında imişim gibi resmî kabullerde bulundum. Hanlarda misafirlere yemek vermek adettir. Yemek za-manı gelince bir hizmetçi, elinde kocaman bir tepsi ve üstünde bir tabak etli bulgur pilâvı olduğu halde orta-ya çıkar. Pilâv tabağını etrafına ekmekler sıralanır. Bazan bir miktar bal gümeci bulunur.

Bana bu yemeği ilk getirdiklerinde bir bahane ile geri çevirdim ve fakir – fukaraya vermelerini söyledim Bu hareketime alındılar, yemeklerini paşanın bile ye-diğini söyleyerek benim hor görmemi kınadılar. Bunu vermek ülkelerinde adetmiş, fukaraya verecek yemek artıkları varmış. Eğer kendim yemek istemiyorsam hiz-metçilerime vermeliymişim. Bu ısrarları üzerine yemek-ten almak mecburiyetinde kaldım. Kabalıkla itham et-melerini istemiyordum. Biraz yedim ve teşekkürlerimi bildirdim. Tadı hiç de fena değildi. Pek hoşlandım. Bu-

29

rada kalan yolcular üç gün müddetle hep aynı şeyleri yeyip besleniyorlar. Burada rahatım gerçekten pek ye-rindeydi. Ne yazık ki her zaman böyle hanları bulmak mümkün olmuyor. Bazan barakalarda oturmak ve geceleme zorunda kalıyordum. Bu barakaların geniş olanlarını ve ayrı bir odası bulunanları arıyordum. Bunlar iki kısımdan iba-retti. Birinde ocak bulunuyor, yemek ve yatma yeri ola-rak kullanılıyordu, diğer kısımda ise sığır ve koyunlar barınıyordu. Hayvanları da aynı çatı altında barındır-mak adettir. Adamlarım çadır bezlerini ocağın önüne yayıyor, üzerine yatağımla soframı kuruyorlar, ben de ateşin karşısında İran Şahı gibi keyif çatıyordum. Ku-lübenin diğer kısmında bol ve temiz samanlar üstünde de adamlarım yatıyordu. Bazan yemek pişirdikleri ate-şin yanında, tarlada veya bahçede uyuya kalıyorlardı. Ateşi hiç söndürmüyorlar, böylece gecenin soğuğundan kendilerini koruyorlardı.

Adamlarımın maruz kaldığı sıkıntılardan birisi şa-rap bulamamaktı. Şüphesiz bu anlattığım şekilde geçi-rilen gecelerde şarapsızlığa nasıl dayandığımızı merak ediyorsunuzdur. Halkı hristiyan olmayan köylerde şa-rap bulunmaz. Bunun için Türkler şarap bulunmayan yerlere yaklaşırken bu durumu bize haber veriyorlardı. Biz de, kâhyalarımızı, yanlarına bir Türk katarak bir gün önceden ileriye gönderip şarap tedarik ediyorduk, yakınlardaki hristiyan köylerinde buldukları şarap sa-yesinde adamlarım, yorgunluklarını gideren ve onları ısıtan bu içkiden hemen hemen hiç mahrum kalmadı-lar. Bu sayede yumuşak şilteleri, yastıkları, uyku geti-ren diğer şeyleri aramadılar. Benimse, arabamda iyi

30

cins şarapla dolu şişeler vardı. Yanımdaki yüksek rüt-beli kimseler ve ben bu sıkıntıyı pek çekmedik. Yolculuk boyunca canımızı sıkın bir husus da uy-kumuzun vakitli vakitsiz bölünmesi idi. Uygun bir ko-nak yerine zamanında varabilmemiz için gün doğmadan kalkmamız gerekiyordu. Türklerin vakti bildirecek saat-leri olmadığından klavuzlar bazan ay ışığının verdiği

aydınlığa aldanarak gece yarısından bir müddet sonra, daha sabaha hayli vakit varken bizi uyandırıyorlardı. Camilerde hizmet gören ve muvakkit denilen bir sınıf din adamları vardır ki bunlar su saatleri kullanırlar. Bu saatlerden güneşin doğmasının yaklaştığını anlayarak camilerdeki yüksek kulelere çıkarak haykırırlar ve halkı ibâdete çağırırlar. Titrek ve yüksek fakat tatlı bir sesle günde dört defa haykırırlar. Sesleri çok uzaklarda duyulur. Böylece Türkler bir günü dört devreye ayırmışlardır. Bu devreler mevsime göre uzak veya kısalır. Fakat geceleyin vakti bildirecek hiçbir âlet, işareti yoktur. Bu yüzden, klavuzların vakti tayin edememeleri ve dediğim gibi ayın aydınlığına aldanmaları sık sık vuku bulduğundan güneş doğmadan çok önce yola hazırlık işareti veriliyor, tam yataklarımızı toplayıp denkleri yaptığımız sırada vaktin daha çok erken olduğunu anlayıp yeniden uykuya dalmaları üzerine bizim de ya denkleri tekrar çözüp yatakları sererek uykuya dalmamız, yahut da bu zahmete katlanmayı göze almayarak gecenin ayazına tahammül etmemiz gerekiyordu. Bu biçimsiz durumun tekrarlanmaması için Türklerin bir daha bizi uyandırmak suretiyle uykumuzdan

31

etmelerini yasak ettim. Kafiye uyandırma işini ben üzerime alıyordum. Düzgün işleyen bir saatim olduğunu, gecikmekten endişe etmemelerini, sorumluluğun bana ait bulunduğunu kendilerine bildirdim. Önceleri birkaç defa kalkıp uşağımı uyandırarak gidip saate bakmasını rica ettiler. Uşağım onlara, sabaha daha çok vakit olduğunu mümkün olduğu kadar izah etti. Bu hal birkaç kere tekrarlanınca artık bizim saatin doğru işlediğine inandılar. Böylece, haykırmalarından rahatsız olmadan uyuyabildik. Niş'ten Sofya'ya geldik. Mevsim kış olmasına rağmen hava ılık, yollar da elverişli idi. Sofya oldukça kalabalık ve büyük bir şehirdir. Önceleri Bulgar despotlarının hükümet merkezi idi. Sonra da, eğer yanılmıyorsa, Sırbistan despotunun başkenti oldu. En sonunda Türklerin eline geçti. Sofya'dan ayrıldıktan sonra Bulgaristan'ın verimli arazisinde, vadilerde günlerce yol aldık. Bu yolculuk sırasında, kız çocukları ve kadınların sattığı külde pişmiş ekmeklerden yedik. Buna poğaça diyorlar. Bu civarlarda fırın bulunmadığından, yerli halk yabancıların geldiğini duyunca biraz para kazanmak ümidiyle hemen hamur yoğurmaya başlıyorlar. Hamur sadece un ve su karışımından oluyor, maya karıştırmıyorlar. Hamuru sıcak külün içinde pişirdikten sonra sıcak sıcak ve ucuz fiatla satıyorlar. Sırası gelmişken kadınların giyiminden de bahsedeyim. Bulgar kadınları genellikle tek bir elbise giyiyorlar. Ya, kabaca dokunmuş ketenden bir gömlek, yahut da mintan. Zevksiz, gülünç işlemelerin süslediği bu gi-

32

yimleriyle iftihar ederler. Bizim sade ve ince kumaştan yapılmış, gösterişten yoksun kıyafetimizi gördükleri zaman hayretle baktılar. Başlarına geçirdikleri kocaman başlıkları giyimlerinin en göze çarpan tarafıdır. Bunlar, hasır çöpleri ve iplikle karışık bir şekilde örülmüşlerdir. Bizim kadınlarımızın giydikleri şapkalar hiç ben-zemez. Onların şapkaları aşağısı geniş ve yukarıya doğru daralır, siperleri omuzlarına kadar sarkar. Bulgaristan'da ise tamamen aksine, dip tarafı dar yukarı doğru yükseldikçe genişleyen bir biçimdedir. Tepesi geniş ve açıktır. Sanki yağmur sularını üzerinden atmak için değil de onları toplamak için yapılmış gibidir. Bu aca-yıp başlıklar, küçük paralar, resimler ve renkli cam parçaları ile süslenmiştir. Parlak olan ne varsa başlığı süslemek üzere ona asılmıştır. Böyle bir şapka, giyen kimsenin boyunu hayli yükseltiyor ve rahat hareket etmeyi zorlaştırıyor. Çünkü ufak bir sallantı ile şapka düşebiliyor.

Burada, asalet denilen şey hakkında nasıl değişik bir telâkki bulunduğunu anlatmak isterim. Son derece iyi yetişmiş görünen bazı

kızlar dikkatimi çekti. Bun-ların mensup oldukları aileleri soruşturdum. Bazıları-nın büyük çiftlik sahibi hattâ hükümdar sülâlesi aile-lerden olduğunu ve şimdi köylüler, çobanlarla evli bulunduklarını söylediler. İşte asâlet, Türk hudutları için-de böyle düşük bir mertebede bulunuyor. Daha sonra-ları da, pek çok kimsenin Kantakuzen ve Paleolog ha-nedanına (1) mensup oldukları halde düşük mevkilerde

(1) Eski Bizans kral hanedanıdır.

33

bulunduklarını gördüm. Türkiye'de, Türkler arasında bi-le, fertler ancak şahsî meziyet ve kabiliyetleri ile bir de-ğer kazanırlar. Yalnız Osmanlı hanedanı bir istisna teş-kil eder. Bu aileden gelenler itibarlı mevkiler elde eder-ler.

Rivayete göre, birçok milletin ya zor karşısında ya-hut kendiliklerinden batıya göçleri sırasında, Bulgarlar da Volga nehri kıyılarındaki ülkelerini terkedip bura-lara yerleşmişlerdir. Volga nehrinin adına izafeten ken-dilerine Bulgar denildi. Bunlar, Filibe ile Sofya arasın-da kalan Balkan dağları arasında, tabii şekilde tahkim edilmiş bir yerde yerleşmiş bulunduklarından, Rum im-paratorlarının kuvvetine karşı uzun zaman dayandılar. Ancak Türklerin hücumuna karşı koyamadılar, esareti kabul ettiler.

Filibe ovasına inmeden önce, Kapıderbent denilen bir boğazdan geçmemiz gerekiyordu. Az sonra ovaya inip Maritza ırmağına ulaştık. Az ötede, bu nehrin su-larının kaynağı Rodop dağları karlarla örtülü tepesi ile önümüzde yükseliyordu.

Filibe, yanyana sıralanmış üç tepeden birinin üze-rinde kurulmuştur. Bu tepeler sanki oradaki dağlardan kopmuş gibidir. Burada arazi rutubetli ve bataklık ol-duğundan buğday yerine pirinç yetiştirilmektedir. Ova ufacık tepelerle kaplıdır. Bu tepeciklerin sun'î olduğu, bu bölgede meydana gelmiş çarpışmaların hatırasına, ölenlerin mezarlarını göstermek üzere yapıldığı söyle-niyor. Maritza nehrini sağımıza alarak bir müddet kıyıyı yakından takip ettik. Sol tarafımızda Balkan sıra dağ-

34

ları uzanıyordu. Pek gösterişli bir köprü olan Mustafa köprüsünü geçtikten sonra Adrianople'a (Türklerin de-diği şekilde Edirne) geldik. Şehir daha önce Oresta adıyla anılırdı. Maritza (Herbus) nehri ile Tunca ve Arda nehirlerinin birleştiği noktada kurulmuştur. Buradan itibaren adı geçen nehirler Ege denizine doğru kıvrıla-rak akarlar. Şehrin eski surlar içinde kalan kısmı pek büyük değildir ama geniş varoşlara sahiptir. Buralar-da Türkler tarafından yapılan binalarla şehir çok büyü-müştür.

Burada bir gün kaldık. Yolculuğumuzun sonuna yaklaşmıştık. İstanbul'a doğru ilerlediğimiz sırada, mev-sim kış olmasına rağmen, lâle, sümbül, nergis gibi çi-çeklerin açmış olduğunu hayretle gördük. Lâlelerin faz-la bir kokusu olmamakla beraber görünüşlerinin güzel-liği ve renklerinin çeşitliliğine hayran olmamak müm-kün değildir. Türkler çiçeğe aşırı derecede düşkünder-ler. Güzel bir çiçek için büyük miktarda para vermek-ten çekinmezler. Bunları çoğu defa bana hediye ediyor-lardı ama karşılığında bahşişlerini de alıyorlardı.

Yolumuz Çorlu kasabasından geçiyordu. Burası Se-lim (Süleyman'ın babası) ile babası Beyazıt arasındaki çarpışmanın geçtiği yer olarak tanınmıştır. Selim, «Ka-rabulut» isimli atı ile Kırım'da kayınpederi Tatar Hanı-nın yanına sığınmayı başarmıştı.

Deniz kenarında şirin bir kasaba olan Silivriye var-madan önce harap olmuş bir surun kalıntılarına rasla-dık. Söylediklerine göre bu sur, Marmara'dan Tuna neh-rine kadar olan toprakları ve halkı barbarların saldırı-larından korumak için son Rum imparatoru tarafından

35

yapılmış. Ancak bu surlar barbarların hücumlarına ma-ni olamamış, aksine onları tahrik etmiştir.

Silivride denizin güzelliği, havanın ılıkılığı orada bir müddet oyalanmamıza sebep oldu. Sahili yalayan kü. çuk dalgaların sesini dinlerken yakından geçen yunus balıklarını seyrettik, kıyıda midye kabukları topladık. Çorlu'da kuzeyden esen ve insanı rahatsız eden rüzgâra karşılık burada havanın yumuşaklığı fevkalâde idi. Ol-dukça eğlenceli vakit geçirdik.

Silivri'den ayrılıp İstanbul'a yaklaşırken, denizin karaya doğru uzayan iki girintisi üzerindeki köprüler-den geçtik. Bu yerlerin güzelliğini sanırım bir başka diyarda bulamayız. Ancak insan eli de tabiata yardım etseydi çok daha şahane manzaralara şahit olacaktık. Hemen yanıbaşımızda tutulan diri diri deniz balıklarını pişirerek lezzetle yedik.

Yolculuğumuz sırasında, Türklerin imaret dedikle-ri hanlarda kalmıştı. Bir şey dikkatimi çekti. Duvar-ların deliklerine sokulmuş kâğıt parçaları. Çoğu defa bunlara raslamıştım. Bunları bulundukları yerden ala-rak Türklere gösterip üzerlerinde neler yazıldığını sordu-ğum zaman önemli bir yazı yazılmamış olduğunu anla-dım. Ancak Türkler suallerime bir cevap vermemişler-di. Daha sonraları, onlarla daha senli benli olduğum za-man bunun sebebini öğrendim. Türklerin kâğıda karşı gösterdikleri saygı, üzerine Allahın adı yazılabilmesin-den ileri geliyormuş. Onun için, nerede bir kâğıt parça-sı görseler, ayak altında çiğnenmesin, kirlenmesin diye yüksek bir yere, bilhassa duvar kovuklarına koyarlar-mış. Bunu normal bir davranış olarak kabul etmek

36

mümkündür. Fakat hikâyemin sonu ilgi çekici. Mahşer gününde, peygamber Muhammed, hayatta işledikleri suçların cezasını çeken müslümanları Cennete davet et-liği zaman, oraya varabilmek için kor haline gelmiş bü-yük bir demir köprüden geçmeleri gerekiyordu. Evvel-ce yerlerden alıp çiğnenmekten kurtardıkları kâğıtlar o zaman birdenbire ortaya çıkıp çıplak ayaklarının al-tına yapışacak ve onları yanmaktan kurtaracaktır. İşte kâğıtlara saygı gösterenler buna inanıyorlar. Bir defa-sında, hizmetçilerimden birinin kâğıdı pis bir iş için kullandığını gören klavuzlarımız öfkeden köpürerek sanki bir cinayet işlenmiş gibi durumu bana bildir-mişlerdi. Ben de, onların zaten günahkâr olduklarını, zira domuz eti yediklerini, bu sebeple meseleyi fazla bü-yütmemelerini söyledim.

Öyle batıl itikatları vardır ki, kutsal kitapları Kur'an nüshası üzerine kasıtlı olmasa bile oturulması en büyük cinayet addolunur. Bir hristiyan bundan da-ha kötü bir cürüm işleyemez. Türkler, gül yaprakları-nın da yere düşmesine razı olmazlar. Bunların, peygamberin terinden hasıl olduğuna inanırlar. Eskilerin Ve-nüs'ün kanından meydana geldiğine inandıkları gibi. Artık bu saçmalarla sizi yormaktan korktuğum için bu bahsi burada kesiyorum.

İstanbul'a 20 Ocak'ta vardım. Sultan ordusu ile As-ya'da idi. Başkentte Vali Hadım İbrahim Paşa ile Rüs-tem'den başka kimse yoktu. Rüstem hernekadar o sı-rada sadrazamlıktan azledilmiş bulunuyor idiye de eski mevkiini ve ilerde tekrar bu mevkie getirilme ihti-malini düşünerek kedisini ziyaret edip hediyeler sun-duk. Yeri gelmişken Rüstem'in o yüksek makamdan

37

azledilişini anlatayım. Süleyman'ın Kırımlı bir cariye-den doğan Mustafa adında bir oğlu vardı. O sırada tam delikanlı çağında idi. Bir asker olarak büyük ün yap-mıştı. Süleyman'ın Roxolana'dan (*) da başka çocukları olmuştu. Bu kadına olan büyük aşkı yüzünden Süley-man ona cihaz yapmış ve meşru bir zevce mertebesine çıkarmıştı. Çeyiz Türklerde hukukî bir evlilik işareti-dir. Süleyman böylece, Beyazıt'tan beri gelen sultanla-rın adetine aykırı davranmış oluyordu. Çünkü onların hiçbirisi evlenmemişlerdi. Beyazıt Timurlenge yenilin-ce karısı ile birlikte esir düşmüş, dayanılmaz acılar

çekmişti. Kendisine yapılan hakaret ve işkenceler ara-sında şüphesiz, gözleri önünde karısına yapılan tecavüz-ler kadar küçük düşürücü, azap verici bir hareket dü-şünülemez. Kendisinden sonra gelen sultanlar bu olayı unutamadılar ve böyle bir facia ile karşılaşmaktan kor-karak evlenmekten kaçındılar. Cariyelerden çocuk sahi-bi olmuşlardı. Cariyelerin başına gelecek bir felâket ni-kâhlı karılarının uğrayacağı felâkete nazaran daha hafif olacaktı. Ayrıca çocuklar hangisinden doğmuş olursa olsun fark gözetilmez. Miras bakımından da aynı hak-lara sahiptirler. Mustafa, doğuştan üstün yetenekleri, sevimli hali sayesinde askerlerin sevgisini kazanmıştı. Askerlerle beraber halk da, ihtiyarlayan babasının yerine artık onun namzet olmasını arzu ediyordu. Ama üvey annesi Roxolana tahtın kendi oğullarından birine geçmesi için var gücünü harcıyordu. Sultanın meşru karısı olmanın verdiği nüfuzu kullanarak Mustafa'nın en büyük evlât sıfatıyla haiz olduğu tahtın varisliği hakkını ve onun üstün meziyetlerini ortadan kaldırmak istiyordu.

(*) Hürrem Sultan

38

Bu maksatla, önce Rüstem'in dostluk ve yardımını sağladı. Kızını ona vermiş ve böylece menfaatlerinin ortaklığını temin etmişti. Rüstem, diğer paşalar arasında, Sultanın en güven-diği zeki ve basiretli bir vezirdi. Süleyman'ın nam ve şanını tesis için büyük hizmetleri olmuştur. Aslında bir domuz çobanı olmakla beraber getirildiği bu en yüksek mevkiin ehli olmayan bir kimse değildir. Büyük bir kusuru varsa o da harisliğidir. Sultan onun sadece bu haline güvenemiyor, başka her hususta onu beğeniyor-du. Gerçi bu kusuru bile efendisinin işine yaramaktay-dı, zira Sultanın malî işlerine bakar, saray hazinesini idare ederdi. Bu işe memur edilince en küçük gelir kay-naklarını bile ihmâl etmemiş, Sultanın bahçelerinde ye-tişen çiçek ve zerzevatı dahi satarak para toplamış, esir-lerin başlıklarını, göğüslüklerini, atlarını satılığa çıkar-mış, neticede hazineyi doldurup Sultanın sıkıntısını gi-dermişti. Türk padişahlarının oğlu olmak büyük bir talihsiz-liğe düşmek demekti. Çünkü çocuklardan biri tahta çı-kar çıkmaz diğerleri ölüme hazırlanmalıydı. Zira tahta rakip oluyorlardı. Bunun böyle oluşu muhakkak ki hassa muhafız askerlerinin durumuyla ilgilidir. Çün-kü tahtta bulunan bir kardeşi varsa, bu askerlerin pa-dişahı istekleri hiç sona ermez. Diledikleri şey kabul edilmezse «Allah kardeşini eksik etmesin» sesleri ile bağırmaya başlarlar. Bu, onu tahta getirmek istedikle-rini anlatmak içindir. Bu yüzden Türk padişahları tahta çıkarken kardeşlerinin kanlariyle ellerini kirletmek zo-runda kalıyorlar.

39

İran'a karşı girişilen savaş dolayısıyla Rüstem, Baş-kumandan olarak görevlendirilmişti. Ordunun başında İran hududuna yaklaştığı sırada aniden durdu ve Sul-tana bir mektup göndererek, askerinin kandırıldığını, Mustafa'dan başka kimseyi istemediklerini, zor duruma düştüğünü bildirdi. Bu vaziyette orduyu disiplin altına almak için Sultanın bizzat gelmesinin doğru olacağını söylüyordu. Süleyman bu haber üzerine telâşa kapıla-rak derhal Rüstem'in yanına gitti. Amasya'da bulunan Mustafa'ya mektup göndererek yanına gelmesini, orta-ya çıkan fesatla ilişiği olmadığını ispat ederek kendisi-ni temize çıkarması gerektiğini belirtti. Mustafa, baba-sının bu öfkeli durumunda yanına çıkmanın tehlikesi-ni biliyor, fakat gitmeyecek olursa yapılan isnadın doğ-ruluğunu kabul etmiş sayılacağını da idrak ediyordu. En cesurâne ve tehlikeli olan hareketi yaptı. Amasyayı terkederek babasının karargâhına gitti. Ya masum ol-duğuna babasını inandıracağını, yahut da ordunun ken-disine olan sevgisi dolayısıyla kötülük yapılamayacağı-nı ümit etti. Kötü talihinin üzerine doğru yürüdü.

Aslında Süleyman daha İstanbul'dan hareket etme-den evvel oğlunun

ölümüne karar vermişti. Hattâ di-nin gereğini ihmâl eder görünmemek için Müftünün (Hıristiyanların Papası gibi Türklerde de Müftü en yük-sek dinî şeftir) de fetvasını almıştı.

Süleyman önce Mustafa'dan hiç bahsetmeden Müf-tüye şöyle uydurma bir olay anlattı; İstanbul'da zengin bir tüccar, işi icabı uzak bir yere gideceği zaman ailesi-nin ve kendisinin bütün işlerini idareyi kölesine bıra-kırdı. Ona çok güveni vardı. Bu köle, efendisi gider git-mez kendine emânet edilen tüccarın karısı ve çocukla-

40

rını yok edip mallarını gaspetmeye ve başarabilirse efendisini de öldürmeye karar verdi. Süleyman müftüye sordu: Bu kölenin şer'an cezası nedir? Müftü «Ölüme hak kazanır» dedi. Bu onun samimî kanaati miydi yok-sa Rüstem'in ve Roxolana'nın sempatisi kazanmak için mi bu cevabı verdi bilinmez. Şu var ki padişahın bu cevap üzerine oğlunu öldürmek hususundaki kararı kesinleşti.

Mustafa karargâha vardığı zaman, askerler büyük bir kaynaşma içindeydi. Onu babasının çadırına götür-düler. Çadırın önünde ne asker, ne muhafız, hiç kimse yoktu. Ancak içerde iriyarı, izbandut gibi dilsizler bu-lunuyordu. Bunlar Mustafayı öldürmekle görevlendiril-mişlerdi. Mustafa içeri girer girmez üzerine atılıp boynuna kemendi geçirmeye çalıştılar. Mustafa da güç-lü kuvvetli bir gençti. Kendisini bu katillerin elinden kurtarmak için canla başla uğraştı, dilsizleri bir hayli uğraştırdı. Kurtulup çadırdan sağ çıkacak olursa asker-lerin kendisini himaye edeceklerine güveniyordu. Sü-leyman, bu sahnenin geçtiği yerden sadece bir perde ile ayrılmış olan bitişik bölmede bulunduğundan, emrin yerine getirilmesinde gecikildiğini görünce, perdeyi ara-layıp dilsizlere tehditkâr bir ifade ile baktı. Dilsizler bu bakışın mânâsını anladıklarından; son bir gayretle Mus-tafa'ya saldırdılar, yere yıktılar ve boynuna ipi geçirdi-ler. Boğarak öldürdükten sonra cesedini çadırın önüne çıkararak askerlere gösterdiler. Böylece, yeniçerilerin tahta getirmek istedikleri şehzadenin artık hayatta ol-madığını herkese ilân etmiş oldular.

Olayın duyulması üzerine bütün ordu mateme bo-ğuldu. Bilhassa yeniçeriler, bu hazin manzarayı gelip

41

gördükleri zaman öyle derin bir üzüntüye kapılmışlar-dı ki o anda, kendilerine yol gösteren bir lider olsaydı yapmayacakları hiç bir hareket kalmayacaktı. Kendisi-ne ümit bağladıkları adamın yerde cansız yatması bü-yük bir darbe olmuştu onlar için. Kadere rıza göster-mekten başka yapılacak iş olmadığını gördüler, başları eğik, gözleri yaşlı bir halde talihsiz şehzadenin haline ağlayarak, Sultana, «ihtiyar bunak» diye söylenerek ça-dırlarına çekildiler. Mustafa'nın üvey anasına, Rüstem'e lanetler yağdırdılar. Bu iki fesatçı, Osmanlı hanedanı-nın en parlak yıldızını söndürmüşlerdi. Yeniçeriler o gün ağızlarına bir lokma koymadıkla-rı gibi bazıları günlerce yemedi, içmedi. Ordu birkaç gün bu olayın yasını tuttu. Askerlerin bu büyük acısı hiç dinmeyecekmiş gibi görünüyordu. Ancak Rüstem'in sadareten ve dolayısıyla Başkumandanlıktan azledile-rek yerine askerler arasında cesurluğu ile tanınmış, se-vilen bir adam olan Ahmet Paşanın getirilmesi üzüntü-leri biraz yatıştırdı. Askerler, aşağı tabakaya mensup halkın o çabucak inanma kabiliyeti ile padişahın, geç de olsa, Rüstem'in bu işteki suçunu ve karısının oynadığı oyunları anlayarak Rüstem'i azlettiğine ve İstanbul'a dönüşünde karısını da cezalandıracağına inanmışlardı. Rüstem'in yüzünde büyük bir acı ve üzüntü ifadesi okunuyordu. Eski mevkiine yeniden getirileceğine dair hiç umudu yok gibi davranıyordu. Mustafa'nın ortadan kaldırılışı Roxalana'yı tama-men tatmin etmemişti. Zira Mustafa'nın henüz akıl ya-şına ermemiş bir oğlu vardı. Bu çocuk hayatta oldukça kendisinin ve evlâtlarının emniyet ve selâmetini tam

mânâsiyle temin edilmiş addetmiyordu. Bunun da ça-resini çok geçmeden buldu. Süleyman'a, torunu ve Mustafa'nın oğlu olan bu çocuğun Bursa'ya gelişinde, Bursa halkının kalabalık heyetler halinde onun ziyare-tine gittiklerini, ona saadetler dileyerek babasından da, ha uzun ömürlü olması için dualar ettiklerini söyledi. Roxolana'ya göre bu ziyaret ve temenniler, onu tahta çıkarmak ve babasının öcünü almak niyeti ve arzusuna işaret etti. Yeniçerilerin de onların yanında yer alacakla-rına şüphe yoktu. Bu bakımdan, Mustafa'nın ölümü ile memleketin sulh ve sükûnu tam olarak gerçekleşmeye-cekti: «Din, çocuklarımızın hayatında da önemlidir» di-yordu. Müslümanlık ise Osmanlı sülâlesi ayakta olduğu müddetçe yaşayacak, bu aile sönecek olursa din de mahvolacaktı. Oysa, iç karışıklıklar yüzünden haneda-nın kökü kemirilmeye başlanırsa aile nasıl ayakta ka-labilirdi? Bunun için ulu hünkâr, ailenizin, devletinizin ve dininizin iç düşmanlardan korunmasını istiyorsanız her çareyi denemelisiniz. Bu hareketiniz birçok kötü-lüklerin kökünü kurutursa bundan çekinmemelisiniz. Dinin kurtarılması uğruna bir insan kendi evlâdını kur-ban verebilir. Mustafa'nın oğlunu da korumak için ma-kul bir sebep yoktur. Çünkü babasının öldürülmesi onun içini kinle doldurmuştur. Hayatta kalmasına göz yumulursa hemen bir asiler grubunun başına geçerek intikam almaya çalışacağından emin olabilirsiniz.»

Süleyman, bu tahriklerle, torununun katline razı oldu ve İbrahim Paşayı, bu hükmün yerine getirilmesi için Bursa'ya gönderdi. Paşa Bursa'ya varınca ilk işi, maksadını çocuğun annesinden gizlemek oldu. Çünkü, annesinin gözü Önünde bir çocuğu öldürmenin vahşice birşey olarak düşünüleceğini, ayrıca, böyle bir hareket-

ten dolayı halkın isyan ederek kendisine karşı çıkabi-leceğini tahmin ediyordu. Bu sebeple, önce çocuğun ana-sını kandırmak için bir tilki gibi kurnazlık düşünmeye çalıştı. Süleyman'ın ona ve çocuğuna karşı bir saygı ni-şanesi olmak üzere kendisini gönderdiğini söyledi. Sul-tan, oğlunu öldürmekle hata ettiğini anladığını, buna çok pişman olduğunu fakat artık iş işt en geçmiş oldu-ğundan bunu telâfi etmek için torununa karşı iyi dav-ranmak istediğini söyleyip bu kabil bir sürü sözlerle saf kadıncağızı kendine inandırdı. Rüstem'in mevkiin-den alınması esasen kadını bu yolda sözlere inanmağa hazırlamıştı. Paşa, sözlerine ilâveten kadına birçok he-diyeler de vererek ikiyüzlülüğünü tamamladı. Bir iki gün süren bu vaziyet sonunda, Paşa lâfı, şehir dışına çıkıp biraz hava almanın faydalarına getirdi. Kendisi hadım olduğu için, kadını buna ikna etti. O arabada bulunacak, Paşa da çocukla birlikte at üzerinde ona re-fakat edecekti. Bu işte şüphelenilecek bir durum görün-müyordu. Kadına bir araba hazırlandı. Ama arabanın dingili biraz şiddetli bir sarsıntıda kırılacak şekilde ya-pılmıştı. Kadın uğursuz bir saatte bu şehir dışındaki gezmeye çıktı. Paşa da çocukla konuşarak arabanın önünde gidiyorlardı. Anne, onlardan geride kalmamak için elinden geldiği kadar gayret ediyordu. Fakat araba, evvelce hazırlanmış olan bozuk yere gelince, tekerlek şiddetle iri bir taşa çarptı, dingil kırıldı. Kadın bunu uğursuzluk sayıp arabadan inerek yanındaki hizmetçi-lerle birlikte oğlunun arkasından koşmaya başladı. Ama heyhat; çok geç kalmıştı. Paşa çocukla beraber, evvel-den hazırlanan eve gelir gelmez, sultanın idam ferma-nını çocuğa gösterdi. O da, dinlerinin icabı olarak, bu emrin Sultandan değil de Allah'tan çıkmış gibi kabul

ettiğini söyleyerek bu emre mutlaka uymak gerektiğin-den boynunu ipe uzattı.

Böylece masum ve ümit dolu çocuğun hayatına son verilmiş oldu. Bu pis işi yaptıktan sonra Paşa, evin ar-ka kapısından çıkarak süratle uzaklaştı. Annesi, endişe içinde kapıyı çaldı. Açtıkları zaman, çocuğunu cansız yerde yatar halde buldu. Henüz ölmüştü. Müsaadeniz-le

burada bir açıklama yapacağım. Böyle dehşet verici bir hadisede bir ananın evlâdına karşı duyduğu hisleri anlatmaktansa bunu zihnen tasavvur daha kolay ola-caktır. Gördüğü bu müthiş tablo karşısında kadın Bur-sa'ya geri döndü. Saçını başını yoldu, elbiselerini parça-ladı. Feryat ve figanı bütün şehri doldurdu. Kadınlar, çocuklar ve hizmetçiler kabile kabile onun yanına koş-tular. Çığlıklar, feryatlar göğsüne yükseliyordu. Evden dışarı fırlayanlar «nerede şu hadım? Onu parçalamalı!» diye bağırlıyorlardı. Ama adam başına gelecekleri tah-min ettiğinden çoktan ortadan kaybolmuştu. İstanbul'a varınca, gelişimi Sultana bildirmek için kendisine bir arıza gönderildi. Ben de onun cevabını beklerken, İstanbul'u gezmek için bol bol vakit buldum.

Önce Ayasofya kilisesini görmek istemiştım. Bunun için özel bir müsaade almam icabetti. Ayasofya, görül-meye değer büyük bir eser. Ortada yüksek ve oldukça büyük bir kubbesi var. Sadece kubbenin etrafındaki pencerelerden ışık alıyor. Evvelce Ayasofya'nın daha büyük olduğu, geniş bir saha üzerinde birçok ek bina-ların bulunduğu rivayet ediliyor. Şimdi yalnız bir tek büyük kubbe ve ona bağlı kilise kalmış.

45

İstanbul tabiatın özenerek yarattığı bir şehir. Avru-pa kıtasında olduğu halde Asya ile sıkı ilişkisi var. Mı-sır ve Afrika buraya yakın değildirler ama deniz yoluyla ulaştırmanın kolaylığı dolayısıyla İstanbul'a sıkı bağ-lantıları vardır. Karadeniz ve Akdenize kıyıları var. Bu denizlere birçok nehirler dökülüyor. Şehrin civarında yetişen her türlü mahsûl, buraya deniz yolundan çok kolaylıkla naklediliyor. Zira bir tarafında deniz, diğer tarafında yine denizle bir nehrin birleşmesinden mey-dana gelen liman dolayısıyla şehir bir yarımada veya bir burunu andırmaktadır. Şehrin merkezinden denize ve tepeleri devamlı karla örtülü Olimp dağına doğru bakıldığında seyrine doyum olmaz bir manzara insanı büyüler. Karadeniz'den gelip boğazı geçerek Ege denizi ve Akdenize gitmek üzere Marmara'ya dolan balık sürü-leri dolayısıyla bol miktarda balık tutulur. Bu akın da-ha sonra ters yönde olur. Uskumru, kefal, palamut ve lüfer, kılıç balığı pek verimlidir. Fakat balıkçıların ço-ğunluğu Türklerden ziyade Rumlardır. Türkler balık yemekle beraber bu balıkların temiz bildikleri cinsten olması şarttır. Aksi halde katiyen yemezler. Aynı şekil-de kurbağa, salyangoz, kaplumbağa gibi hayvanları da murdar sayarak ağızlarına koymazlar. Rumlarda da ba-zan böyle şeylere rastlanır. Kendisini evimin ihtiyaçla rını tedarik için görevlendirdiğim bir Rum delikanlısı, hizmetçilerimin bütün ısrarlarına rağmen kabuklu de-niz hayvanlarını yemiyordu. Bir gün, önüne getirilen bir yemeği iştahla yedikten sonra hizmetçilerin gülüşün-den ve sonradan gösterilen kabuklardan, aldatıldığını anlayınca birden fenalaşarak odasına kapandı, devamlı kusmaya başladı. Bunu bir günah addediyor ve bu gü-

46

nahını affettirmek için iki aylık parasının gideceğini söylüyordu. Rum papazları kendilerine itiraf edilen gü-nahın ehemmiyetine göre bir para takdir ederler ve bu parayı verenlerin günahlarını affederler.

İstanbul öyle bir mevkide kurulmuştur ki, bundan daha güzel, daha uygun bir yer düşünülemez. Ama in-san eli ve emeğinin eseri olan güzel, zarif binalar bu-lunmadığı gibi daracık sokaklar da güzel manzaraların seyrine engel oluyor. Şehirde birçok eski abidenin kalıntıları görülüyor. Ama Kostantin tarafından Roma'dan getirilen abidele-rin sayısı ile kıyas edilirse bunların azlığına hayret edersiniz. Bunlardan belli başlıları, eski Hippodrome'-un bulunduğu yerdeki birbirine sarılmış iki bronz yılan ile bir dikilitaş, şehrin başka bir yerinde bulunan iki mühim sütundur. Bu iki sütundan biri kalmakta oldu-ğumuz kervansarayın yakınındadır. Diğer de Avratpa-zarı denilen çarşıda bulunuyor. Bu

sütun üzerinde, Ar-cadius'ün bir seferini tasvir eden kabartma resim var. Tepesinde de heykeli var. Sütun, içinde tepeye çıkmak için bir merdiveni ihtiva ettiğinden daha çok helezona benzemektedir. Diğer sütun ise, kaide ve başlığı hariç sekiz ayrı kütlenin birbirine kenetlenircesine yapışma-sıyla meydana gelmiştir. Kütlelerin birbirine birleştiği yerlerde sütunu kuşatan defne dallarından çelenkler vardır. Yukarı doğru bakanlar bu yüzden sütunun yek-pare bir parça olduğunu sanırlar. Zelzelelerde Sarsıldı-ğı, yakınında çıkan bir yangın sonunda yandığından par-çalanıp dökülmesine meydan vermemek için demir çem-berlerle bağlanmıştır. Rivayete göre bu sütunun tepe-sinde önceden Apollon'un, daha sonra Konstantin'in ve

47

en son olarak Theodosius'un heykelleri varmış. Her-halde zelzeleler veya şiddetli rüzgârların tesiriyle düş-müş olacaklar. Hippodrome'daki dikili taş hakkında Rumlardan şu hikâyeyi dinledim: Bu dikili taş kaidesinden kopmuş ve yüzyıllarca yerde kalmıştı. Son Bizans imparatoru zamanında bu taşı kaidesine oturtacak bir mimar çıktı ortaya. Birtakım ipler ve makaralardan müteşekkil bu yük bir makine ile o muazzam taş havaya kaldırıldı. Fa-kat tam kaideye oturmak için çok az bir mesafe kal-mışken iplerin gerginliği de son haddi bulmuştu. Sey-redenler mimarın yeniden bir sürü masrafa katlanarak aynı işleri tekrarlayacağını sandılar. Fakat mimar ümi-dini kesmemişti. Tabii ilimlere dair hayli bilgisi vardı. Bolca su getirterek uzun müddet makinalarını ıslattı. Neticede, taşı havada tutan halatlar su ile ıslanınca şiştiler ve kasıldılar. Bunun sonucu olarak taş da daha yukarı kalkarak halkın hayranlık dolu bakışları önün-de kaidesine oturdu.

İstanbul'da çok çeşitli vahşi hayvanlar gördüm. Va-şak, yabankedisi, aslan, kaplan, leopar, panter.. Bu hay-vanlar terbiye ediliyorlardı. Bir aslanın yemek üzere ağzına verilmiş bir koyun, terbiyecisi tarafından ağzın-dan çekilip alındığı halde, hayvan hiç durumunu boz-mamıştı. Bir küçük fil yavrusunun dans ettiğini, top oynadığını gördüm. Tahmin ediyorum buna inanmıyor, gülümseyerek «fil top oynar mı?» diyorsunuz. Senaca, gergin bir ip üzerinde yürüyen, Pliny, Yunan alfabesini bilen bir filden bahsetmiyor mu? Cidden uydurmuyo-rum. File dansetmesini emrettikleri zaman bir ayağını basıp kaldırarak dans eder gibi yürüyordu. Önüne atı-

48

lan topu da hortumu ile tutuyor ve tekrar atıyordu. Fi-lin dansettiği ve top oynadığı hakkındaki sözlerimle ye-tinmiyorsanız size bunu uzun uzun, güzelce hikâye ede-cek birisini bulmanız mümkündür.

İstanbul'da bulunan hayvanlar arasında bir zürafa-nın da bulunduğunu fakat benim gelmemden az önce öldüğünü öğrendim. Hayvanı toprağa gömmüşlerdi. Tetkik etmem için tekrar çıkardılar. Kemiklerinden gördüğüme göre bu hayvanın, ön tarafı arka tarafına nispetle daha yüksektir. Bu sebeple bir insan veya yük taşımaya elverişli değildir. Bir adı da «deve leopar» dır. Çünkü başı ve boynu itibariyle deveye, benek benek de-risiyle de bir leopar'a benzemektedir.

Fırsat olduğu halde Karadenize doğru bir gezinti yapmasaydım tembel damgası yemeye mahkûm olur-dum. Çünkü Karadenizi görmek Korente gitmekten da-ha kolay telâkki edilir. Çok güzel gezintiler yaptım. Sul-tanın köşklerini gezip görmem için bana izin verdiler. Bu köşkler birer zevk ve safa yuvasıdır. Bir tanesi-nin kapısı üzerinde, Selim'le İran Şahı İsmail arasında geçen o meşhur muharebenin mozaikle işlenmiş çok canlı bir resmini gördüm. İyi seçilmiş mevkilerde yine Sultana ait öyle parklar gördüm ki, hurilerin yaşadığı cennet diyebilirim. Buralar, İstanbul, hattâ bütün Yu-nanistan, insanın dünyadan elini eteğini çekip çalışaca-ğı eşi bulunmaz yerler. Ne var ki, asil toprak, bakımsız-lıktan şikâyetçi, bir hristiyan eli bekliyor gibi. Vaktiy-le yarattığı medeniyeti bize aktarmış olan bu yerler, şimdi barbarlara karşı bizim yardımımızı diliyor, ver-diğini geri istiyor. Fakat heyhat. Zira hristiyanları

yö netenlerin akılları başka şeylerle meşgul. Esiri bulun

49 duğumuz eğlence, oburluk, hasislik, kin ve haset, ben-cillik yüreklerimizde öyle ağır bir yük ki başımızı kal-dırıp gözlerimizi göğe çevirecek imkânı bulamıyor, te-miz bir düşünceye, bir ideale erişemiyoruz. Sayısız men-faatler ve zenginliklerle dolu bu güzel yerleri barbarla-rın elinden almak dururken gözlerimizi Hindistan ve daha uzak yerlere dikmişiz. Çünkü oralardan daha ko-laylıkla ve daha fazla ganimet elde etmek mümkün. O cahil ve saf yerli halkı ezmek zor değil. Ve bütün bun-ları dinin emirlerini bahane ederek yapıyoruz. Aslında bütün emelimiz para ve menfaat.

Oysa, atalarımız, bu yerleri altın uğruna değil, ken-dilerini buralara tanıtmak, değerlerini göstermek için keşfetmek gerektiğine inanırlardı. Hedefleri şahsî men-faat temin etmek değil şan ve şeref kazanmaktı. Giriş-tikleri savaşımlardan daha zengin olarak değil daha çok şöhrat sahibi olarak dönmüşlerdi. O devrin ahlâkından şimdi bir şey kalmadığını görerek üzülüyorum.

Bugün şan ve şeref için döğüşmekten kaçınacak olursak yarın kendimizi, hayatımızı korumak için sa-vaşmak zorunda kalacağımızdan korkuyorum.

Biz yine Karadenize dönelim. Trakya bosforu için-de dar boğazlardan akarak burunlara çarpıyor, birçok girdaplar ve dirsekler teşkil ediyor ve bir günlük yol-culuğunun sonunda İstanbula geliyor. Oradan da aşağı yukarı aynı darlıktaki bir geçitten Marmara denizine yollanıyor. Boğaziçine girilecek yerin ortasında üzerine bir sütun dikilmiş bir kaya vardır. Sütunun üzerinde ba-zı Roma isimleri kazılıdır. (yanılmıyorsa bu Octavian olacak) Avrupa kıyısında yüksek bir kule görülür, Pha-

50

ros denilen bu kulenin üstünde geceleyin gemilere yol göstermek için ışık yanar. Biraz daha ilerde denize akan küçük bir çayın yatağında Oniks ve Sardoniks ayarında çakıltaşları bulduk. Bu taşlar cilâlansa herhal-de elmasa benzerlerdi. Girişten birkaç mil uzakta, Da-ra'nın Seytian'lara karşı ordusunu geçirdiği dar bir ge-çidi gösterdiler. Buradan Boğaziçine doğru gidilirse ya-rı yolda iki hisar bulunuyor. Biri Avrupa, diğeri ise As-ya kıtasındadır. Türkler İstanbul'a hücum etmeden ön-ce bu sonuncu hisar ellerinde bulunuyordu. Rumeli Hi-sarı, muhasaradan bir iki yıl evvel, Mehmet tarafından yaptırılmıştır. Bugün yüksek rütbeli esirlerin kapatıl-dığı bir hapishane olarak kullanılıyor.

Epitos Prensi Lazarus yakın zamanda bazı İspan-yollarla beraber Castelnova'da Türklere esir düşmüş, bu kulede hapsedilmişti. Bir fırsatını bulup buradan kaçtı. Fakat tekrar yakalandı ve kazığa oturtuldu. Zâ-limce öldürdüler. Alt tarafından ince bir kazık soktular ve ucunu ensesinden çıkardılar. Bu işkenceye büyük sabır ve metanet göstermişti.

Sultana gelişimi bildirmeleri üzerine İstanbul Va-lisine gönderilen bir mektupla, benim Amasya'ya yollan-mam için talimat verilmişti. Hazırlığımızı yapıp klavuz-ları temin ettikten sonra 9 Mart'ta Anadolu'ya geçtik. Türkler Asya'yı bu adla söylüyorlardı. O günkü yolcu-luğumuz Üsküdar'da sona erdi. Üsküdar, eski Byzan-tium'un karşısında, Asya kıyısında bir köydür. Türkler, atlarımız ve arabalarımızla birlikte Boğazi geçmekle o gün için yeter yol aldığımızı hükmedip, İstanbul'dan iyi-ce uzaklaşmadan yolculuk için lüzumlu herhangi bir şey unutmıyacak kolayca getirebileceklerini söylediler.

51

O gün dinlendikten sonra ertesi sabah yola çıktık. Tarlalar arasından ilerlerken çeşitli otların, lavanta çi-çeklerinin güzel kokuları havaya yayılıyordu. Arazide rahatça dolaşmaya çıkmış o kadar çok kaplumbağa gör-dük ki, bunları tutup yanımızda alıkoyabilirdik. Ancak

Türk klavuzlarımızın hiç hoşlarına gitmeyeceğinden korkuyorduk. Daha önceleri bu cins hayvanlara dokun-maktan şiddetle sakınan Türkler ve Rumları bildiğim için, burada da aynı hisle hareket edecekleri şüphesizdi. Bu kaplumbağaların bu kadar bol oluşu da herhalde kimsenin onlara dokunmak istemeyişindendir. Sadece bir tanesini, iki başlı oluşu sebebiyle tutup birkaç gün yanımda alıkoydum, fakat dikkatsizliğim yüzünden ölüp gitti hayvancağız.

İlk konak yerimiz Kartal denilen bir köy oldu. Da-ha sonra Gebze'ye geldik. Bu kasabanın, Hannibal'ın mezarının bulunduğu eski Libyssa kasabası olduğu söy-leniyor. Buradan deniz, İzmit körfezi çok güzel görünö-yor. Servilerin yüksekliği ve gövdelerinin kalınlığı dik-katimizi çekti.

Gebzeden de ayrıldıktan sonra Nicomedia' (İzmit) ya geldik. Eskiden çok ünlü olan bu şehrin o şan ve şerefinden şimdi sadece bazı surlar, sütun kaideleri ve parçaları kalmış, görmeğe değer başka bir şeye Tasla-madık. Bir tepenin üzerinde iç kale daha sağlam duru-yor. Nicomedia'dan sonra Nicaea'ya (İznik) gitmek için Olympus dağının sırtından geçmemiz icabetti. Kasockli köyünü geçip Nicaea'ya vardığımızda vakit geceyarısını geçmişti. Uzaktan birtakım acayip sesler işitip bunun ne olduğunu merak ettim. Yüksek sesle gülüşüp eğle-

52

nen adam seslerine benziyordu. Belki de bizimle alay eden gemicilerdi. Zira Ascanian (İznik gölü) gölü kıyı-larına yakın idik. Türklerin âdetlerine aykırı bir şekil-de, geceleyin seyahat etmemiz muhtemelen adamların bizimle eğlenmesine yol açmıştı. Hasılı, klavuzlarımıza bu gülüşmelerin mahiyetini sorduğumuzda, bize bunun, çakal adı verilen hayvanların ulumalarından ibaret ol-duğunu söylediler. Bunlar kurt ile tilki arasında bir bü-yüklükte, yırtıcı ve obur hayvanlar olup sürü halinde dolaşırlar. Yiyeceklerini daha ziyade kurnazlık ve hiy-le ile temin ederler. Bundan dolayı Türkler, sahtekâr ve hilebaz adamlara, -hele bunlar Asyalı iseler- çakal derler. Gece karanlığında meskûn yerlere girerek çal-dıkları yiyeceklerle karınlarını doyururlar, hiç birşey bulamazlarsa ayakkabı, kayış vesaire gibi deriden ya-pılmış şeyleri kemirirler. Tilki kadar kurnazdırlar. Yal-nız bazan bir aptallıkları tutar, kendi kendilerini ele. verirler. Sürüden biri dışarda kalıp ta ulumaya başla-yınca hepsi birden bağırmaya başlarlar. Gürültüyü du-yan adamlar silâhlarını kaparak bu hırsız hayvanları suçüstü yakalayıp cezalarını verirler.

İyice dinlenebilmek için ertesi gün Nicaea'da kal-dık Nicaea ruhanî meclisinin vaktiyle toplanmış olduğu binada istirahat ettik. Evvelce kasabayı çeviren surlar ve kapıları iyi korunmuş. Çarşı meydanından bakıldığında dört kapı da görülüyor. Bu kapıların üzerinde lâ-tince oyma yazılar bulunuyor. Eski harap şehrin Anto-ninus tarafından yeniden imar edildiğini bundan ögre-niyoruz. Bu Antoninus herhalde imparator olacak. Bu-radaki taşocaklarından İstanbul'da yapılacak umumî binalar için taş temin ediliyor. Orada bulunduğumuz sırada, işçiler yer altından pek bozulmamış bir asker

53

heykeli çıkarmışlardı. Ama çekiçleriyle hemen heykeli parçaladılar. Üzüldüğümüzü görünce gülerek, «hıristi-yanlar gibi ona tapılmasını ve dua edilmesini mi istiyor-sunuz» dediler.

Daha sonra Yenişehir, Ackbuyuk ve Bozarjik'i geçe-rek Boz-Euyük'e vardık. Nicaea'dan buraya kadar hep Olympus dağının eteklerini takip ettik. Bozüyük de bu dağın bir geçidi üzerindedir.

Boz-Euyük'te bir handa konakladık. Hanın karşı-sındaki yüksek bir yerde bir kaya vardı. Kayayı oyarak bir sarnıç yapmışlar, dibinden açtıkları bir arkla suyu yola kadar akıtmışlardı. Eskiden halk bu sarnıcı karla doldurur, kar eriyince dipteki su kanalından aşağı doğ-ru akıp yola gelirdi. Yolcular da bu buz gibi soğuk su ile susuzluklarını giderirlerdi. Herkesin faydalandığı bu gibi tesislere

Türkler çok değer verirler, bu tesisleri ya-panların Allah indinde sevap işlediğine inanırlar. Sağ tarafımızda, buraya pek uzak olmayan Ott-manlık adlı kasabayı da gördük. Osmanlı hanedanının kurucusu Ottoman burada yaşamış. Kasabaya da onun. ismi verilmiş. Burasını da geçince dümdüz bir ovaya indik. Çadır-larımızı kurup geceyi geçirdik. Chiansada deniliyordu buraya. Yerin altında gördüğümüz bir bina bize çok ilgi çe-kici geldi. Yalnız tepesinden ışık alıyordu. Ayrıca Türk-lerin pek meşhur keçilerini de gördük. Tüyleri gayet in-ce ve bembeyazdır. Bu tüylerden Camlet denilen bir cins kumaş dokunur. Yerlere kadar sarkan bu tüyleri çoban-lar hiç kesmezler, tararlar. İpek kadar güzel ve değer-

54

lidir bu tüyler. Böyle oluşu, hayvanların yedikleri ke-kik, kuru ot gibi şeylerden ileri geliyor herhalde. Çün-kü başka taraflarda otlatıldığı zaman yedikleri şeyler değişen keçilerin tüyleri o güzelliğini kaybediyor. Bu keçilerin tüylerinden köylü kadınların yaptıkları iplik-ler Ankara'ya gönderilip orada özel surette dokunuyor. Buralarda yetiştirilen bir cins koyundan size bahsetme-me değer. Gayet yağlı kuyruklarının ağırlığı üç - dört, bazan yedi - sekiz - on «pound» gelen bu ko-yunlarda, bilhassa yaşlılarında, kuyruk o kadar ağır oluyor ki hayvan artık taşıyamadığından bunları iki te-kerlekli bir araba üzerine koyarak öylece taşıyorlar. Si-ze belki mübalâğa gibi gelecek ama inanın bu söyledik-lerim gerçektir. Bu kuyrukların yağları çok işe yara-makla beraber, etleri bizim koyunlarımızinkinden daha lezzetli gelmedi bana. Bu hayvanların çobanları, karı-ları ve çocukları da yanlarında olduğu halde gece ve gündüz kırlarda kalırlar. Bazen arabalarda, bazan çadır-larda yatarlar, mevsimine ve hayvanların yiyecekleri otlara göre yer değiştirirler, ovalara, dağlara veya vadi-lere yayılırlar. Buralarda, zannedirim Avrupa'da şimdiye kadar görülmemiş kuş cinsleri keşfettim. Meselâ, bir ördek var, ki trampet sesini andıran bir sesle ötüyor. Kendini savunacak hiç bir vasıtası yoktur ama Türkler onun yabancılara korkuttuğunu zannediyorlar. Bu ördekler çiftlik hayatını sevmeyen ve nehir yataklarında serbest bir şekilde yaşayıp giderler. Chiansada'dan sonra Karali, Hardengri, Mazot-hoy'u ve Karadenize dökülen Sangaç nehrini geçerek Mahathli've geldik. Oradan Zugli'ye ve Chilancyh'e git

55

tik. Calancyh, Portuguin derken Ankara'ya vasil olduk. Türkler bu şehre Angur diyorlar. Burada bütün bir gün kalıp dinlendik. Havalar çok sıcak geçiyordu. Biz bu sıcaklarda ne kadar yavaş hareket etmek istiyorsak Türkler de o de-rece acele ediyorlardı. İran Şahının temsilcileri ile aynı zamanda Amasya'da olmamızı istiyorlardı. Yolumuz üzerindeki köylerde anlatmaya değer bir-şey görmedik. Sadece Türk mezarlıklarında, üzerinde Yunan veya Lâtin harfleriyle oyma yazılar bulunan gü-zel mermer sütunlara rasladık. Ancak bu yazılar oku-namıyacak kadar bozulmuştu. Bu eski oyma yazılar ve bulunmadığı yerlerde ender raslanan bitkiler aramak, onlarla uğraşmak benim için bir eğlence oluyordu. Kocaman taşlan tâ uzaklardan getirip yakınlarının mezarlarına koymak Türklerde adettir. Aksi halde ölü-lerin açıkta kalması muhtemeldir. Ölülerini çok derine gömerler ki ölü rahatça ayağa kalkıp kendisini savuna-bilsin diye. İnanişlarına göre, şeytan, hayatta yaptıkla-rı kötülüklerden dolayı onu suçlamak üzere ortaya çı-kınca iyi melekler de onların iyiliklerini söyleyerek mü-dafaa edermiş. Büyük taş koymanın başka bir sebebi de cesedi zararlı hayvanların zararından korumaktır. Sırtlanlar özellikle bu taraftarlarda pek boldur. Mezar-ları eşeleyip cesetleri çıkararak yuvalarına götürürler. Bir kurt kadar yüksek boylu olmamakla beraber uzun-luğu itibariyle onun kadar olan bu leş yeyici hayvanın derisinde gri siyah benekler vardır. Kilları serttir. Boy-nu yok gibidir. Başı doğruca belkemiğine

bağlıdır. Bu

56

yüzden, arkasına bakmak için bütün vücuduyla dönme-ye mecbur olur. Uğradığımız yerlerin hepsinde birçok eski paralara rasladım. Bu paraların çoğu son imparatorlar zamanında basılmışlardı. Constantin, Constans, Yustinus Valcus, Valentinus, Numerianus vs. Türklerin bazan bunları ağırlık olarak, dirhem, yarım dirhem şeklinde kullan-dıklarını gördüm. Bunların adı, onların tabirince «gâ-vur mangırı» dır. Ayrıca, Amisus, Sinop, Comana, Amas-ya gibi Anadolu şehirlerine ait paralara tesadüf ettik. Bu eski paralara olan merakım dolayısıyla kuyumcuları ziyaret ediyordum. Bunlardan birisi kendisinde bir müd-det önce bir hayli eski para bulunduğunu, ancak bir işe yaramadıklarından eriterek kupa yaptığını söyleyince hayret ve üzüntü içinde kaldım. Kuyumcuya, bu para-lardan tekrar eline geçirecek olursa bunlara mukabil yüzlük bir altın vereceğimi söyleyince adam kaçırıldığı fırsattan dolayı pek çok hayıflandı. Bu suretle bir neb-ze olsun onu cezalandırmış oldum. Yukarda bahsettiğim keçilerin tüylerinden yapılan kumaşların nasıl boyandığını Ankara'da gözlerimizle görmüş olduk. Bir baskı âleti ile, üzerine devamlı ola-rak dökülen sudan faydalanarak devamlı çizgiler halin-de kumaşlara hareler kazandırılıyor. Kumaşın hareleri küçükse ve çizgiler kısa ve birbirine karışiyorsa kusur-lu sayılarak fiatı daha düşük olur. Geniş hareli olanlar makbul tutulur ve Türklerin kibar takımı bu kumaştan giyer. Süleyman bile bu kumaştan, bilhasa rengi yeşil olanını kullanır. Muhammed son yıllarında yeşil renk kumaşlar giyindiği için bu renk müslümanlar arasında pek tutunmuştur.

57

Türkler siyah rengi hiç sevmezler. Onu uğursuzluk telâkki ederler. Bizleri siyah elbiseler içinde gören pa-şalar hayretlerini açığa vurarak şikâyetle bile bulun-muşlardır. Türkiye'de siyah renkli elbise ile sokağa çı-kan hiç kimseye raslayamazsınız. Ancak, mühim bir pa-ra kaybına veya ağır bir felâkete uğramış olanlar müs-tesna-dediğim gibi yeşil giyinmek kibarlık alâmetidir. Fakat harp zamanında bu renk ölüm işareti sayıldığından sarı; mavi, mor, beyaz vs. renkler daha uğurlu ka-bul edilir. Türkler uğura ve talihe pek önem verirler. Bir pa-şanın memuriyetten alınmasına atının tökezlemesi se-bep olmuştu. Bunun bir felâkete işaret ettiğine inanı-lıyordu. Ankara'yı da terkettikten sonra, Balygazar adında-ki köye, oradan da Zarckuet'e ve Zerme Zü'ye geldik. Halys (Kızılırmak) nehri kıyılarına ulaştık. Oradan kır-mızı renkte Sinop dağları görünüyordu. Kırmızı kurşu-na bu sebeple «Synopi» deniliyor. Halys nehri kenarında küçük bir orman vardı. Or-manda bulunan liquorice adlı bir cins çalının köklerin-den çıkardığımız öz suyunu içerek serinledik. Orman-da rasladığımız bir köylüye nehirde balık olup olmadı-ğını tercümanımız vasıtasıyla sordüğümüz zaman, köy-lü, balığın çok bol olduğunu, ancak tutamadıklarını söyledi. Bu cevabına hayret etmiştik. O da bunu görüp açıklamada bulundu. Güya, birisi tutmak için suya eli-ni sokunca balıklar kaçmış!.. Yanımdaki arkadaşlardan birinde ağ varmış. Onun-la nehirde pek çok balık tuttuk. Silurus yahut Shetefish

58

nev'inden olan bu balıklar Tuna nehrinde pek bol bu-lunmaktadır. Ayrıca, deniz yengeci veya buna benzer bir balık da var. Türkler bizim balık tutuşumuzu göre-rek hayran kaldılar. Türkiye'de balıkçı yok mudur diye belki hayret edeceksiniz, vardır ama bu taraflarda pek az gördük. Başka yerde akıntıyı başka tarafa çevirip dipte kalan küçük küçük balıkları tuttuğumuz zaman bize gülmüşler, bunları ne yapacağımızı sormuşlardı. Oysa bunlardan bol miktarda olunca güzel bir yemek olabileceğini ve birçok misafire kâfi geleceğini düşünemiyorlardı.

Türkler obur değillerdir. Gayet az yerler. Sofra zevkine pek az düşkündürler. Bir parça ekmekle beraber tuz, soğan ve yoğurt bulurlarsa yemek için başka şey aramazlar. Yoğurt bir çeşit ekşimiş süttür. Galen'in Oksygala dediği şey. Süte nazaran akıcı değildir. Türkler buna su ilâve ederek içine ekmek doğruyorlar. Ha-rareti teskin etmek için çok iyi bir sıvıdır. Hem besle-yici, hem de hazmı kolaydır. Kervansarayların hepsin-de bu yoğurt mutlaka bulunur. Çünkü Türkler, yolcu-lukları sırasında sıcak yemek aramazlar. Ekşi süt, pey-nir, üzüm gibi şeyler yerler. Üzüm, vişne gibi kuru ye-mişleri sıcak suda kaynatıp toprak tabaklar içine ko-yarlar. Herkes canının istediği kadar alıp ekmeğine ka-tık eder. Türklerin yiyecek içecek masrafları o kadar azdır ki. bizde bir adamın bir günlük yiyecek masrafı-nın bir Türk'ün on günlük geçinme masrafına bedel ol-duğunu rahatça söyleyebilirim. En mükellef ziyafetler-de bile hamur işi börek ve tatlılardan başka pahalı şey-ler bulunmaz. Bir de pirinçten yapılan yemekleri var-dır. Üzerine koyun ve kuzu eti koyarlar. Hadım edilmiş

59

horuzu bilmedikleri gibi sülün, ardıckuşu gibi kuşlar-dan haberleri bile yoktur. Bal yahut şeker şerbeti onlar için en mükemmel içkidir. Bununla beraber, bir içkile-ri daha var. Yeri gelmişken nasıl yaptıklarını size anla-tayım. Üzümü sıkıp suyunu bir ağaç fıçı içine dolduru-yorlar. Sonra buna bir miktar sıcak su ilâve ederek iyi-ce karıştırıyorlar. Üzerini dikkatle örtüp iki gün din-lenmeye bırakıyorlar. Ekşime pek yavaş meydana geli-yorsa biraz şarap tortusu ilâve ediyorlar. Ekşimeye baş-ladığında bunun tadına bakarsanız pek yavan gelir. Ama daha sonra ekşi bir lezzet alır ki biraz tatlı bir şeyle karıştırılınca çok hoş oluyor. Türkler bu içkiye «Arap şerbeti» diyorlar. İstanbul'da pek bol bulunan kar-la soğutunca birkaç gün müddetle içilebiliyor. Fakat, daha fazla zaman geçince iyice ekşiyor. Şaraptan fazla tesir ediyor ve Türklerin dinine göre artık haram sayı-lıyor Bu içkiden çok hoşlandığımızı itiraf ederim. Ayrıca, yazın yemek üzere bütün kış ve bahar ayla-rında muhafaza ettikleri taze üzümleri vardır. Üzümün tazeliğini korumak için - anlattıklarına göre- şöyle yapıyorlarmış; iyice olmuş, iri salkımları koparıp ağaç veya topraktan bir kabın içine koyuyorlar. Bu bölgede sıcak fazla olduğundan üzüm iyi olgunlaşıyor. Bu kabın dibine önceden hardal tohumu serpilmiştir. Üzümleri yerleştirdikten sonra etrafını tekrar hardal tohumları ile dolduruyorlar. Fıçı veya toprak kap, böylece ağzına kadar dolunca, üzerine mayalanmamış taze şarap dökerek iyice dolduruyorlar ve üzerini örtüyorlar. Böylece bozulmadan muhafaza edilen üzüm sıcaklar başlayıp harareti teskin için çare aranıldığı zaman fıçılardan alınarak taze taze yenildiği gibi suyu da Türkler tara-

60

tından taze üzüm kadar aranılıyor. Fıçıdan çıkardıkları gibi verdikleri üzümün tadını şahsen pek beğenmedim. Zira hardal lezzeti sinmişti. Onun için üzümleri su ile güzelce yıkadıktan sonra yedim. Sıcak havada gerçek-ten hoş ve serinletici oluyor. Mısırlıların, bahçelerinde yetiştirdikleri yararlı nebatlara tapmaları gibi ben de faydalı bulduğum, hoşuma giden şeyleri övmeye kal-karsam kusurumu başışlayın. Halys nehri kıyılarını da bırakıp Goukurthoy'a, sonra Tehoraum'a oradan da Tekke Thioi'ye vardık. Burası meşhur bir Türk tarikatının merkezi imiş. Men-suplarına derviş diyorlar. Bunlar, «Chederle» adıyla an-dıkları birine dair birçok hikâyeler anlattılar bize. Bi-zim azizlerimiz mertebesinde olan bu adam gayet cesur, kahraman bir zatmış. Günün birinde küçük bir kızı korkunç bir canavarın ağzından kurtarmış. Anlattıkları hikâyeleri canlarının istediği gibi uyduruyorlar. Uzak ülkelere yolculuk etmiş olan bu zat, bir nehre varmış. O nehirde su içenler ölümsüzlüğe kavuşmuş. Ancak kimse bu nehrin yerine bilemiyormuş. Chederle zama-nından beri hiç bir adam

oğlu bu nehri bulamamış. Chederle, o nehrin suyundan içtiği için ölümsüzlüğe erişmiş olarak, güzel bir atın üzerinde bütün dünyayı dolaşır haksızlığa uğrayanların, darda olup yardım di-leyenlerin imdadına koşarmış. Din farkı gözetmeden kendisine sığınan herkese yardım edermiş. Bu anlat-tıklarına inanmak çok zor. Hele, dervişlerin iddia et-tiği üzere, bu evliyanın Büyük İskender'in dostu oldu-ğu hikâyesi saçma bir şey. Türklerde tarih kavramı hiç yok. Bütün devirleri birbirine karıştırıyorlar. Neredey-se «Hazreti Eyüp, Kral Süleyman'ın teşrifat nazırı, İs-

61

kender başkumandanı idi» diyecekler. Daha büyük saç-malıklara bile düşebilirler.

Camiin avlusunda mermerden yapılmış nefis bir çeşme var. Tertemiz bir su akıyor çeşmeden. Bu suyun, Chederle'nin atının sidiği olduğunu söylüyor tekkenin dervişleri. Onun yakınlarına, arkadaşlarına, uşağına dair de masallar anlatıyorlar, onların civardaki mezar-larını bize gösteriyorlardı. Allahın, kendisinin yardımı-na sığınan kullarına her gün pek çok lütufta bulunaca-ğına bizi inandırmaya çalışıyorlar. Keza, Chederle o korkunç canavarla boğuşmak üzere beklerken ayağını bastığı taş ve toprak parçalarının içilecek şeylere karış-tırıldığı takdirde bazı hastalıklara ve ağrılara iyi gel-diği yolundaki batıl inanışlarını bize kabul ettirmek için yeminler ediyorlardı.

Buralarda bol miktarda yılan raslanır. Kızgın gü-neşin altında ısınan bu hayvanlar dolayısıyla bulunduk-ları yerlere yaklaşmak bile kabil değildir. St. Georg'un resmini gösterdiğimiz zaman Türkler pek keyiflendiler. Rum kilisesindeki resme çok benzediğini söylüyorlar. İstanbul'dan ayrılışımızdan otuz gün sonra, 7 Ni-san'da Amasya'ya vasil olduk. Şehre yaklaştığımız za-man Türklerden bir grup yolda bizi karşılayıp hoş gel-diniz diyerek şehre kadar bize refakat ettiler.

Cappadocia'nın merkezi olan bu ilde daimî bir ka-rargâh bulundurulur. Umumiyetle burada Vali tarafın-dan adalet divanı kurulur. Beyazıt zamanından beri ta-lihsiz olan şehirin Mustafa olayından sonra büsbütün uğursuzluğuna inanıldı. Karşılıklı iki tepenin yamacın-da kurulmuş bulunuyor. Ortadan İris nehiri geçiyor ve

62

şehri ikiye ayırıyor. Tepelerin yamaçlarından şehir bü-tün detaylarıyla rahatça görülebilir. Tepeler birbirine o kadar yakındır ki şehre girmek için sadece bir tek yol vardır, bütün nakil vasıtaları bu yoldan geçerler.

Vardığımız günün gecesi şehirde büyük bir yangın çıktı. Yeniçeriler, civar evleri yıkarak yangının büyü-mesini önlediler. Bazan, askerlerin yangın çıkmasını arzu ettiklerini, hattâ gizlice kendilerinin yangın çıkart-tıklarını sanıyorum. Çünkü bu vesile ile evleri yağma edeceklerdir, İstanbul'da iken kaza eseri olmadığı aşı-kâr olan bazı yangınların kundakçıları bulunamamış-tı. Halk bunun İran casusları tarafından yapıldığını id-dia ediyordu. Bir defasında, uzun soruşturma ve araş-tırmalardan sonra, yangını limandaki gemicilerin çı-kartmış oldukları anlaşılmıştı. Yangın, onların çapulcu-luk yapmalarına vesile oluyordu.

Şehri çeviren iki tepeden daha alçak olanında, önemli bir kale vardır. Bu kalede İranlılara ve diğer düşman kabilelerinin akınlarına karşı koymak için de-vamlı olarak bir Türk garnizonu bulunur. Tepede, muh-temelen eski Cappadocia krallarından kalmış eski bina-ların kalıntıları görülüyor. Amasya'nın ne evlerinde, ne sokaklarında bir güzellik bulamadım. Evler, İspanya'da olduğu gibi kerpiçten yapılmıştır. Damları topraktır, düzdür. Yağmurlarda dam akıtacak olursa, eski mer-mer sütun parçalarından birini silindir yerine kullanıp damın üstünde yuvarlayarak toprağı daha sıkı ve yağ-muru içeriye geçirmez bir hale getiriyorlar. Yazın halk damlarda yatar. Yağmur buralarda pek fazla yağma-makla beraber, yağdığı zaman

sokaklardan geçmek için

63

elbiselerinizin çamur içinde kalmasını göze almanız lâ-zım. Zira damlardan aşağıya çamur akar. Amasya'ya gelişimizin akabinde. Veziriazam Ahmet ve diğer paşaları ziyaret ederek saygılarımızı sunduk. Sultan henüz dönmemişti. İmparatorun verdiği talimat dairesinde paşalarla müzakerelere başladık. Ancak Sul-tanın fikrini öğreninceye kadar herhangi bir fikir be-yan etmemeyi uygun buldular. Sultan dönünce huzu-runu çıkarıldık. Teklif ve düşüncelerimizi ona da arz-et-tik. Ancak davranışlarında bize karşı iyi niyet besledi-ğine dair bir işarete raslamadık. Üzerine gayet değerli halılar ve nefis şekilde işlenmiş yastıklar konulmuş al-çak bir taht üzerinde oturuyordu. Yanında yayı ve ok-ları vardı. Yüzünde bir sertlik, hiç te hoş olmayan bir kibirlilik okunuyordu.

Sultanın huzuruna çıkarıldığımız zaman mabeynci-ler tarafından silâhlarımız alınmıştı. Sultan Murat'tan beri bu adet yerleşmiştir. Murat, kendisiyle mülakat yapmak üzere huzura giren bir Hırvat tarafından öldü-rülmüştü.

Sultanın elini öptükten sonra geri geri çekilerek duvara sırtımızı verdik. Nutkumu dinledi, fakat bekle-mediği sözleri söylemiş olacağım ki yüzünde bir küçüm-seme ifadesi belirdi, ağzından sadece «güzel, güzel!» sözleri çıktı. Daha sonra çıkmamıza izin verildi. Huzurda iken, büyük bir kalabalık dikkatimi çek-ti. Birçok vilâyetin beylerbeyleri Sultana hediyeleriyle gelmişlerdi. Bunlardan başka, Sultanın bütün maiyeti orada idi. Hassa süvarileri, sipahiler, gurebalar, ulûfeci-ler.. Ayrıca yeniçeriler de vardı. Bu kalabalık mecliste

64

herkes şahsî kabiliyeti, ehliyet ve liyâkati sayesinde bu-lundukları mevkilere getirilmişlerdir. Filancanın neslin-den geldiği için hiç kimseye diğerlerinden üstün bir rüt-be verilmez. Herkes memuriyet derecesine göre saygı ve itibar görür. Bu sebeple, merasimlerde önde bulun-mak, diğerinin yerine göz dikmek gibi kavgalar yoktur. Görev ve memuriyetler herkesin liyâkat, seciye, kabili-yetine göre bizzat Sultan tarafından verilir. Bunu yapar-ken ne o şahsın zenginliğine, ne nüfuz ve şöhretine, ne rica ve dostluklara aldırış etmez. Böylece her işe, o işin ehli adamlar tayin olunur. Şahsî kabiliyeti saye-sinde herkes en yüksek mevkilere kadar gelebilme şan-sına sahiptir. Çobanlıktan gelmiş olsalar dahi, mazide-ki durumlarından dolayı bir eksiklik duymadıkları gi-bi, ebeveynlerine ne kadar az borçlu olurlarsa bununla o kadar çok iftihar ederler. Türkler, üstün meziyetlerin, kabiliyetlerin doğuş-tan geldiğine, bir miras olarak ecdattan intikal ettiğine inanmazlar. Bunun, kısmen Allah vergisi, kısmen de say-ü gayretin mükâfatı olduğunu kabul ederler. Nasıl ki bir evlât mutlaka babasına benzemezse, güzel sanat-lara, hesap hendeseye istidat irsi değilse üstün vasıfla-rın, seciyenin de babadan oğula geçmeyip Cenabıhak tarafından bahsedildiği kanaatindedirler. Bu düşünce-lerin neticesi olarak, Türklerde şan ve şöhret, yüksek idarî mevkiler liyâkat ve maharetin mükâfatıdır. Tem-bel ve pısrık olanlar, kötü niyetliler için yükselme yol-ları kapalıdır, bunlar kenarda köşede önemsiz kişiler olarak kalırlar. Türklerin giriştikleri her işte başarı ka-zanmalarının, üstün bir ırk haline gelmelerinin ve gün geçtikçe devletin hudutlarını biraz daha genişletmele-rinin sebebi bu olsa gerek.

65

Bizdeki uygulama ise büsbütün değişiktir. Ehliyet ve liyâkatin bizde yeri yoktur. Her yerde her işte asa-let, yani mevki ve rütbe verilecek şahsın kimin neslin-den geldiği hususu aranır. Bu konuda söyleyecek çok şey var ama şimdilik bu kadar yeter. Bu düşüncelerimi bir sır olarak saklayacağınızı umarım.

Şimdi tekrar başları sarıklı bu büyük kalabalığı seyredelim. Bembeyaz ipekli kumaşlara bürünmüşler. Bir renk ve parıltı cümbüşü. Altın gümüş, ipek ve sa-ten parıltısı her tarafta gözlerimizi alıyor. Bu manzara-yı kelimelerle anlatmak çok zor. Bugüne kadar böyle güzel bir manzara görmediğimi itiraf etmek isterim. Bu kadar zengin ve göz alıcı görünüş içinde dahi bir sa-delik ve tutumluluk dikkati çekiyordu. En yüksek mev-kileri işgal edenlerle derece derece alt kademelerdeki memuriyetlerin sahipleri hemen aynı biçimde elbiseler gitmekteydi. Oysa bizde böyle midir? Hesapsız para harcanır bir elbise için ve birkaç günde deforme olur. Onlarınsa en güzel ipekli yahut saten elbiseleri, işlemeli olduğu halde sadece bir duka altınına mal oluyor. Giyiniş tarzımızdaki bu farklılık onlarda nasıl hay-ret uyandırıyor, bizde de öyle şaşkınlık yaratıyor. Türklerin elbiseleri topuk kemiklerine kadar uzundur. Bu şekilde giyinmeleri onları daha iri yarı ve daha uzun boylu gösteriyor. Bizimkiler ise öyle kısa ve dardır ki vücudun bütün hatlarını olduğu gibi meydana çıkarı-yor. Bu da adamın boyunu kısa, âdeta bir cüce gibi gösteriyor. Bu büyük kalabalıkta dikkati çeken bir başka şey de sessizlik ve intizamdır. Ne bir ses, ne bir uğultu.

66

Halbuki, bizde herhangi bir toplantıda uğultu eksik ol-maz. Teğmenden generale kadar -Türkler bunların hepsine Ağa adını verir- bütün subaylar kendilerine ayrılan yerde oturmuşlar, neferler ayakta duruyorlar-dı. Yeniçerilerin ise ayrı bir yerde uzun bir saf halinde sanki birer heykelmişler gibi hiç kımıldamadan ve hiç ses çıkarmadan durdukları görülüyordu. Sayıları bir-kaç bin kadar vardı. Adetleri mucibince onlara selâm vermemi söylediler. Hepsi de selâmıma başlarını sal-layarak karşılık verdiler. Oradan ayrılırken Sultanın hassa alayının gayet bakımlı ve süslü atları üzerinde yerlerine döndüklerini gördük. Geçişleri çok hoş bir manzara arz ediyordu. Sultanın huzurundan ayrılırken, taleplerimizi yeri-ne getireceğine dair pek az ümidimiz vardı. Amasya'ya gelişimizden bir ay kadar sonra, 10 Mayıs günü İran Sefiri, beraberinde pek kıymetli hediyeler olduğu hal-de şehre gelmişti. İncelikle dokunmuş nefis halılar, iş-lemeli eyer takınılan, gümüş saplı kılıçlar, gayet güzel, zarif kalkanlar.. Bütün bu hediyelerin içinde yalnız bir tanesi diğerlerini tamamen gölgede bırakıyordu. Bu bir Kur'an nüshasıdır. Türklerin ibadet ve yaşayış kuralla-rını ihtiva eder. Bu kitabın, Peygamber Muhammed ta-rafından Allah ın verdiği emir üzerine yazıldığına iman ederler. Onun için böyle bir hediye Türklerde pek mak-buldür. İran Şahı ile barış andlaşması aktedildi. Böylelikle bize karşı daha serbest hareket edebilecekler. Aramız-daki sulhun tesisinde bazı zorluklar çıkacağını tahmin etmiş olmalıydılar.

67

İranlılara karşı ellerinden gelen misafirperverliği gösteriyorlardı. Onlarla aralarında hakiki bir barışın sağlandığına bizi iyice inandırmak istiyorlardı. Türk-ler her şeyde ya çok aşırılığa varırlar, yahut ta umur-samazlığa, kayıtsızlığa. Dostlarına ikram ederken nok-san hiçbir şey bırakmadıkları gibi düşmanlarını hor görüp alay ederken de en gaddar tavrı takınırlar. İkinci Vezir Ali Paşa'nın İranlılar için verdiği bir ziyafeti bulunduğumuz yerin müsait oluşu dolayısıyla uzaktan da olsa ayan beyan görmüştük. Daha evvel de anlattığım gibi şehrin iki taraflı tepe yamacında kurul-muş bulunması göze görünmeyecek bir taraf bırakmı-yordu. Aslen Dalmaçyalı olan Ali Paşa çok zeki ve müş-fik bir adamdır. Bahçede verilen ziyafette paşa ile se-fir, bir tentenin altında oturmuşlardı. Paşa geriye doğ-ru kaykılmış, dirseğine dayanmıştı. Aynı biçimde elbi-seler giyinmiş yüz kadar genç hizmetkâr, kilerle sofrası arasında eşit aralıklarla sıralanmışlardı. Önce ellerini kalçalarına koyup başlarını eğerek selâm verdiler. Son-ra yemek servisine başladılar. Kilerin yanında duran hizmetçi

yemek kabını alarak yanında durana veriyor, o da ötekine uzatıyordu. Böylece yemek, elden ele tâ sofranın yanında bulunan adama kadar gidiyor, o da bu-nu sofraya koyuyordu. Belki yüzden fazla yemek kabı bu şekilde, herhangi bir karışıklık doğmadan, sofraya doğru âdeta aktı durdu. Bu iş bitirildikten sonra hiz-metçiler tekrar misafirleri selâmladılar, en geride du-ranlar basta olmak üzere geri geri çekildiler. Sofraya başka şevler de getirilmeye başladı. Bu sefer, az önce sofraya en yakın olanlar en geride geliyorlardı. Türkler en küçük işlerini bile düzenli bir şekilde görürler. Biz ise, bırakın bunları, en önemli işlerimizde dahi ihmâl

68

gösteririz. Paşanın sofrasına yakın bir yerde kurulan başka bir sofrada da, Sefirin maiyetindeki adamlara ik-ramda bulunuluyordu. İranlılarla sulh aktedilmesi Türklerin bizimle bir-likte imzalamalarını ümit ettiğimiz anlaşmayı güçleştiri-yordu. Altı aylık bir mütareke sağlamak bile başarı olacaktı. Bu zaman zarfında Viyanaya bir mektup gön-dermek ve cevabını almak mümkündü. Aramızda henüz bir anlaşma yapılmamış olduğu, bu konuda bir karar alınmadığı için Paşalar, Sultanın bir mektubu ile hü-kümdarım nezdine gitmemi ve eğer Kral isterse onun da cevabını getirmemi uygun buldular. Bu sebeple tek-rar Süleyman'ın huzuruna çıkarıldım. Üzerime, topuk-larıma kadar inen, işlemeli bol bir elbise giydirdiler. Mai-yetimdekilere de çeşitli renklerde ipekli elbiseler giy-dirildi Ünlü trajedilerdeki bir kahramanın rolünü oy-nayacak aktörler gibi gösterişli bir kafile ile Sultanın huzuruna gittim Sırmalı bir kumaşa sarılmış ve mühür-lenmiş olan mektubunu aldıktan sonra veda ettim. Mai-yetimdeki yüksek rütbeli memurlar da huzura kabul edilmişlerdi. Aynı şekilde paşalarla da vedalaştıktan sonra 2 Haziran günü Amasya'dan ayrıldık.

Paşaların resmî makamlarına Türkler «Divan» adı-nı verirler. Ülkeden ayrılacak elçilere divanda bir kuş-luk yemeği verilmesi adet olduğu halde benim için bu usûl tatbik edilmedi. Zira bu ziyafet sadece dostâne iliş-kiler münasebetiyle verilir. Bizimle henüz böyle dos tane bir hava içine girmemişlerdi. Süleyman'ın bende bıraktığı izlenimi şöyle anlata-yım; Süleyman artık yaşadığını hesaba katacak du-rumdadır. Fakat yine de görünüşü, hal ve hareketlerin-

69

deki onurluluk, gerçekten, bu muazzam imparatorlu-ğun hükümdarı olan bir adama yakışmaktadır. O, aşırılığını sevmeyen, kendini birçok zevklerden mahrum et-mesini bilen, irade sahibi bir kimsedir. Gençliğinde bi-le ağırbaşlılıkla hareket ederdi, şarap içmezdi. Bütün kusuru, karısına olan aşırı düşkünlüğü ve dolayısıyla onun tesiri altında kalmasıdır. Bu yüzden ki oğlu Mustafayı öldürmek hususunda acele verilmiş bir ka-rarı yerine getirtmiştir. Halk, onun bu türlü hareketi-ni, karısı tarafından yapılan büyü ile izah ediyor. Gerçekten Roxolana'yı meşru bir zevce mevkiine çıkardık-tan sonra, hiç bir engel olmadığı halde herhangi bir ca-riye ile münasebet tesis etmeyişi bunu teyit eder mahi-yettedir. Dindardır, ibadetini hiç ihmâl etmez. Bir eme-li devletin hudutlarını genişletmek ise, diğeri de aynı derecede dinini yükseltmek, yaymaktır. Rengin soluk-luğu yaşına nazaran herhangi bir hastalığın neticesine bağlanamaz. Altmış yaşına gelen bir adam için bu yüz rengi gayet normaldir. Ancak o, yabancı memleket se-firlerini kabul edeceği zamanlar, sıhhatinin pek yerin-de olduğu hususunda onlarda iyi bir kanaat hasıl et-mek için yüzünü yine de kırmızı pudra ile boyuyor. Ba-cağında, iyileşmesi mümkün olmayan bir yara bulun-duğu söyleniyorsa da bunun ne nispette gerçek olduğu bilinmiyor. Yabancı hükümdarlar kendisini ne kadar sıhhatli görürlerse o nispette onları korkutacağı kanaa-tindedir. Bunu huzuruna çıktığım zaman açıkça farket-tim. Çünkü son defa huzuruna kabul edildiğim andaki görünüşü ile kendisini ilk defa gördüğüm zamanki gö-rünüşü tamamen farklı idi.

Amasya'dan İranlılarla aynı günde ayrılmıştık. Şeh-re girmek için geldiğimiz tek yoldan dönüyorduk. Bir

70

müddet sonra ikiye ayrılan yolun doğuya gidenine İran-lılar saptı, biz batıya giden yoldan ilerledik. Amasya'yı geride bırakırken Türk karargâhının, çadırlarının geniş sahada alabildiğine yayıldığını gördük.

Aynı yollardan tekrar geçmek suretiyle 24 Haziran'-da İstanbul'a vasil olduk. Ateşli bir hastalığa yakalan mıştım. Devamlı sıtma nöbetleri içinde geçen bu yolcu-luğun bende nasıl bir yorgunluk ve bitkinlik yarattığı-nı tasavvur edin. Döndüğümde pek berbat, bitkin bir durumdaydım. Ancak dinlenmek ve doktorumun da tav-siyesi ile sıcak hamama gitmek suretiyle yeniden kendi-me gelebildim. İstanbul'da iki hafta müddetle dinlendikten sonra Viyana'ya dönmek üzere yola çıktım. Yolculuk uğursuz bir günde başlamıştı, zira tam şehri terkedeceğimiz sı-rada çocuklarla dolu arabalarla karşılaştık. Bunlar sa-tılmak üzere İstanbul'a getirilen Macar çocukları idi. Türkiye'de en fazla raslanan şey bunlardır. Anverse gi-den yollarda çeşitli mallarla dolu arabalara nasıl ras-lanırsa biz de esaret zincirine vurulmak üzere getirilen zavallı hristiyan esirlerine öyle sürüyle tesadüf ediyor-duk. Sürü halinde toplanmış genç veya ileri yaşta in-sanlar, bazan da pazarlardaki beygirler gibi zincirlerle bağlanmış, uzun bir sıra teşkil ediyorlardı. Bunları gör-mek, hristiyan halkın bu felâketine şahit olmaktan do-layı gözlerimde toplanan yaşları tutamıyordum. Yolculuğa başlayış gününün uğursuzluğuna bir baş-ka işaret de şu olmuştu. Arkadaşlarım, maiyetlerindeki bazı adamlarını, Türkiye'de daha fazla kalamayacakla-rından memlekete götürmek üzere bana emanet etmiş-lerdi. Yolculuğun üçüncü gününde başları olan Voivode

71

adındaki adam hastalandı. Hastalığın diğerlerine de geçmesinden korkuyorduk. Hasta, pek uzak olmayan Edirne'ye kadar yaşayabildi, orada can verdi. Adamın ölmesi bir başka mesele çıkardı ortaya. Öteki Macarlar, adamın eşyalarını yağmaya kalkıştılar. Kimi atını, kimi de ayakkabılarını aldı, bir başkası göm-leğini, diğeri iç çamaşırlarını kaptı. Aynı akibete hem kendilerini hem de bizi maruz bırakmamaları için dok-torum müdahale etti, elbiselerine dokunmamaları için onlara yalvardı. Hastalık bulaşırsa sonuç muhakkak ölümdü. Ama lâf anlamıyorlardı. Ama sonunda, Edir-ne'den ayrılışımızın ikinci gününde adamlar doktorun etrafını alarak baş ve vücut ağrılarından şikâyet edip ilâç istediler. Aynı zamanda düşünme noksanlığı ve üzüntü hissediyorlardı. Doktor ise ihtarlarına kulak as-madıkları için sonunda hastalığa yakalandıklarını on-lara söyledi. Gerekli şeyleri temin yolculuk sırasında zor olmakla beraber elinden geleni yapacağına söz ver-di. O gün, konak yerine vardığımızda, ilgi çekici şeyler bulmak için biraz dolaşmak istedik. Bir çayırılıkta, o ana kadar görmediğim bir ota rasladım. Birkaç yaprak koparıp kokladığımda sarımsak kokusu duydum. Otu doktora uzatıp ne otu olduğunu sordum. Doktor otu tetkik ettikten sonra bunun scerdium olduğunu söyle-di, vak'aya karşı tam zamanında bir ilâç gönderdiği için ellerini göğ-e kaldırıp Allaha şükürler etti. Bu ottan bol miktarda topladık. Büyük bir kaba koyarak ateşte kay-nattık. Macarlara müjdeyi verdik. İlâcı onlara paylaştırdı. Yatmadan önce Limni toprağı ve dioscordium müs-hili ile iyice terlemelerini de tembih etti. Adamlar dok-torun dediklerini yaptılar. Ertesi günü daha iyi olduk-larını söyleyerek tekrar ilâç istediler. Yeniden ilâç iç

72

tikten sonra iyileşmeye başladılar. Böylece, Allahın yar-dımıyla bir felâketten kurtulmuş olduk. Bununla bera-ber yolculuğumuzu tasasız belâsız sona erdirmek kıs-mette yokmuş.

Trakya'yı ve Niş'e kadar uzanan Bulgar toprakları-nı geçtikten sonra Semendireye kadar olan Sırp ülke-sini de geride bıraktık. Buradan itibaren Rascianlar başlar. Sıcak bir günde Belgrad'a ulaştık. Şehrin en yüksek noktalarında Esed ve Kelb burçları görünüyordu. Burada perhiz gününde ikram edilen lezzetli balık-lardan bol bol yedik. Aralarında büyük yengeçler de vardı. Bunların eti pek makbuldür, Tuna'da tutuyorlar. Adamlarımın balıkları yerken haddinden fazla açgözlü davranmaları neticesinde, belki de havanın sıcaklığından, fijcure yakalandılar. Kırk kişiyi doyuracak kadar balığı burada yarım talerden daha az bir fiata satıyor-lar. Başka şeyler de çok ucuz. Kuru ot bedavadır. Her-kes istediğini kadarını bulabilir, her taraf ot doludur. Sadece koparmak ve taşımak için masraf yapılır. Sava nehrini geçince, Macarların Ponuania bölgesine yerleş-mekle ne kadar isabetli hareket etmiş olduklarını gö-rüp takdir ettik. Gezdiğimiz yerlerde, Avrupa olsun, de-niz aşırı ülkeler olsun, ot, arpa, buğday ve yulafın pek cılız yetiştiğini görmüştüm. Ama Macaristan'da durum değişikti. Daha sınırdan girer girmez otların yüksekli-ğinden çok defa öndeki arabaları arkadakilerden göre-miyorduk. Toprağın mümbitliğine en iyi delildi bu. Semendire'den Drava'ya kadar uzanan bölgede Ras-cianlar bulunur. Bunların köklerini, niçin bu adla anıl-dıklarını anlayamadım. Ayyaş ve hilekâr oldukları söy-leniyor. Ama bize karşı iyi davrandılar. İlgiye değme-

73

yen köylerinden geçtikten sonra Essek kasabasına gel-dik. Çoğu yerde şehrin etrafı bataklıklarla çevrilidir. Kasaba Katzianer'in mağlûp olduğu ve ordumuzun im-ha edildiği yer olarak tanınmıştır. Macar ovalarını ge-çerken hararetin tesiriyle tertian sıtmasına tutuldum. Essek'i de terkedip Drava suyunu geçerek Las-quen'e vardık. Yol yorgunluğu, sıcak ve ateş nöbetleri-nin doğurduğu halsizlik dolayısıyla burada kaldığım sürece bana hoşgeldin demeye gelen mahallin memur-ları, yanlarında koca koca kavunlar, çeşitli erikler ve armutlar getirdiler. Ayrıca ekmek ve şarap da vardı. O kadar nefistiler ki Campania'nın o meşhur verimli top-raklarında bile bundan daha iyi ürün yetiştiğinden şüp-heliyim. Kaldığım odada bulunan koca bir masanın üs-tü bu hediyelerle dolmuştu. Oradan, Macar Kralı Louis'nin büyük bir yenilgiye uğradığı Mohacz'a geldik. Şehrin yakınında, dik cidar-lı yatağında derin bir çay akıyordu. Zavallı genç kral, atıyla birlikte bu çaya düşmüş ölmüştü. Onun silâhsız köylülerden derme çatma, alelacele toplanmış bir avuç askerle, Süleyman'ın kalabalık ve muntazam kuvvetle-rine karşı koymaya kalkmasının yanlış bir muhakeme-den mi yoksa talihsizlikten mi ileri geldiğini bilmiyo-rum. Mohacz'dan Tolua'ya, oradan da Feldvar'a geldim. Sonra Tuna üzerinde bulunan Rascianların oturduğu büyük bir adaya geçtim, sonra tekrar Tuna'yı geçip 4 Ağustos günü Buda'ya vardım. Belgrad'dan ayrılışımı-zın onbirinci günü idi. Birçok beygirimiz yolda ölmüş-tü. Bol bol taze arpa yemişler üzerine soğuk su içmiş-lerdi. Etraf eşkiya dolu idi. Buda paşasının cezaya çarp-

74

tırdığı bazı eşkiyalar bize nasıl bir tehlikeden kurtuldu-ğumuzu göstermekteydi. Adamların itiraflarına göre, geniş bir çayın üzerine iğreti bir köprü yapmışlar, kendileri de biz tam köprü-nün üzerindeyken saldırmak üzere yakın bir yere sak-lanmışlardı. Böyle bir köprüde birkaç kişinin kalabalık bir kabileyi durdurmaları işten değildir. Köprünün kö-tülüğü ve üzerindeki delikler yüzünden, ne kadar dik-kat ederseniz edin, beygirlerle beraber her an düşme tehlikesini göze almadan oradan geçmeniz imkânsızdır. Size karşıdan ve arkadan saldırarak düşmanlarla karşı-laşır, yan taraftan da nehrin yatağında pusu kurmuş düşmanların hücumuna uğrarsanız kurtulmanız Allaha kalmıştır artık. Çünkü bu iğreti köprüde, at üzerinde serbest hareket edemez, düşmanın

eline düşersiniz. Eş-kiya bizim kalabalık oluşumuzdan mı yoksa bize refa-kat eden Macarlardan mı çekindi bilmiyorum. Uzun bir kuyruk halinde gidişimiz ve köprü üzerinde hiç durma-yışımız veya başka bir sebepten dolayı hücumla cesaret edemediler herhalde, biz de Allahın yardımıyla sağ sa-lim Buda'ya ulaştık. Buda Paşası yerinde yoktu. Bir harp meclisinin top-lantısında bulunmak üzere nehrin öbür yakasındaki Peşte'ye gitmişti. Bu meclise Macarların tabiriyle Rachi diyorlardı. Bazı sancak beyleri gelmişler, diğerlerinin de gelmesi bekleniyordu. Bu yüzden paşa ile yapmak istediğim mülakat için üç gün beklemek zorunda kaldım. Askerî bir merasim tertip edildi. Paşanın çadırına davet edildim. Paşa bazı Macarların tecavüzlerinden bahsederek şikâyetle bu-lundu.

75

Bu hudut garnizonlarında, gerek Türkler gerekse Macarların karşı tarafın tecavüzlerinden şikâyet etme-leri alışılmış bir şeydir. Çoğu defa en evvel şikâyet eden en fazla kabahatli olandır. Paşa, mukabelede bulunaca-ğını da söyleyerek tehditlerde de bulundu. Belki de as-kerinin gösterişinin beni korkutacağını sanmıştır. Ama umduğu gibi olmadı. Kendisine sert cevaplar verdim. Aksine, Türklerin Macarlara haksızlık ettiklerini söyle-dim. Yolculuğum esnasında bazı Türk askerlerinin, İm-paratorun tebaası olan Macarlara hücum ederek malla-rını ellerinden aldıklarını görmüştüm. Paşa, suçlu gö-rülen bazı hristiyanları cezalandırdığını, fakat bunla-rın kendi efendisinin tebaası olduklarını iddia etti. Ara-mızda geçen böyle bir münakaşadan sonra Paşa'dan ayrıl-dığımda fen» bir halde bulunuyordum. Sıtma nöbeti tutmuştu.

Ertesi gün Gran'a geldim. Yanımda Türk süvarile-rinden muhafızlar vardı. Tuna'nın kenarında biraz din-lenmek, geceyi bir köyde geçirmek ve ertesi gün erken-den Comorn'da olmak istiyordum. Böylece, geleceğini sandığım sıtma nöbetini gece daha kolay atlatabilecek-tim. Bu düşünce ile, rehberlere, nehri geçmek için sal'ı getirmelerini rica ettim. Rehber hem beni memnun et-mek hem de Sancak beyine geçişimi bildirmek gayesiyle iki kişiyi gönderdi. Adamlar ayrıldıktan bir saat ka-dar sonra, nehrin ötesindeki bir ağacın altında dört ta-ne süvari görmüşler, kılık kıyafetlerinden Türk olduk-larını sandıklarından yanlarına gitmek üzere yollarını değiştirmişler. Yaklaşıp da «ne haber» diye sordukları zaman onlar hiç birşey söylemeden yalın kılıç adamların üzerine saldırmışlar. Birinin suratına öyle bir dar-be indirmişler ki burnu kesilmiş aşağıya doğru sark-

76

mıştı. Sonra adamın yedeğindeki atın üzerine atlayıp kendi atını orada bırakarak savuşup gitmişti. Türkler böyle perişan bir vaziyette yanıma döndüler ve sızla-narak vuruşmaya hazır olmamızı söylediler. Çünkü önü-müzde tehlike vardı. Adamlarıma cesaret ve moral ver-mek için atıma binip yola devam ettim. Ama gecikmiş-tik. Haydutlar ortada görünmüyorlardı. Herhalde bi-zimle vuruşmaktan çok ellerine geçirdikleri malları ve hayvanı muhafaza etmeyi tercih ediyorlardı. Bizim gar-nizonlardan Javarin'e kaçmış olmalıydılar. Türkler, on-ların Tavarın civarındaki dağlarda görüldüğünü söylü-yorlardı. Gran'a gelince Sancak beyi pek candan bir davra-nış içinde ziyaretime geldi. Konuşma arasında, Macar askerlerinin saldırılarından şikâyet etti. Mallarına teca-vüz etikleri adamlar arasında İmparatorun elçisi de ol-duğu halde buna cüret edebiliyorlardı. Bir gün önce kaçırdıkları beygirin geri verilmesini istiyordu. O gün yaralanmış olan Türkde kesilen burnu dikilmiş olduğu halde kapının dışında bekliyordu. Haline acımamı is-ter bir tavır takınmıştı Yarasını tedavi için lüzumlu pa-rayı vereceğimi söyleyerek kendisine iki duka verdim. Bu parayı azımsadı. Fakat Sancak beyi bunun yeterli olduğunu, uğradığı saldırıdan dolayı benim mesul ol-mayacağımı ona anlattı. Sancak beyinden ayrıldıktan sonra aynı gün Co-morn'a geldim. Orada

sıtma nöbetimin gelmesini bek-ledim. Fakat zamanı geldiği halde nöbete tekrar yaka-landımadım. Türk topraklarında peşimi bırakmayan nö-bet sanki hıristiyan topraklarına girince beni bırakmış gibiydi. Sevincimden Tanrıya şükürler ettim. Hem nö-

77

betten kurtulmuş, hem de uzun ve yorucu bir yolculuk böylece sağ salım sona ermişti. İki gün sonra Viyana'da idim. Şevketli efendim İm-parator Ferdinand'ı bulamadım. Bohemya Kralı Maxi-milian nâzik bir şekilde beni kabul buyurdular. Âdeta yol yorgunluğumu unuttum. Ama, itiraf edeyim ki has-talık beni o kadar sarsmış, uzun yolculuktan o kadar yo-rulmuştum ki birçokları Türklerin beni zehirlemiş ol-duğunu zannettiler. Saygılarımı sunmak üzere Arşidük Ferdinand'ın huzuruna çıktığım zaman, yanındakiler-den birine benim rahatsız olup olmadığımı sordu. O da benim Türkiye'den geldiğimi, bu bakımdan rahatsız gö-rünmeme şaşmamak gerektiğini, oradan gelenlerin dai-ma bu hale geldiklerini söyledi. Herhalde Türklerin beni zehirlemiş olduklarını söy-lemek istiyordu. Şükür, benim başıma böyle bir şey gelmedi. Biraz dinlensem tekrar eski sıhhatimi kazana-cağıma, yüzümdeki solukluğun gideceğine eminim. Esa-sen, gün geçtikçe kendimi daha iyi hissediyorum. Korktukları için veya daha başka sebeplerle benim-le birlikte İstanbul'a gitmeye cesaret edememiş olan bir çok kişi, şu anda oradan dönmüş olmak için neler ver-mezlerdi. Onlar için Plantus'un şu sözlerini söylemek gerekir: «Cevizi yemek isteyenin kabuğunu kırması lâzım gelir.» Bir şeyin zahmetine katlanmayan kimsenin onun nimetinden istifade etmeye hakkı yoktur. Böylece size, İstanbul'a ve Amasya'ya kadar uzanan yolculuğumu karşılıklı konuşur gibi anlattım. İsteğinize

78

uygun olarak, çabucak yazdığım için üslûp hatalarının başışlanmasını dilerim. Bu kadar acele yazılan mektup-tan üslûp güzelliği aramak biraz insafsızlık olur. Hoş, gerçi buna dikkat edecek kadar zamanım olsaydı da ba-şaracağım şüpheliydi ya. Sadece, yazdıklarımın tama-men gerçek olduklarını düşünerek kendimi teselli edi-yorum. Böyle bir hikâyede gerçeğe sadık kalmak yeter bir meziyettir sanırım. Allahaismarladık.

İKİNCİ MEKTUP

14/Temmuz/1536

Beyazıt hakkında istediğiniz bilgileri vermeden ön-ce, hikâyenin daha iyi anlaşılması için Süleyman'ın aile-sine dair evvelce söylediğim şeyleri tekrarlamam gerek. Süleyman'ın, en büyükleri, Kırmımlı bir cariyeden doğma Mustafa olmak üzere beş oğlu vardı. Mustafa'nın hikâ-yesini anlatmıştım. Diğer dört oğlu, sultanın meşru ka-rısı olan Roxolana'dan olmuştur. Bunlar sırasıyla, Meh-met, Selim, Beyazıt ve Cihangir'dir. Bir cariyeye ile evle-nen Mehmet genç yaşında öldü. Selim ile Bayezıt halen hayattadırlar. En küçükleri Cihangir, aklen zayıf oldu-ğu gibi vücut yapısı itibariyle de sağlam değildi. Kam-burdu. Zavallı, Mustafa'nın ölüm haberini alınca büyük korku ve telâşa kapıldı. Kendisinin de kardeşi Mustafa'-nın akıbetine uğrayacağı düşüncesi bütün benliğini kaplamıştı. Babası sağ olduğu müddetçe hayatının ko-runacağını umuyordu. Ama Sultanın yerine başka biri tahta çıkarsa kardeşlerinden hiçbiri sağ kalmayacaktı, zira tahtın varisleri olmaları dolayısıyla hepsi ve tabii bu arada Cihangir de öldürülecekti. Bu düşünceler za-ten zayıf olan aklında öyle yer etti ki sonunda hasta düştü ve çok geçmeden öldü. Şimdi Süleyman'ın beş oğlundan sadece ikisi, Se-lim ve Beyazıt hayatta bulunuyorlar. Babası, diğerinden

80

büyük olduğu için Selim'i veliaht tayin etmiştir. Beyazıt ise, ya kendisini bekleyen felâketten dolayı, yahut da saygılı davranışlarının sebebiyle annesinin sevgi ve himayesine mazhar olmuştur. Eğer yeni sultanı seçmek Süleyman'ın karısının arzusuna bırakılsa, Beyazıt'ı Se-lim'e tercih edeceğinden kimsenin şüphesi yoktur. Ama Süleyman, kendisinden sonra yerine Selim'in geçmesini arzu ettiğinden, babanın bu arzusuna itaat etmek gerekiyor. Beyazıt da bunu bildiğinden, kardeşinin elinde şerefsizce ölmektense taht için çarpışarak talihini denemek istiyor. Annesi ve Rüstem'in yardım ve teşviki de ona cesaret veriyor. Bunun neticesi, Beyazıt uzun zamandır tasarladığı bir plânı gerçekleştirmek için Mustafa'nın katli dolayısıyla duyulan nefret ve dehşeti fırsat bildi. Mustafa hayatında pek çok kimsenin sevgisini kazanmıştı. Ölümü de kendisini sevenler üzerinde büyük üzüntü yarattı. Ona ümit bağlamış olanlar hayatı pek boş buluyorlar, ya öç almak için fırsat kolluyorlar, yahut da onun gibi ölmeyi istiyorlardı. Bunlardan bazıların yeni hükümet nazarındaki şüpheli durumlarından kurtulmak için göze almayacakları şey yoktu. Her an bir çingar çıkarmaya hazırdılar. Ancak bir liderleri olmadılarından yapacakları şeye karar veremiyorlardı. Beyazıt, Mustafa'ya karşı duyulan bu derin sevgiden faydalanıp onu hayatta imiş gibi göstermeyi ve emellerinin gerçekleşmesi için bundan yararlanmayı planlıyordu. Bu amaçla, adamları vasıtasıyla, hali tavrı, çehresi ve vücut yapısı itibarıyla az çok Mustafa'yı andıran cesur ve sadık birini buldu. Bu adam kendisinin Mus

81 tafa olduğunu iddia edecek ve etrafa yayacaktı. Önce Trakya, Tuna, Moldavya ve Eflâk taraflarında, sipahilerin çokça bulunduğu yerlerde boy gösterdi, buralarda kendisine daha fazla taraftar bulacağına inanıyordu. Zira Sipahiler Mustafa'yı çok severlerdi. Sahte Mustafa, buralara hayatını kurtarmak için birkaç arkadaşı ile kaçıp sığınmış olduğu görünümünü vermeye çalışıyordu. Yerli halk kendisinin kim olduğunu yanında bulunanlara sorduklarında, sadece «Mustafa» diye cevap veriyorlardı, işin esasını öğrenmeye çalışmaları üzerine gerçekten Şehzade Mustafa olduğunu itirafa mecbur kalmış gibi görünerek halkın kuşkularını iyice dağıttı. Onların arasında güven içinde olduğuna inandığını söyleyip şükürler etti. Anlattığı şeyler şunlardı; babası kendisini çağırttığı zaman huzuruna çıkmayı tehlikeli bulup dostlarının da öğüdü ile kendisi yerine bir benzerini göndermiş, bu suretle babasının niyetini öğrenmek istemişti. Büyük vaatlerle kandırarak gönderdiği adamı daha babasının çadırına varır varmaz kapıda, kendini savunmaya bile fırsat bulamadan boşmuşlardı. Birkaç kişi öldürülenin Mustafa olmadığını sezmişler, ancak askerlerin çoğu cesedin Mustafa'ya benzerliğine aldandılar onun, gerçekten öldürüldüğüne inanmışlardı. Kendisi de olayı duyar duymaz başka çare kalmadığını anlayıp yanına birkaç kişi alarak kurtuluşu kaçmakta bulmuştu. Şöyle söylüyordu; kaçtığının farkına varılmaması için Pontus'tan karşı taraflara geçerek buralara geldim. Sadakatinize güveniyorum. Hain bir üvey ananın bana yaptıklarını görünce, iyi zamanımda olduğu gibi kötü zamanımda da bana yardımcı olacağınızdan eminim.

82

Karşılaştığım bu haksızlığın intikamını alacak, ölmek için öldüreceğim. Başka çarem var mı? Babam yanılıp da yerime bir başkasını katlettirmeseydi şu anda hayatta olmazdım. Onun eline geçecek olursam başıma gelecek felâketi gayet iyi biliyorum. Bu zavallı adam üvey ananın büyüünün etkisi altındadır. Veziriazam Rüstem'e de ne yapsa aldırıyor. Ama Allaha şükür, bazı dostlarım var. Bana yapılan kötülüğün intikamını alacak, düşmanlarımı mutlaka cezalandıracağım. Ümitsiz ve üzgün değilim. Azim ve cesaretle doluyum. Yeni çerilerle saray mensuplarının birçoğu benden yana.

Be-ni öldü sanıp üzüntüye kapılanların hepsi hayatta oldu-ğumu duyunca koşup bana iltihak edeceklerdir. Sizden şimdilik, yeterli kuvvet gelinceye kadar beni korumanı-zı istiyorum. İşte Düzmece Mustafa konuşmalarında bunları söy-lüyor, yanındaki arkadaşları da aynı söylentileri herke-se duyuruyorlardı. Para ile tutulmuş adamlar bu şayia-ları etrafa yayıyorlardı. Bu çabalar, neticede, beklene-ni vermeye başladı. Öyle ki, babasının çadırı önünde Mustafa'nın ölüsünü görüp tanıyanlar bile bu adamın gerçek Mustafa olduğuna kendilerini inandırmaya baş-ladılar Mustafa'nın yakını olan bazıları da bu adamın bir sahtekâr olduğuna anladıkları halde, korku ve üzün-tüden ne yapacaklarını şaşırdıklarından, herkesten ev-vel onun bayrağı altına toplandılar, başkaları da bunu görüp Mustafa'nın gerçekten ölmediğine, bu adamın Mustafa olduğuna iyice inandılar. Yalancı Mustafa, vaadler ve bol bol harcadığı paralarla taraftarlarını teş-vik ediyor, bu paraları eski servetinin kırıntıları şeklin-de gösteriyordu. Aslında bunları Beyazıt'tan aldığına

83

şüphe yoktu. Sonunda kısa zaman içinde ortaya olduk-ça büyük bir kuvvet, ufak çapta bir ordu çıktı. Gün geç-tikçe büyüyordu bu ordu. Durum civar sancak beyleri tarafından Süleyman'a duyurulduğu zaman ihtiyar sultan bu işin esasını enine boyuna düşündü. Bu karışıklığın hazırlanışında oğulla-rından birinin parmağı olduğunu anlamıştı. Meseleyi önemle ele alıp kısa zamanda halletmek ve işin büyü-mesine meydan vermemek lâzımdı. Derhal Sancak bey-lerine sert mektuplar yazarak başlangıçta gerekli ted-birleri almayıp işin bu kadar genişlemesine yol açtık-ları için onları azarladı. Mustafa'nın hemen zincire vu-rulup isyana önayak olan diğer elebaşılarla birlikte gön-derilmesini, aksi halde sonlarının kötü olacağını bildi-riyor, Pertev Paşayı hassa askerlerinden oluşan bir kuv-vetle onlara yardım için gönderdiğini de ilâve ediyordu. Pertev, Şehzade Mustafa'nın dul karısı ile evlenen ve-zirdi. Sancak beyleri, şayet gönderdiği bu kuvvet yetiş-meden evvel meseleyi hallederlerse kendilerini temize çıkarabileceklerdi. Pertev'in emrindeki kuvvet kalabalık olmamakla be-raber cesur ve sadık askerlerden ibaretti. Rasgele gön-derilecek askerlere güvenemediği için Süleyman, onun yanına hep subaylarını vermişti. Alelaide yeniçeriler Mustafa'nın adını duyunca belki isyancılar tarafına ge-çebilirlerdi. Süleyman'ın tehditlerle dolu emirlerini alan San-cak beyleri hemen hazırlığa başladılar. Bu sahte Mus-tafa'nın taraftarlarına daha çok zarar vermek için âde-ta birbirleriyle yarışa girdiler. İsyancılar katılma mey-

84

linde olanlardan bazılarını yakaladıkları gibi fiilen on-lara katılmış olanların da başlarına gelecekleri anlatarak korkutmaya başladılar. Bu arada Pertev Paşa kuvvet-leri de oldukça yaklaşmıştı. Asiler bu hazırlıklar karşı-sında cesaretlerini kaybetmeye, böyle durumlarda her zaman olduğu gibi birer birer dağılmaya başladılar. Her-kes kendi başının çaresine düşmüştü. Düzmece Mustafa yalnız kaldığını görünce, yanındaki birkaç elebaşı ile kaçmak istedi ise de yeniçeriler tarafından diri olarak ele geçirildi ve Pertev Paşaya gönderildi. Sonra da bir muhafız kuvvetle birlikte İstanbul'a yollandı.

Süleyman, Düzmece Mustafaya işkence ile her şeyi söyletti. Oğlu Beyazıt'ın tertibi nasıl hazırladığını, asi-ler bu şekilde durdurulmasa idi onun mühim bir kuv-vetle nasıl kendilerine katılıp doğruca İstanbul'a yürü-yeceklerini veya kardeşini ele geçirmek isteyeceklerini öğrendi. Ancak Beyazıt ağır davrandığı için emeline nail olamamıştı. Süleyman, Düzmece Mustafa ile yanındaki-lerin gevezelik ederek halkın meseleyi öğrenmesinden, yabancı hükümdarların kendi ailesi içindeki bu düş-manlıktan haberdar olmalarından korktuğu

için, bunla-rın bir geceyarısı boğdurulup denize atılmalarını emretti.

Oğlu Beyazıt'a gelince, bu hareketinden dolayı son derece öfkelenmiş, ne ceza vereceğini düşünüyordu. Kurnaz ve zeki bir kadın olan Beyazıt'ın annesi, Süley-man'ın maksadını anlamıştı. Onun öfkesinin yatışması için birkaç gün bekledikten sonra, Sultana meseleyi açarak oğlunun genç ve düşüncesiz olduğundan, kade-rin onu bu yola ittiğinden bahsetti. Türkiye tarihinden misaller gösterdi. Bir kimsenin kendi nefsi ve ailesi için

85

elinden geleni yapması gerektiğini, bütün insanların ölümden kaçmalarının tabii bir şey olduğunu, genç ve tecrübesiz bir adamın kötü öğütlere kapılarak doğru yoldan çıkabileceğini anlattı. Affetmenin büyüklüğün şanından olduğunu söyledi. Oğlu pişmanlık duyarsa onun hayatını başışlamakla babası hayırlı bir iş yapmış olacaktı. Tekrar kötü yola sapsa bundan dolayı onu cezalandırmak her zaman mümkündü. Çocuğuna acımı-yorsa onun hayatını kurtarmak için yalvaran bir anaya acıması gerektiğini söylüyor, «Allahın bana başışladığı iki yavrumdan biri gazabınıza uğrar da onu kaybeder-sem, bu acıya ben nasıl dayanabilirim?» diyordu.

Bu şekilde karısı Süleyman'ın hiddetini yatıştırma-ya çalışıyor, zalimlik etmemesini tavsiye ediyordu. Her şeye kadir olan Allah bile kullarını her zaman cezalan-dırmaz, onları başışlardı. Yoksa dünyada insan nesli tükenirdi. Bir insanın kendi öz evlâdından başka acın-maya değer ne olabilirdi. Beyazıt şüphesiz bundan son-ra babasının emirlerinden dışarı çıkmayacaktı. Şimdi duyduğu korku bunda büyük rol oynayacaktı. Hayatı başışlanacak olursa, babasının gösterdiği bu iyi niyet ve merhamet onda büyük değişiklik meydana, getire-cekti, iyilik kadar bir insanı kendine esir eden şey ola-mazdı. Babasının iyi muamelesi onu bir daha itaatsiz-liğe kalkışmaktan alıkoyacaktı. Bundan sonra saygılı, uysal bir evlât olarak hareket edeceğine anası kefil olu-yordu.

Kadının, gözyaşlarını ve okşamalarını da katarak söylediği bu sözler Süleyman'ı yumuşattı. Yine karısının tesiri altında kalmıştı. Bizzat babasından af dilemesi, emir ve arzularını dinlemesi şartıyla oğlunun hayatını

86

başışladığını karısına söyledi. Kadın bu sonuçtan fazla-siyle memnun olmuştu. Derhal oğluna mektup yazarak eğer çağrılacak olursa babasının huzuruna çıkmaktan katiyen çekinmemesini bildirdi. Çünkü kendisi babası-nı hazırlamıştı.

Beyazıt babası hakkında verilen bu iyi haberleri alınca, babasının sözüne güvenmeye karar verdi. Bu-nunla beraber içindeki korkuyu yemiyordu. Kardeşi Mustafa'nın akıbeti aklından çıkmıyordu.

Kendisinin de böyle bir akıbetle karşı karşıya olduğunu düşünüyordu. Buna rağmen korkusunu yendi, babasının emrettiği ye-re geldi. Burası Carestrane denilen, İstanbul'a birkaç mil mesafede bir yerdi.

Türk imparatorlarında bugün bir adet yerleşmiştir.

Buna göre, Şehzadelerden biri büyüdükten sonra İstanbul kapılarından içeriye diri olarak adım atamaz. Böyle olursa, askerleri baştan çıkarıp bir mesele yara-tacaklarından korkulur. Beyazıt atından inince, Sulta-nın adamları tarafından kılıç ve hançeri alınarak hu-zura çıkarıldı. Böyle bir muamele huzura çıkacak olan herkese karşı yapılmakta ise de, hizmetkârların davra-nışı, zaten kuşkulu olan Beyazıt'ın yüreğini daha çok korku ve endişe ile doldurdu. Bununla beraber, oğlu-nun geçeceği yol üzerinde onu görececek şekilde yer almış olan annesi Roxolana'nın cesaret ve ümit veren bakışla-rı tekrar cesaretini toplamasına yardımcı oldu.

Huzura girince ihtiyar Sultan onu yanına oturttu, hiç bir sebep yokken başkaldırmaya teşebbüs ettiği için şiddetle azarlamaya başladı. Bu isyan kendisine karşı idi, hattâ maksadı kardeşi olsa bile bu hareketinin kor-

kunç. bir cinayet olarak kabulü gerekiyordu. Ailevî ge-çimsizlikler yüzünden Osmanlı hanedanının kudret ve nüfuzunu yıkmak İslâmiyeti kökünden baltalamak olur-du. Zira İslâmiyetin yegâne dayanağı Osmanlı hanedanı idi. Böyle bir cinayeti Beyazıt nasıl olup da düşünebilirdi. Hele daha kendisi hayatta iken tahta göz dikmesi düpedüz bir delilik, affedilmez bir cinayetti. Ama bü-tün bunlara rağmen, babalık hissinin verdiği şefkatle onu affediyordu. Artık bundan sonra için Beyazıt ka-derine rıza göstermeliydi. Çünkü ülkeler ve hükümdar-lıklar Allahın iradesine tabi idi, insanların keyfine göre idare edilemezlerdi. Allah, Beyazıt'ın tahta çıkmasını takdir etmişse buna kimse mani olamazdı, ama etme-mişse Alahın takdirine karşı gelmek çılgınlık demekti. Bu bakımdan Beyazıt kardeşine düşmanca davranma-malı, ihtiyar babasını bu tutumuyla üzmemeliydi. Ama şayet ikinci defa böyle bir suç işlemeye kalkışacak olur-sa, hiç acımadan en şiddetli cezaya çarptıracağını bir baba olarak ihtar ediyordu. Beyazıt, babasına bağlı bir oğul olduğunu gösterir cevaplar verdi. Yaptığı işten pişmanlık duyduğunu, bun-dan sonra babasının emirlerinden dışarı çıkmayacağını söylüyordu. Bunun üzerine, Süleyman, her zamanki gi-bi şerbetin getirilmesini emretti. Beyazıt, yüreğine çö-reklenen büyük korkuya, bu şerbetin boğazından geçecek son şerbet olabileceği korkusuna rağmen durumunu bozmadı ve şerbetten yeteri kadar içti. Ancak, babası-nın da aynı kadehten içmesi üzerine yüreğine su ser-pildi. Mustafa'dan daha talihli çıkmıştı.

ÜÇÜNCÜ MEKTUP

İstanbul 1/Haziran/1560

Türkiye'deki üç yıllık ikametimizin neticesi ne kat'î bir sulh aktedebilmiş, ne de devamlı bir mütareke sağ-layabilmiştik. İlerde de bir şey yapabileceğimize dair pek ümidimiz yoktu. Arkadaşlar bu görüşten hareketle artık burada kalmanın faydasızlığını ileri sürerek ayrılma için ellerinden gelen çabayı harcadılar. Süley-man, onların dönmesine nihayet razı oldu. Gerçi orta-ya bir mesele çıkıyordu. Hep beraber mi ayrılacaktık, yoksa arkadaşlarım beni bırakıp yalnız mı gidecekler-di? Bu hususta kararı bize bırakmıştı. Zira içimizden birini kendisinin alıkoymak istemesinin sulha pek he-vesli olduğu düşüncesini doğuracağından çekiniyordu. Arkadaşlar, birimizin burada kalmasını İmparatorumu-zun menfaatlerinin gözetilmesi bakımından isabetli ola-cağını düşünüyorlardı. Şüphesiz ben de bu hususta on-larla aynı fikirde idim. Ancak, kendiliğimden kalmak istememle Türklerin bunu istemesi arasında fark ola-cağını hesap ederek bu fikrimi gizledim. Bu mesele Türklerin yanında ortaya atıldığı zaman burada kalma-mak fikrini müdafaa ettim. Buraya alelade bir sefir sı-fatıyla gelmişim, ancak sulh sağlanırsa kalabilirdim. Aksi halde hükümdarımın emirlerinden dışarı çıkmış olurdum. Hemen İstanbul'dan ayrılmakla onun emrini daha iyi tatbik etmiş olacağımızı söylüyordum.

Aslında buradan hep birden ayrılmakla harbin ka-pısını ardına kadar açmış olacağımızı anlıyordum. Onun için, burada kalırsam sulh ihtimali tamamen ortadan kalkmış olmuyordu. İki hükümet merkezi arasında mektuplaşma uzun bir zaman alacağından, bu arada bizim lehimize bazı şeyler olabilirdi. Harbin getireceği felâketleri gözönüne alınca, buna mani olmak için ya-pılacak her gayretin, harbi göze almaktan daha iyi ola-cağı aşikârdı. Kendime dert hazırladığımı farkında idim. Yalnız başıma büyük sorumluluk altında kalacaktım. Hiç beklenmedik olaylar meydana gelebilirdi. He-le gayretlerim sonunda harp patlarsa. Ancak ben şahsî menfaatlerimi bir kenara bırakmıştım. Rüstem de ya-bancı bir devletle harbe girilmesinin aleyhinde idi. He-nüz başlayan sulh görüşmelerinin neticesiz kalmasını istemediğinden benim burada kalmamı şiddetle arzu ediyordu.

Rüstem uzağı gören bir adamdı. Sultan Maca-ristan'a sefere çıkarsa, oğullarının bunu fırsat bilip ba-zı teşebbüslere kalkışacaklarını, bilhasa Beyazıt'ın bir-takım maceralara atılacağını seziyor, bununsa kendisi için hiç de iyi netice vermeyeceğini biliyordu. Zira kay-nanası ve karısı Beyazıt'ı destekleyeceğinden kendisi-nin de bu hareketi tasvip ettiği kanaati uyanmasından korkuyordu. Bu düşünce iledir ki Rüstem bizi evine da-vet ederek arkadaşlarıma imparatora verecekleri mü-tâlea hakkında izahatta bulundu ve benim, sulhun tesi-sine kadar burada kalmamın uygun olacağını, sulha kar-şı hiç bir zaman aleyhtar olmamış bulunan İmparato-run da bunu tasvip edeceğini belirtti. Ben de birtakım itirazlar serdederek fazla aşırılığa gitmemek suretiyle gitmek hususunda ısrar ettim. Bunun üzerine Rüstem, Padişahın Macaristan'a bir ordu gönderme arzusunun

91

karısı ve kaynanası tarafından uyutulduğunu, şayet uyuyan aslan herhangi bir vesile ile uyandırılırsa artık ona mani olmak için çok geç kalınacağını ihtar ederek böyle bir olaya meydan vermememizi tavsiye etti. Ben de artık fada ısrar etmedim. Yalnız, istemedikleri bir-şey vuku bulursa beni mesul tutacaklarından korktuğu-, mu, oysa böyle bir duruma mani olmanın benim elimde olmadığını anlattım. O da, endişelerimin yersiz olduğu-nu, eğer burada kalırsam beni bir kardeş gibi koruya-cağını vaadetti. Yanından ayrılırken bu meseleyi düşü-neceğimi söyledim.

Ertesi gün bizi divana çağırdılar. Rüstem diğer pa-şaların yanında bir gün önce evinde konuştuğu kadar açık konuşmaktan çekinmekle beraber burada da aynı sahneler tekrarlandı. Paşalara yazılı bir belge verdik-ten sonra İstanbul'da kalmaya razı olduğumu bildirdim. Belgede, hükümdarımın arzusunun bilmeden kaldığımı, bundan dolayı hareketimin onu bağlamadığını belirttim. İradem haricinde meydana gelen olaylardan mesuliyet kabul etmiyor hiçbir taahhüt altına girmiyordum.

Böyle bir yazılı belge daha sonraları oldukça işime yaradı. Paşalar bana karşı sert muamele etmek için hiç-bir bahane bulamadılar. İşte bahsettiğim bu sebep ve olaylar iledir ki İstanbul'da kaldım. 1557 Yılı kışında Sultan, evvelce olduğu gibi yine karargâhını Edirne'ye nakletti. Maksudı Macaristan'ı istilâ etmekle korkutup tehdit etmektir. Burada av eğ-lenceleri tertip edilirdi. İstanbul'un soğuğuna nazaran iklim daha da mülayim olduğundan Sultanın sıhhatine iyi geldiği düşünülürdü. Şehre yakın bir alan su altın-da bırakılır. Böylece yaban ördekleri vesair av kuşları-

92

nın buraya toplanması sağlanır. Sultan, bu kuşları ya-kalamak için doğanlar kullanır. Bunlar öyle güzel ter-biye edilmişlerdir ki sahiplerinin kollarından havala-nırlar, avlarını kuvvetli pençeleriyle yakalarlar yahut sersemletici bir darbe indirerek yere düşürürler. Süley-man'ın sahip olduğu bazı doğanların büyük kartallara bile hücum ederek onları düşürdükleri söylenir. Ken-dilerini kartalın gaga darbesinden korumak için onla-rın kanatlarının vücutlarına birleştiği yere vurdukları bunu beceremeyecek olurlarsa ölümün eline düştükleri anlatılıyor. İşte bu av eğ-lenceleri dolayısıyla, Süleyman her yıl kış gelince payitahtı Edirne'ye taşır ve karga-ların çığlıkları artık rahatsızlık vermeye başlayıncaya kadar orada kalır.

Çok geçmeden Rüstem'in beni acele Edirne'ye ça-ğırın mektubunu getirdiler. Yolda bana refakat etmek üzere bir miktar süvari ile onaltı yeniçeri göndermişti. Bu kadar asker göndermesinin karşı saygısından mı yoksa beni gözaltında bulundurmak niyetinden mi ileri geldiğini düşünmeden edemedim. Edirne'ye bir an önce varabilmek için acele ediyor, yollarda pek dinlenmiyorduk. Üçüncü gün yeniçeriler şikâyetle başladılar. Çünkü onlar yaya yürüyorlardı. Mevsim dolayısıyla yollar ça.-mur içinde idi. Günde iki konak yeri geçerek yürümeye artık tahammül edemeyeceklerini söylüyorlardı. Bu du-rumda

onları fazla yormak da istemezdim. Ne yapmak gerektiğini yanımdakilere danıştığım da, içlerinden bi-risi, yeniçerilerin, aşçımın şeker, baharat ve şarap ka-rıştı-rarak yaptığı bir çeşit tatlıyı çok sevdiklerini, her sabah bu tatlıdan onlara verilirse daha uysal olacakla-rını ve yorgunluğa pek aldırış etmeyeceklerini söyledi. Bir defa tecrübe ettim, çok iyi netice aldım. Keyifleri-

93

ne diyecek yoktu. Böyle iyi davranıldıktan sonra benim-le birlikte Buda'ya kadar gelebileceklerini söylüyor-lardı. Edirne'ye varınca Rüstem'in, Macarların tecavüzle-ri ve yaptıkları yağmalardan dolayı şikâyetlerini dinle-dim. Ben de, kendi halkımızın Türkler'den çektiklerini anlatarak misillemeye kalkmalarının gayet tabii birşey olduğunu söyledim. Bu konuşmalar sırasında bir kurye-nin gelerek İmparatorun mektubunu getirmesi tam isa-bet oldu. Mektupta Türklerin ateşkes hükümlerine uy-mayarak hudutlarda tecavüzlere kalktıkları, köylülerin tarlalarını tahrip ettikleri, kadınları ve çocukları esir aldıkları hususlarına dikkat çekiliyordu. Kuryenin geldiği gün Edirne'de şiddetli bir deprem oldu. Kurye'nin söylediğine göre buraya gelirken geçti-ği yerlerde, Niş'te, Sofya'da da yer sarsıntıları oluyor-muş Demek oluyor ki deprem at sırtında yol alan kur-ye ile yarışa çıkmıştı. Dört gün sonra İstanbul'da da bir depremin meydana gelmesi bu düşüncemi doğruladı. İstanbul sık sık deprem olan bir şehirdir. Bir defa-sında, oturduğumuz binanın başımıza yıkılacak dere-cede şiddetle sallandığını hatırlıyorum. Geceyarısından sonra idi, bir sarsıntı ile uyanmıştım. Kör kandil ışığın-da masanın üstündeki bardağın devrildiğini gördüm. Tavandan ara • sıra taş ve kirişler düşüyordu. Sağlam bulduğum bir yere sığındım. Bir an bu hadise beni şa-şırttı. Sonra depremin pek şiddetli olduğunun farkına vardım. Deprem, aynı şiddette olmamakla beraber üç gün kadar devam etti. Bazı yerlerde, daha çok oturdu-ğumuz evde ve Ayasofya çevresinde en sağlam binalar-da bile çatlaklar meydana getirmişti.

94

Edirne'de aşağı - yukarı üç ay kaldıktan sonra ye-di aylık bir ateş-kes sağlayarak Mart ayında İstanbul'a döndüm. Oturduğum binada mahpus gibi yaşamaktan kurtulmak için kavasımla görüşerek başka bir eve çık-maya karar verdim. Masrafını ben karşılayacaktım. Ka-vaslar bir sınıf memurlardır ki çeşitli hizmetleri ara-sında elçileri koruma görevleri de vardır. Oturduğum eve Sultanın yılda 400 altın sikke verdiğini, kendim ev tutarsam Sultanın bu masraftan kurtulacağını düşünen Kavasım teklifime hiç itiraz etmeden kabul etti. Yeni tuttuğum ev, bir bahçe içinde birkaç binadan ibaretti. Bahçe ile uğraşmak vazifemin verdiği yorgunluğu gider-mek için iyi bir meşguliyetti. Fakat bu çok sürmedi. Her tarafı açık ve bahçe ile çevrili bir evde muhafaza ve gözetim işinin bir kervansaraydaki kadar kolay ol-madığım gören kavas, fikrini değiştirdi. Paşalarla ko-nuşarak beni yeniden eski oturduğum yere kapatmaya çalıştı. Bunu bir nezâket eseri olarak kabul etmem ge-rekirdi, zira bazı paşalar, şimdi yalnız bulunduğumdan küçük bir evin bana yeteceğini ve böylelikle tasarruf sağlanacağını düşünmüşlerdi. Ama ekseriyet bana karşı daha iyi hisler beslediği için eski oturduğum eve nakle-dildim. Şimdi oturduğum bina İstanbul'un en kalabalık semtinde bulunuyor. Arka pencereleri denize nazır. He-men kıyıda değilse de yunus balıklarını görebilecek ka-dar net bir görüş sağlıyor. Uzaktan üzerinde karlar hiç eksilmeyen Olympus dağının tepeleri farkediliyor. Evim, oldukça havadar olduğundan sıhhi bir ikametgâh sayı-lır. Ancak, yabancılara böyle şeyleri çok gördüklerin-den Türkler pencerelere demir parmaklık koydukları gibi tahta perdelerle de kapatarak her türlü görü-şe ve

95

taze hava almaya mani olmuşlardır. Komşuların, özel hayatlarını

seyrettikleri yolunda şikâyetleri üzerine hı-rjstiyanlara böyle davranıldığı söyleniyor. Bina, bir avlu etrafında kare şeklinde çevrelenmiştir. Üst katında oda-lar, önlerini firdolayı çeviren bir verandaya açılıyor. Bu veranda avluya nazırdır. Avluda derin bir su kuyusu vardır. Binanın cephesi saraya giden bir sokağa bakı-yor. Tatil günü olan Cuma günleri Sultan, ibadet için camiye giderken bu yoldan geçer. Bu sebeple, elçilerin onu binanın pencerelerinden seyretmesi mümkündür. Türklerde önce büyüğün selâm vermesi adet olduğun-dan, Sultan geçerken yol kenarlarında dizilen halka se-lâm verir, onlar da Sultani alkışlar, hayır dualar ederek selâmını iade ederler.

Binanın alt katı ise beygirler için ahır olarak kulla-nılır. İç kemerler üzerine oturtulmuş olduğundan, bina yangına karşı korunmuştur. Dış kısmı kurşunla sıvan-mıştır. Birçok bakımlardan bu bina kullanışlı olmakla beraber herşey zarurî ihtiyaçlar düşünülerek yapıldı-ğından lüks ve konfor, diye birşey göremezsiniz. Mese-lâ, jimnastik yapmak için bir bahçe yahut gözü dinlen-direcek bir yeşillik, bir ağaç yoktur. Öte yandan ker-tenkele, yılan, akrep gibi hayvanlara sık sık raslanır. Binanın içinde kendiliklerinden yaşayıp giden bu hayvanlar az gelmiş gibi bir de dışarıdan tedarik etti-ğim bazı hayvanlarla burasını iyice doldurdum. Bun-larla uğraşmak adamlarım için bir eğlence oluyordu. Böylelikle memleket hasretini bir nebze olsun unutu-yorlardı. Türölü türölü muziplikleriyle bizi kakhaha ile güldüren maymunlar aldığımız ilk hayvanlar oldu. Daha sonra tilki, ayı, geyik, vaşak, sansar ve samur gibi hay-

96

yanlar aldım Bir de domuzumuz var. Beygirlerin onun-la beraber olmaktan çok hoşlandıklarını at uşakların-dan duydum. Asyalılardan birçoğu bu pis hayvanı gör-mek için evime, geliyorlar. Onların kutsal kitapları bu hayvanın etini yemeyi yasakladığından Müslüman top-raklarında domuz bulunmaz. Bu yüzden domuzu hiç görmemişlerdir. Vebaya tutulmuş bir adamdan biz nasıl kaçarsak Türkler de domuz dokunmaktan öyle sakınırlar. Türk-lerin bu özelliğini bilen bir dostum, onların eline geç-medan bana ulaşmasını istediği bir paketi bu sayede hizmetçisiyle gönderebilmişti. Paketin içine küçük bir domuz yavrusu koydurmuştu. Elinde paketle içeri gi-ren hizmetçiye kavas içinde ne olduğunu sorunca hiz-metçi, bunun bana gönderilen bir domuz olduğunu söy-lemiş, kavas bastonuyla pakete dokunup da bir homur-tu duyar duymaz geriye sıçrayarak «Onu da, o murdar hediye-yi de al, çık!» diye haykırmış. Daha sonra bana. «siz hristiyanlar bu pis hayvandan ne anlarsınız bil-mem» dedi. Böylece hizmetçi içeri girmek suretiyle sö-zü edilen paketi bana vermeye muvaffak olmuştu. Kartal, karga, alakarga, acayip bir cins ördekler, keklik vs. gibi çok çeşitli kuşlarım da vardı. Bu kadar hayvanlarla dolu evimi dostlarımdan biri haklı olarak Nuh'un gemisine benzetmişti. Okuduğum bazı yazarlar, hayvanların insanlara kar-şı duydukları derin sevgi ve bağlılık hislerine dair pek çok örnekler gösterirler. Saflığımla alay edilmesinden korktuğum için bu hikâyelerin çoğuna inanmamıştım. Ne zaman ki Assyriadan bir vaşak getirttim, söylenen-lerin doğruluğunu o zaman kabul ettim. Bu hayvan kı-

97 sa zamanda adamlarımdan birine öyle alışmıştı ki onu görür görmez koşarak boynuna atılır, okşar, âdeta ku-caklayıp öperdi. Adam ayrılmak isteyince eteklerine sa-rılıp onu alıkoymaya çalışırdı. Hayvanın âşık olduğun-dan şüphe edemezsiniz. Adam uzaklaşırken arkasından gözleriyle takip eder, gittiği yönden gözlerini ayıramaz-dı. Onun yokluğunda ne kadar mahzun durursa, görün-ce de keyfi, neşesi yerine gelirdi. Bir gün, adam, benim-le birlikte Türk karargâhına gitmek üzere karşı sahile geçtiği zaman vaşak üzüntüsünden günlerce yiyip içme-den kesildi, nihayet hastalandı ve öldü.

TURNA

Nakledeceğim bir başka hikâye de kuşlara dair. Bende, hemcinslerinden çok farklı bir turna var. Balear adalarından getirilmiş. Kulaklarından aşağıya doğru sarkan beyaz tüyleri ve siyah tüylü ensesiyle diğer turnalardan daha büyük ve gösterişli. Türkler serpuşlarını bu kuşların tüyleriyle süslerler. İşte bu turna, fidye verip esaretten kurtardığım bir İspanyol askerine o kadar alışmıştı ki, onunla beraber saatlerce yürüyor, o durunca duruyor, o oturunca oturuyor, kimsenin kendi-sine el sürmesine müsaade etmiyordu. Asker sokağa çıkınca onun odasına gidip gagası ile kapıyı vuruyordu. Kapı açılınca gözleriyle her yerde onu arıyor, evin içinde dolaşıyor, göremeyince üzüntü içinde öyle tiz sesler çıkarıyordu ki gürültüsü kulaklarımızı sağır edecek hale geliyordu. Bu yüzden onu kapamaya mecbur kalıyor-duk. Dostu döndüğü zaman kanatlarını açarak ona doğru sevinçle atılırdı. Öyle hareketler yapardı ki, bunu uzak memleketlerin halk danslarına benzetirdik. Bütün bunlara ilâveten,

98

askerin yatağının altında uyumayı da adet haline getir-di. Bir de yumurta yumurtladı oraya.

DİLENCİLERE DAİR..

Size Türk dilencileri hakkında da bilgi vermek isteyim. Bunların sayısı bizim memlekettekilere nazaran hayli kalabalıktır. Kendilerine kutsal bir hava vererek yer yer dolaşır ve halkın dinî hislerine hitap ederek dîlenirler. Dilenciliklerini mazur göstermek için bazıları aklen zayıf olduklarını söylerler. Çünkü bu gibi zavıf akıllılar Türklerin saygı ve şefkatine nail olurlar. Onların evliya olduklarına ve ölünce doğruca cennete gideceklerine inanılır. Dilencilerin bir kısmı da araplardır. Elllerinde bir bayrak taşıyıp atalarının islâmiyeti yaymak için bu bayrak altından savaştıklarını söylerler. Her yerde dîlenmezler. Akşam üzerleri sokaklarda gelip geçenlere bir limon, bir nar vesaire gibi şeyler uzatarak fiatının birkaç katı para isterler. Bir şey satar görüne-rek yapılan bir nevî dilenciliktir bu da.

ESARETE DAİR..

Esirliği ortadan kaldıran adamın insanlığa hizmet ettiğinden şüpheliyim. Esaretin birçok mahzurlarına rağmen iyi tarafları da vardı. Eğer, Roma. Kanununda olduğu gibi insaflı ve mutedil bir esaret şekli halen devam etseydi, ve esirlerin sahibi de Devlet olsaydı dün-yada hür yaşamaktan başka bir şeye sahip olmayan bu insanları disiplin altına almak için bu kadar darağacına lüzum kalmazdı. Zira onların başıboş dolaşmaları kendilerini cinayet işlemeye varıncaya kadar türlü kötülük..

99

lere sevk ediyor. Çoğu defa namuslu bir hayat yaşama-ya, sıkıntılara katlanmaya yanaşmıyorlar. Doğuştan akıl, irade ve mantıkla mücehhez kimselerin hepsi doğru ve akla uygun olan yolda degillerdir. Bir liderin onlara yol göstermesi gerekir. Aksi halde işlenecek cinayetlerin sonu alınamaz. Bağlanmayıp serbest bırakılan bazı hayvanların nasıl zarar vermedikleri şey kalmazsa bunları da öyle kabul etmek lâzımdır. Türkiye'de böyle kötü yola meyilli esirler bir sahibin kontrol ve otoritesi altın, dadır. Bu sahip de onların çalışmaları sayesinde yaşa-yışını sürdürür. Türkler toplum hayatında olsun, özel hayatlarında olsun, bu esaret usulünden çok faydalanmışlardır.

Onları çalıştırmak suretiyle iktisadî durumlarını kuvvetlendirmişlerdir. Bu yüzden bazı atasözleri ortaya çıkmıştır. Bir kimsenin zenginliği sahip olduğu esir adedine göre takdir edilir. Bir esiri olana fakir gözüyle bakılırdı.

Devlet de inşaat vesair işleri için ihtiyacı olan adam-ları esirlerden temin eder. Bizler esirlerin bu işgücünden mahrum olduğumuz için eski zamanların o muhteşem eserlerini hiç bir zaman

meydana getiremeyiz. Es-ki insanlar her türlü bilgiyi okumuş, eğitim görmüş esirlerden öğrendiklerinden, bunlardan yoksun olmak cahil kalmak demektir. Maamafih, bu fikrimde yanılmış da olabilirim. Esirler Türk askerlerinin en başta gelen gelir kaynağıdır. Seferden donan asker bir veya iki esir getirirse zahmetinin karşılığında mükâfatını almış demektir. Zira alelade bir esir kırk • elli crown değerindedir.

100

Eğer esir genç ve güzelse, bir mahareti, herhangi bir marifeti de varsa bu mezzetleri dolayısıyla değeri iki misline yükselir. Bir sefer sonunda beş - altı bin esirle döndüğü zaman, bunun nakdi değerini, Türklerin bu seferlerde ne büyük kazançlar sağladığını izaha lüzum yoktur. Eski Romalılar için de esirler bir gelir kaynağı idi. Roma tarihçilerine göre Romalılar nüfusu yirmibeş - otuz bini bulan şehirler halkını toptan esir edip açık artırma ile satarlardı. Böyle bir artırma ile satış Türk-lere aşağı yukarı yüzelli bin crown'luk gelir sağlar. An-cak Türkler, müslüman olan esirlere karşı diğer esirle-re uyguladıkları savaş kaidelerini tatbik etmeyip onların özgürlüklerine saygı gösterirler. Atlanma bakmak benim için ne büyük zevk!.. Hele yaz aylarında.. Seyis akşam olunca onları ahırlarından çıkarıp avluva bağlıyor. Temiz hava onlara iyi geliyor ve rahatlıyorlar. Başlarını kaldırıp yelelerini kımıldatıyorlar. Sanki kendilerini seyrettiğimizi anlamışlar gibi sevimli hareketler yapıyorlar. Diyebilirim ki Türk atları kadar insana yakın bir hayvan daha yoktur. Bunlar binicilerini bakıcılarını hemen tanırlar. Türkler atları terbiyelerken onlara çok şefkatli davranırlar.

Köylülerin taylara ne kadar itina ettiklerini Pontus yöresinde ve Bithynia dolaylarından Kapadokya'ya kadar yaptığım seyahat sırasında görmüştüm. Onları incitmek için ellerinden geleni yapıyorlar, evlerinin içi ne kadar sokuyorlar, yemek sofralarına bile alıyorlar, sevivolar, okşuyorlardı. Tayları âdeta çocuklarıyla bir tutuyorlardı. Kötü nazarlardan onları korumak düşün-cesiyle boyunlarına gerdanlık gibi bir muska takarlar. Zira Türkler nazardan pek korkarlar. Hayvanlara ba-

101

kanlar onları hep okşayarak, iyi davranarak sevgilerini kazanırlar. Mecbur olmadıkça sopa veya kırbacla vur-mazlar. Bu sebeple beygirler içinde tekme atan, ısırın, inatçı ve huysuz birine raslamazsınız. Bu tip inatçı atlar pek azdır. Bizim sevislerin at terbiyesi usulleriyle Türklerin usülleri arasında ne kadar büyük fark var. Bi-zimkiler atlara bağırıp çağırmakla, onlara vurmakla ne-tice alacaklarını sanırlar. Bu yüzden hayvanlar onları görünce korkudan titrerler. Türkler ise atlarını, emir verince âdeta diz çöküp sahiplerini seve seve üzerlerine bindirmeyi isteyecek şekilde terbiye ediyorlar. Bazan, yerdeki bir şeyi ağızlarıyla alarak başlarını kaldırıp üst-lerindeki biniciye veriyorlar. Böyle marifetli atların bu-run deliklerine iyi terbiye gördüklerine işaret olan gü-müş halkadan takıyorlar. Binicileri yere düşünce başları ucunda hiç kımıldamadan saatlerce duran atlar gör-düm. Bazıları sevisin etrafında dolaşarak âdeta onun emrini bekliyorlardı. Öyle beygirler vardı ki, sahipleri benimle birlikte binanın üst katında yemekte bulundukları sırada kulaklarını dikip dikkatle etrafı dinliyor-lar, onların emrine hazır vaziyette bekliyorlar, sesleri-ni duyunca kişneyerek cevap veriyorlar.

Türk alları boyunlarını gererek alabildiğine koşar-lar. Bu bakımdan kısa mesafede onları hemen durdur-mak çok zordur. Bunun sebebi de zannedersem, ağızla-rına takılan gemdir. Bizde her hayvanın ağzına uyacak şekilde gem takılır. Halbuki Türkiye'nin her tarafında aynı cins gem kullanılıyor. Bizde atların nallarının or-tası açıktır. Türkler ise yekpare, sağlam ve deliksiz bir nal çıkarıyorlar. Bu nal atların ayağını daha iyi muhafa-za ediyor. Türkiye'de yaşlı atların

bile canlı, kuvvetli olduklarını gördüm. Yirmi yaşında Türk atları bizim

102

sekiz yaşındaki atlarımız kadar hareketli idiler. İyi hiz-metlerinden dolayı Sultanın ahırlarında yaşamaya hak kazanmış bazı atların kırk seneden daha fazla müddetle yaşadıkları ispat ediliyor. Türkler atlarının gübresini toplayıp kurutarak onlara yatak yapmada kullanırlar. Sı-cak yaz gecelerinde hayvanlarını dışarı çıkarırlar. Üzer-lerine kaba bir örtü örtüp altlarına da kuru gübre serer-ler. Ne yatak ne de yem olarak saman kullanmıyorlar. Kuru ot ve arpa'dan başka şey vermiyorlar. Bu daha zi-yade besleyici bir gıdadır. Türkler atlarının semiz ol-maktan çok narin olmasını isterler, zira böylece onla-rın daha dayanıklı ve işe elverişli olacağına inanırlar. Atların üstünü bütün sene, mevsime göre değişen bir örtü ile örterler. Bu örtü atı soğuktan koruduğu gibi tüylerinin parlaklığını da muhafaza ediyormuş.

İşte, dediğim gibi, akşam üstü avluya çıkarılıp ka-zıklarına bağlandıkları zaman atlarımı seyretmek be-nim için büyük bir zevk oluyor. Onları isimleriyle çağı-rınca başlarını çevirip kişneyerek bana cevap veriyor-lar. Zaman zaman bizzat gidip onlara kavun karpuz ka-buğu vermeyi alışkanlık haline getirdiğim için beni ta-nıyorlar artık. Hayvanlarla uğraşmak can sıkıntısını gi-dermek için iyi bir şey.

SAVAŞTA TÜRK ASKERİ

Türk ordusunda, bir sefer sırasında kırk bin kadar deve ile bir o kadar da katır bulundurulur. Bu hayvan-lar çadır, silâh, savaş âletleri ve her türlü levazımın ta-şınması için kullanılmaktadır. Eğer ordu İran'a sefer yapıyorsa bunlara hububat yüklenir. Türklerin Kızılbaş dedikleri Sofinun idaresinde bulunan ülke mümbit bir

103

yer olmadığı ve ayrıca memleketleri düşman istilâsına uğrayınca düşmanı yiyecek sıkıntısına düşürüp geri çe-kilmeye mecbur etmek gayesiyle her yeri ve her şeyi ya-kıp yıkmak ora halkının adeti olduğundan bir istilâ or-dusu yiyeceğini beraberinde getirmek zorundadır. Ordu ilerlediği müddetçe yanındaki yiyeceklerle el sürmez, bunları geri dönüş sırasında kullanmak ister. Zira hay-vanlarıyla birlikte kalabalık bir ordunun geçtiği yerde işe yaravacak bir şey kalmayacağını bilirler. Mecbur ka-lınınca Sultanın erzak denkleri açılarak yeniçerilere ve bunlara bağlı askerlere ancak ölmeyecek derecede bir miktar yiyecek her gün tartılarak dağıtılır. Diğer asker-ler, bilhassa süvariler, evvelki seferlerde edindikleri tecrübeleriyle yiyecek sıkıntısını bildikleri için yanları-na bir yedek hayvan alarak buna, çadır vazifesi görecek bir bez, birkaç parça çamaşır, yatak, birkaç torba un, bir kutu tereyağ baharat ve tuzdan ibaret levazım yük-lerler. Aç kaldıkları zaman bu erzakı idareli şekilde kul-lanırlar. Birkaç kaşık unu su ile karıştırıp biraz tere yağ ilâvesiyle ateşte kaynatırlar üstüne tuz ve baharat ekerler kaynayınca koca bir tabağı dolduracak şekilde kabaran bu yemekten ekmek istemeksizin günde bir iki defa yiyerek karınlarını doyururlar. Bazan yanlarında peksimet bulunursa onunla beraber yerler. Bu şekilde hep aynı şeyleri yemek suretiyle bir aydan fazla müd-detle hayatlarını sürdürüyorlar. Bazıları da toz haline getirilmiş siğir etini un gibi kullanıyorlar. Bu onlar için esaslı bir gıda oluyor. Ayrıca, hastalık dışında bir se-beple ölen beygirlerin etinden de faydalanılır. Beygiri ölen askerler eğerlerini başlarının üzerine alarak Sul-tanın geçeceği yol üzerine dizilirler. Bu, beygirlerinin öldüğünü, başka hayvan almak için Sultanın yardımını

104

dilediklerini gösterir. Sultan da çeşitli ihsanlarla onlara yardım eder.

Bütün bu anlattıklarım, Türklerin güç şartlara na-sıl sabır ve tahammülle karşı koyduklarını, gelecek iyi günler için fedakârlık yaptıklarını gösterir mahiyette-dir. Oysa bizim askerlerimiz ne kadar farklıdır. Sefer sırasında yemek beğenmezler de mükellef ziyafet ister-ler. İstedikleri olmayınca isyan edip başlarının tehlike-ye girmesine yol açarlar. İstedikleri olsa bile yine de huzursuzdurlar. Tahammülsüzlükleri onların en büyük düşmanıdır. Bu onlar için düşman askerlerinden daha öldürücüdür.

Bizim askeri sistemimizle Türk sistemini karşılaştı-rınca geleceğin bize neler hazırladığını düşünüp korku-dan titriyorum. Karşılaşan iki ordudan biri galip gelecek -ki bu herhalde Türk ordusu olacak -diğeri ise mahv-olacaktır. Çünkü Türk Ordusu sırtını kuvvetli bir im-paratorluğun geniş kaynaklarına dayamış, zinde, tecrü-beli, sarsılmamış bir kuvvet. Askerleri zafere alışmış, zor şartlara dayanma kabiliyetine sahip, intizam ve di-sipline riayetkar, uyanık ve kanaat ehlidirler. Bizimki-lerde ise umumi bir fakirliğe mukabil hususî israf, yıp-ranmış kuvvet, maneviyat bozukluğu, tahammül yoklu-ğu ve idmansızlık var. Serkeş askerler, aza kanat etme yen subaylar. Disiplin kavramıyla alay ederiz. Başboş-luk, sarhoşluk, serkeşlik, zevke düşkünlük bizde alabil-diğine vardır. Daha kötüsü yenilgiye alışmış bulunma-mızdır. Bu durumda neticenin ne olacağı gün gibi aşı-kârdır. Herhalde şimdilik İran lehimize bir durum ya-ratmakla beraber, Türkler İranla bir anlaşmaya vardık-ları zaman onlardan ve diğer Şark devletlerinde de yar-

105

dım görerek bütün güçleriyle boğazımıza sarılacaklar-dır. Bu büyük tehlikeye karşı ne kadar gevşek ve ha-zırlıksız olduğumuzu düşündükçe içim ürperiyor. Neyse, biz yine başlangıçta anlattığımız konuya dö-nelim. Yük hayvanlarının seferde, çoğunlukla yeniçeri-lere ait silâh ve çadırları taşıdıklarını söylemiştim. Türkler askerlerin sıhhatlerine çok dikkat ederler. Düş-mana karşı kendilerini korumak askerlerin görevi, sıh-hatlerini korumak da devletin işidir. Bu bakımdan Türk askerlerinin silâhlarından ziyade giyimleri mükemmel-dir. Türkler soğuktan çok korktuklarından korunmak için yazın bile kat kat giyinirler. En içte kaba iplikten dokunmuş oldukça sıcak tutan bir iç gömleği vardır. Soğuk ve yağmurdan korunmak için ayrıca devamlı ola-rak çadır bulundurulur. Bu çadırların içinde yirmibeş otuz kadar yeniçeri yatar. Zira herkes ancak yatacağı kadar bir yer işgal eder. Elbise masrafları devlete ait-tir. Her türlü kayırma ve suiisstimali önlemek için el-biselerin dağıtımı şöyle bir usûle tâbi tutulur: Askerler bu iş için ayrılan yerde karanlıkta takım takım çağrı-lır. Asker adedi kadar elbise takımı hazırlanmıştır. Her asker karanlıkta payına düşen elbiseyi alır, vücutlarına uygun dikilmemiş bir elbiseyi alan asker bunu şansının kötülüğüne hamleder. Aynı düşünce ile askerlerin ay-lıkları da savılarak değil, tartılarak verilir. Bu, onların eksik veya silik akçe verildiği yolunda şikâyet etmeme-leri içindir. Bu aylıklar hak edildiği günden bir gün ön-ce ödenir. Yük hayvanlarının taşıdıkları zırhlar, muhafız su-vari kuvvetlerine aittir. Yeniçeriler göğüs göğüse harbet-

106

mezler. Tüfek kullanırlar. Düşmanla yakın muharebeye başlanacağı zaman zırhlar getirilerek süvari kuvvetleri-ne dağıtılır. Bu zırhların çoğu daha önceki savaşlarda düşmandan yağma edilmiş şeylerdir. Süvarilerde bir de hafif kalkan bulunur. Muharebelerden kısa bir za-man evvel alelacele dağıtılan zırhların onu giyen asker-lere tamamen uyması imkânsızdır. Kimine zırh dar ge-lir, kiminin başına miğfer olduğu gibi geçer. Bir başkası zırh'ın ağırlığı altında ezilir. Fakat yine de Türkler bun-ları büyük bir gayret ve cesaretle taşırlar. Sadece kor-kak olanları kabahati silâhlarına bulurlar, ama yine de savaşta yararlık gösterir, emsallerine üstün olmaya ça-lışırlar. Sık sık kazandıkları zaferler devamlı harp

tec-rübeleri onların zafere olan güvenlerini kuvvetlendiriyor. Bu yüzden kıdemli bir piyade eri (at sırtında hiç harbetmediği halde) süvari neferi olarak göreve alına-bilir. Harp tecrübesinin kâfi olduğuna inanırlar.

Eski Romalıların da aynı kanaate sahip olduklarını zannediyorum. Julyus Cezar, askerlerinin lavanta sürün-müş olsalar bile mükemmel savaşçı olduklarını söyler-di. Demek ki tecrübeli askerlerin muharebeyi idare ediş tarzları bize göre çok farklı. Eskiden Romalıları, şimdi ise Türkler bu tarzı büyük bir başarı ile tatbik etmiş-lerdir.

TÜRKLERDE HAYVAN SEVGİSİ

Şimdi tekrar Türklerin hayvanlara karşı gösterdik-leri merhametten bahsedeceğim. Köpek onlar için pis ve sırnaşık bir hayvandır. Evlerine almazlar. Kediye ise köpeğe nazaran daha makbul ve temiz sayarlar. Evlerin-de beslerler. Muhammed'in kedisine olan sevgisi öylesi..

107

ne aşırı idi ki meşguliyet zamanlarında kedisi elbisesi-nin kolu üzerinde uyuyakalsa onu rahatsız etmemek için elbisesinin kolunu kesmeyi tercih ederdi. Köpekler sahipsizdirler. Mahallelerde başıboş dolaşırlar, sokak-larda buldukları yiyeceklerle yaşarlar. Ancak, bir evin civarında yavrulmuş bir köpek görürlerse ona yiyecek birşeyler vermeyi sevap addederler. Kendi hemcinsleri-ne karşı yapacakları bir yardımı bir hayvana yaptıkları-nı söyleyerek onların dikkatini çektiğim zaman bana, Cenabı Hakkın insanlara akıl verdiğini, ancak onların bu akıllı iyi kullanmadıklarından başlarına felâket geldi-ğini, bu sebeple merhamete lâayık olmadıklarını söylüyorlar. Öte yandan hayvanların bazı içgüdüler ve önsezi-lerinden başka bir şeylerin yoktur. Bunları takip ederek yaşarlar. Bundan dolayı insanların şefkat ve himayesi-ne muhtaç ve müstehaktırlar. İşte Türkler bu düşünce ile hayvanlara eziyet edilmesine ve onların bir tarafını keserek eğlenilmesine çok kızarlar. Venedikli bir ku-yumcunun başına gelenler bu anlattıklarım bir misâl teşkil edecektir. Hikâye şöyle; Kuş tutmaya meraklı ku-yumcunun tuttuğu kuşlar arasında rengi ve büyüklüğü itibariyle kukumava benzeyen biri vardı. Hayvanın ga-gasının küçüklüğüne rağmen göğsü o kadar genişti ki ağzını açtığı zaman bir insan yumruğu içine girebilirdi. Şakacı bir insan olan kuyumcu, bu tuhaflığından dola-yı kuşu kanatlarından gererek kapısına asmıştı. Ağzını da bir değnek koymak suretiyle açık tutuyordu. Evin önünden geçen Türkler hayvanı görüp canlı olduğunu anlayınca, haline acıdılar. Böyle zararsız bir kuşa eziyet etmenin cinayet olduğunu söyleyerek adamı evinden dı-şarı çıkardılar. Yaka paça hâkimin huzuruna getirdiler. Hâkim ona ağır bir ceza vereceği sırada, Venedik sefa-

108

retinden bir memur gelerek suçlunun kendisine tesli-mini talep etti. Kuyumcu, kendisini getiren Türklerin şiddetli itirazları arasında hâkimin iyi kalpliliği saye-sinde memura teslim edildi. Bu suretle kurtulmuş ol-du. Ziyaretlerinden birinde bana başından geçen bu ola-yı anlatmış ve çok korktuğunu belirtmişti. Olay tuha-fıma gitmişti. Kuşu da bir gün bana getirdi. Geceleri uçar, ineklerin memelerini ararmış. Eskiden keçi me-mesi emen kuş diye anlatılan hayvan bu olsa gerek. Bu anlattıklarım da Türklerin her türlü hayvana karşı bes-ledikleri acıma hislerini göstermektedir. Bizim mahallenin civarında bir yerde gür yapraklı dallarını etrafa yaymış büyük bir çınar ağacı var. Ba-zan, kuşçular, yanlarında birçok küçük kuş olduğu hal-de bu çınarın altına gelip oturuyorlar. Gelip geçenler de onlara para vererek kuşları alıyor ve azad ediyorlar. Serbest kalan kuşlar çoğunlukla çınarın yaprakları ara-sına konarak kanatlarını çırpıyor, sevinçle cıvıldaşıyor-lar, âdeta esaretten kurtulmalarının heyecanını yaşıyor-lar. Onları serbest bırakmış olan Türkler de bu manza-rayı görerek aralarında şöyle konuşuyorlar: «Bak

nasıl seviniyor, minnetlerini nasıl dile getiriyorlar.»
Belki bunları duyunca, «Tuhaf, Türklerin hepsi Fi-sagorcu mudurlar ki, bütün hayvanlar onlar için kutsal olsun, hayvan eti yemesinler?» diye bir soru aklınıza gelebilir. Aksine, onlar kendilerine ikram edilen kızarmış veya haşlanmış etleri yemeyi reddetmezler. İnsanla-rın hayvan eti yemesinin normal bir şey olduğunu ka-bul ederler. Ancak hayvanlara işkence edilmesine ve onların çektiği acıdan zevk alınmasına tahammül ede-mezler. Cıvıltıları kırları dolduran küçücük kuşları öl-

109

dürmek şöyle dursun, onları hürriyetlerinden mahrum edip kafeste beslemeye bile bir kısım Türkler asla razı olmazlar. Nadiren bazı kimseler kafeste tatlı sesli bül-büller besler ve bunları kiraya verirler. Bazıları saka kuşları gezdirirler. Bu kuşlar öyle terbiye edilir ki bir evin penceresinden dışarıya uzatılmış bir parayı almaya çalışırlar, parayı elinde tutan adam buna müsaade et-mezse onun eline konarlar, onunla birlikte odadan oda-ya dolaşarak parayı kapmaya uğraşırlar, alınca da gel-dikleri yoldan sahiplerine doğru uçmak isterler. Sahip-leri bir çingirakla onları çağırır, kuş parayı getirince kendir tohumu verilerek mükâfatlandırılır. Neyse, bu bahsi artık burada bırakıyorum, zira be-ni Pliny veya Aelian'ı taklit ediyorum, bir tabiat tarihi yazmak istiyorum sanacaksınız.

ŞİMDİ TÜRK KADINLARINA DÖNÜYORUM:

Türk kadınlarındaki yüksek ahlâk seviyesinden de bir nebze bahsetmek yerinde olacaktır. Karılarının iffe-ti Türkler için o kadar önemlidir ki hiçbir başka millet-te ona bu derece önem verildiğini göremezsiniz. Karı-larının iffetini korumak için, güneş ışığının bile erişe-meyeceği şekilde onları eve kapatırlar. Mecbur kalıp da bizzat sokağa çıktıkları zaman, onları o örtülü ve ka-palı hali ile bir hayalet zannetmek mümkündür. İnsan-lara keten veya ipek peçeler arkasından bakarlar, fakat kendi ciltlerinin en ufak bir kısmı dahi bir erkek tara-fından görülemez. Birazcık güzelliği yahut gençliği olan bir kadının bile onu gören erkeklerle arzu uyandıracağı ve dolayısıy-

110

le ruhen kirleneceği düşünülür. Bunun için kadınlar erkeklerden tamamen uzak tutulur. Çocuklar ve koca-ları dışında erkek olarak yalnız kardeşlerine görünme-lerine izin vardır. Kocalarının kardeşlerine bile görün-mezler. Zengin ve yüksek tabakaya mensup erkekler, evlenirlerken, karılarının evden dışarı ayak atmayacak-larına dair şart koşarlar. Hiç bir erkek veya kadının, en yakın akrabaları dahil, ne sebeple olursa olsun, on-ları ziyaret etmelerine izin vermezler. Ana ve babalar bu yasağa dahil değildir. Bunlar bayramlarda kızlarını ziyaret edebilirler. Eğer evlenen kadın yüksek rütbeli bir kimsenin kızı ise veya normalden çok fazla çeyiz ge-tirmişse, kocası karısına sadık kalmayı, hiçbir odalık almamayı taahhüt eder. Zira, Türk kanunlarında bir erkeğin karısından başka dilediği kadar odalık alması-nı engelleyecek hiçbir hüküm yoktur. Çocuklar da ister nikâhlı karısından ister bir cariye-den doğmuş olsunlar, aralarında bir fark gözetilmez. Aynı haklara sahiptirler. Esir pazarından satın alınmak, yahut da savaşta ele geçi-rilmek suretiyle elde edilen cariyelerden sahipleri bıktıkları zaman tekrar esir tüccarlarına götürüp satmak-ta serbesttirler Ancak çocuk doğurmuş olanlar hürri-yetlerine kavuşurlar. Süleyman'ın cariyesi iken ondan çocuğu olan Roxalana da bu usûlden faydalanıp esirlik-ten kurtulmuştur. Eşitlik hakkına kavuşur kavuşmaz Süleyman ile her türlü ilişkisini kesmeye kalkışan Roxa lana, onunla tekrar ilişkide bulunmak için nikâh yapıl-masını şart koşuyordu. Bir cariye ile nikahlanmak Os-manlı Sultanlarının adetlerine uygun değil idiyse de, Süleyman onu derin bir aşkla sevdiğinden meşru karısı olmasını sağladı.

111

Nikâhlı kadın ile cariyeye arasında tek fark çeyizdir. Çünkü halayıkların hiçbirinin çeyizi yoktur. Evlenmek suretiyle kocasının evini idare etmek hakkına sahip olan kadın evdeki diğer kadınlar üzerinde hâkimiyet kurar, onları dilediği gibi ev işlerinde kullanır. Ancak koca evdeki cariyelerden biri veya karısı ile geceyi geçirme hususunda serbesttir. Arzusunu karısına bildir-mesi üzerine karısı istediği cariyeyi ona gönderir. Koca-nın verdiği bu emre halayık herhalde nikâhlı kadından daha fazla istek ve heyecanla itaat eder. Haftada bir gece bilhassa tatil günü olan cuma gecesini koca nikâh-lı karısına ayırmak zorundadır. Aksi halde kadının şî-kâyete hakkı olur. Türklerde bir çok sebeplerden dolayı karı koca ara-sındaki evlilik sona edebilir. Bu hususta kocalara daha fazla hak tanınmıştır. Kadın, kendi kabahati yüzünden ayrılmamışsa, boşanma neticesinde cihazı kendisine iade edilir. Ancak kadının kocasından isteği üzerine ayrıl-ması oldukça zordur. Kocasının kendisine yeterli na-faka vermemesi ve ondan normal olmayan zevkler iste-meğe kalkışması boşanma sebeplerini teşkil eder, ki ka-dın bu durumda, hâkim huzuruna çıkarak kocasından ayrılma talep eder. Hakim sebebini sorduğunda kadın hiç konuşmadan ayağından pabucunu çıkarıp ters çevi-rerek yere koyar. Bu hareketi kocasının kendisinden anormal zevkler istediğini anlatmak içindir. Mevki ve Servet sahibi erkekler erbezleri dumura uğratılmış ve cinsel uzuvları kesilmiş haremağaları idaresinde bir çok cariyeden teşkil edilmiş bir hareme sahiptirler. Bu ha-remağalarının tenasül uzuvlarının kesilmesi cariyelere karşı cinsî arzu hissedip keyif için onlarla münasebette bulunmamalarını temin içindir.

112

Türkler vücut temizliğine çok dikkat ederler. Kir-li, pis olanlardan tiksiniyorlar, vücut pisliği onların naza-rında ruhun pisliğinden daha fenadır. Bundan dolayı sık sık yıkanırılar. Kibar evlerinde hamamlar vardır. Evlerinde hama-mı bulunmayan diğer orta tabakaya mensup Türkler umumî hamamlara giderler. Kadınların çoğu umumî kadın hamamlarına gittikleri için buralarda halayıklar, hür kadınlar, dünyanın çeşitli yerlerinden kısmetlerini aramaya getirilmiş çok genç ve güzel kızlar toplanırılar. Bazı erkekler karılarını umumî hamamlara yollamak is-temezler. Ama onları zorlayamazlar, zira kanunları ka-dınlara bu hakkı tanımıştır. Maamafih bu gibi haller aşağı tabaka arasında meydana geliyor. Çünkü dediğim gibi zenginler kendi evlerindeki hamamlarda yıkanır. İstanbul'a dönüşümden bu yana Macaristan'la ilgili büyük değişiklikler oldu. Hepsini bir bir anlatmak lü-zumsuz olduğu gibi ben de bunu arzu etmiyorum. Kral John'un dul eşi İsabella, oğlunu da alarak Transilvan-ya'ya gitti. İmparator Ferdinand ile aralarındaki ittifa-kı bozmuş ve birleşmeyi reddetmişti. Transilvanya'lı-lar Türk gücü karşısında boyun eğmişlerdi. Türkler de durumun kendi lehlerinde gelişmesi üzerine bütün Ma-caristan'ı zaptetmeye kalktılar. Bu niyetle birtakım yer-leri, bu arada Sigeth'i muhasara ettiler. Macarca «Ada» yani müstahkem bir kale anlamına gelen Sigeht'i zaptet-mek için, Ali Paşa memur edilmişti. Ali Paşa aslen Es-pirli olup ordusu içinde askerlerin güvenini kazanmış, düşmana dehşet salmış, evvelce yaptığı muharebelerde büyük başarılarla erişmiş bir kumandandı. İstanbul'da, arkadaşlarımla beraber bizi görmek istedi. Kendisini

113

büyük bir kahraman olarak gördüğümüzü sanıyordu. Yanına gittiğimiz zaman nazik bir şekilde bizi kabul el-ti, uzun bir nutuk çekerek Macaristan'ı kan ve ateş için-de bırakmaktansa sulh aktedilmesinin uygun olacağı-nı söyledi ve padişahın bildirdiği şartları kabul etme-miz tavsiyesinde bulundu. Kendisine, bizim de sulh ar-zu ettiğimizi, ancak teklif olunan şartların hükümeti-min şeref ve

haysiyetiyle bağdaşamayacağını söyledim. Bunun üzerine bize sunulan şeker şerbetini içlikten sonra yanından ayrıldık. Ali Paşa bir hadımdı. Kısa boyluydu. Geniş ve kalkık omuzları, bu omuz çukuru içine yerleşmiş başında çatık kaşları, domuz dişini an-dıran dişleri ile oldukça çirkin ve o nisbette kuvvetli bir adam görünümündeydi. Boğuk ve kısık sesliydi. Maca-ristan'a yapacağı seferin hazırlıklarını birkaç gün için-de tamamladıktan sonra ordusuyla Sigeth üzerine yü-rüdü, Dabock'a kalesini tahrip edenleri perişan etti. Caesar. Ali Paşanın maksadını evvelden öğrendiği için oğullarından Ferdinand'ı ona karşı yolladı. Ferdinand daha çok genç olmakla beraber yaşlı bir komutan ka-dar metanet sahibi idi. Yanında pek büyük bir kuvvet yoktu ama seçme askerlerden müteşekkil bir süvari kuvveti ile Ali Paşa ordusuna karşı koydu. Muharebeye iştirak etmiş bulunan Türklerin bana anlattıklarına ba-kılırsa, düşman kuvvetleri pek muhteşem, disiplinli ve cesurdu. Doğuştan mağrur olan Ali Paşa, maiyetindeki büyük orduya rağmen bir avuç hristiyanın nasıl olup da kendisine karşı koyacak cüreti bulduklarına pek şaşı. İki ordu arasında bataklık bir arazi vardı ki bunu geçmek için büyük tehlikeyi göze almak gerekiyordu. Ferdinand, Türk Ordusunu bu bataklığın bitiminde bek-

114

liyordu. Niyeti Sigeth'e yardım etmek, muhasarayı kal-dırtmaktı. Ali Paşa ise geri çekilmeyi kabul etmedikçe bu bataklığı geçmek zorundaydı. Çok güç durumda kal-mıştı. Herşeyi talihe bırakarak atını kaleye doğru çevir-di. Yanında bulunan sancak beylerinden biri, onun ni-yetini, göze aldığı tehlikeyi anlayınca hemen atından at-layarak Paşanın atının gemine yapıştı ve «Sultan» dedi. (Türkler aralarındaki büyüklere böyle derler.) hem ken-dinizi, hem orduyu büyük bir tehlikeye attığınızın far-kında mısınız? Şu bataklığın, geçilmesi ne kadar zor bir arazi olduğunu görmüyor musunuz? Düşman karşı sa-hilde, zinde bir halde bizi karşılamaya hazır bekliyor. Biz tam sulara ve çamura yarı belimize kadar gömül-düğümüz sırada muntazam bir harp nizamı ile karma-karışık duran saflarımıza hücum edecekler, bu ihtiyat-sızlığımızdan dolayı büyük bir zafer kazanacaklar. Ken-dinize geliniz, nefsinize hakim olunuz, Padişahımıza hiz-met etmek istiyorsanız daha uygun şartların zuhurunu bekleyin ve bunca cesur askerin hayatını tehlikeye at-mayın.» Bu sözler etkisini gösterdi ve Ali geri çekildi. Türk-lerin hemen hepsi Sancak beyinin bu sözleri üzerine or-dunun kurtulduğunu söylemektedirler.

Olay İstanbul'da duyulduğu zaman, Vezir ve Başku-mandanlar kararın yerinde olduğunu kabul etmekle be-raber, cüretkâr hareketinden dolayı sancak beyinin ce-zası bırakılmasının doğru olmayacağı mütalâasında bu-lundular. Askerî disiplin bakımından bu gerekliydi. Bu düşünceyle Sancak beyi İstanbul'a çağırıldı ve bir müd-det açıkta bırakıldı. Cezasını yeteri kadar çektiği ka-bul edildikten sonra kendisine büyük bir kumandanlık

115

verildi. Çünkü onun bu cezaya, suçundan dolayı değil, askerlik disiplininin korunması için çarptırıldığını her-kes takdir ediyordu. Bir müddet sonra, Macarların kurdukları pusular ve baskın tarzında hücumlarıyla ordusunun büyük bir kısmını kaybeden Ali, Budapeşte'ye doğru perişan bir halde ric'at etti. Yenilginin verdiği, üzüntü ile Bu-dapeşte'de öldü. Ali henüz Sigeth'de iken bizim kuvvet-lerimiz Gran'ı kuşatarak şehri zaptetmişlerdi. Eşyaları yağma edip çoğu kadın ve çocuklardan ibaret bir çok esir aldılar. Durumdan Aliyi haberdar etmek üzere hemen bir adam gönderildi. Adam perişan bir ifade ile Ali'nin kar-şısına çıktığı zaman, yüzündeki bu telâş ve korkunun sebebini öğrenmek için Ali ona «ne var ne yok?» diye sordu. O da, düşmanın Gran'ı zapt ve yağma ettiğini bil-dirdi. «Üzüntümün sebebi bu felâkettir» dedi. Ali, mai-yetinin yanında

«Aptal, dedi, hangi felâketten bahsediyorsun? Asıl felâket beni erkek olmaktan meneden şu mahrumiyettir. Bu sırada eliyle erkeklik organını işaret ediyordu. Habercinin kederiyle böyle alay etti. Gran'ın kaybedilmesi ehemmiyeti haiz değildi. Onu geri almak her zaman mümkündü. Paşanın sözlerine yanındakiler kahkahalarla güldüler. Hırvatistan'da gerek Türkler gerekse hristiyanlar karşı tarafa pek çok akınlar yapıyorlardı. Ancak her iki taraf da fazla uyuşukluk ve vurdum duymazlıklarının cezasını çektiler. Yukarda bahsettiğim olaydan az önce meydana gelen ve çok hoşuma giden bir olayı size anla-tacağım. Sizin de hoşlanacağınızı umarım. Bu civarlar-da, bir Türk, yanındakilerle birlikte, düşün eğlencele-

116

riyle meşgul bir grup hristiyanı hücum ederek bir kıs-mının ölümüne, bazılarının da yaralanmasına sebebiyet vermişti. Bu adam, Rüstem'in pek sevdiği ve cesaretini övdüğü bir kimse idi. Ona biraderzadem derdi. Bu olay Rüstem'e duyurulduğu zaman pek keyiflenmişti. Ak-rabasının bu başarısını her yerde uzun uzun anlatmıştı. Fakat çok geçmeden Dalmaçyalı bir süvarinin getirdiği haber Rüstem'in kahkahalarını gözyaşlarına çevirdi. De-ri namıyla anılan bu süvari ağır bir bozgun haberi geti-riyordu. Bazı sancak beyleri topladıkları kuvvetlerle düşman ülkesine bir akın yapmışlar, uzak mesafelere kadar ilerleyerek yakıp yıkmışlar, bir hayli ganimet el-de etmişlerdi. Ancak, çok fazla ilerledikleri için sonun-da hristiyan kuvvetleriyle karşılaştılar. Bunlar tüfek-lerle silâhlanmış süvarilerdi. Türk akıncıları bunların karşısında perişan oldular. Pek çoğu ölümden kurtula-madı. Bunların arasında Rüstem'in akrabası olan Achille adlı birisi de vardı. Bu adam, düşün alayına saldırıp ge-lin ve güvey dahil birçok hristiyanı öldüren ve Rüs-tem'in herkese cesaretini övdüğü kimse idi. Rüstem bu felâket haberine çok üzüldü, gözyaşlarını tutamadı. Da-ha sonra, divanda haberi getiren Dalmaçyalı süvariye «Kaç kişi vardınız?» diye sordu. O da, «2500'den fazla» cevabını verdi. Paşa, hristiyanların sayısının ne kadar olduğunu sorunca, süvari onların beşyüz civarında ol-duğunu, belki bir kısmının da pusuda gizlenmiş olabi-leceğini söyledi. Paşa bunun üzerine hiddetlenerek «bu kadarcık hristiyan mı sizi bozguna uğrattı, utanmadan Padişahın ekmeğini yiyorsunuz!» diye çıkıştı. Süvari bu azarlamaya karşı şöyle cevap verdi: «Meseleyi iyice an-latamadığımı sanıyorum. Bizi yenen düşmanımızın yi-ğitliği değil, tüfeklerinin ateşidir. Eğer karşı karşıya,

117

mertçe bir döğüş yapsalardı sonuç çok daha başka ola-caktı. Onlar göğüs göğüse dövüşmekten korkarak ateşin himayesine sığındılar. Buna karşı ne yapabilirlik? Ateş-ten daha kuvvetli birşey var mıdır? Ölümlü bir kuvvet onunla başa çıkabilir mi? Bu tüfeklerin ateşi karşısın-da boyun eğmemek mümkün mü?» Türklerin bu tüfek-lerden korktukları bu olaydan da anlaşılıyor. İranlıla-rın da bunlardan çok çekindikleri söyleniyor. Türkle-rin İran Seferi sırasında Rüstem'e askerlerin bir kısmı-nın bu tüfeklerle silahlandırılması, bu şekilde bir süva-ri birliği meydana getirerek düşmana korku ve dehşet salması tavsiye edilmişti. Rüstem'in buna akıllı yattı. Sü-varilere tüfekleri verip atış talimleri yaptırdı. Ancak daha bir günlük yol katetmeden tüfeklerin çoğu işe ya-ramaz hale gelmişti. Ya bir parçası düşüp kaybolmuş, yahut da bozulmuştu. Tamir edecek kimseler de pek az-dı. Ayrıca askerler de bu silâhı taşımak istemiyorlardı. Temizliğe verdikleri önem dolayısıyla tüfek taşımanın aleyhinde idiler. Zira gerek barut, gerek yağla elleri kirleniyor, elbiseleri pisleniyordu. Yanlarından sarkan cephaneye dolu torbaları, «barut kutuları» ile arkadaşla-rının alay konusu oluyorlardı. Kendilerine Eczacı adı takmışlardı. Bütün bunlar yüzünden Rüstem'e başvurarak kırılmış, işe yaramaz tüfeklerini gösterdiler, bunla-rı düşmana karşı nasıl kullanacaklarını, ne fayda göre-ceklerini sordular. Bu işe yaramaz tüfeklerin kendile-rinden alınarak eski silâhlarının tekrar

verilmesini is-LEDİLER. Rüstem durumu düşündü, askerlerin isteklerini iyice tetkik ettikten sonra reddetmek için bir sebep bu-ılamadı. Böylece, Rüstem'in lütuf ve izni ile yay ve ok-larına tekrar kavuşmuş oldular.

118

Size Macaristan hududunda vuku bulan çatışmaları anlatırken, Türklerin düello hakkındaki düşünce ve duygularından da bahsetmek aklıma geldi. Düello bizle-re göre yüksek bir cesaretin yegâne delili sayılır. Maca-ristan'da, bizim araziye hudut bir yerde, Aslan Bey adın-da kuvvetiyle tanınmış bir sancak beyi vardı. Yayını ge-rerken, kılıcını indirirken gösterdiği kuvvet, düşmanla-rına saldığı korku dolayısıyla ün kazanmıştı. Bir gün, civar sancak beylerinden Veli bey ismiyle anılan biri ona rakip çıktı. Belki başka sebeplerle de çoğalan re-kabet, sonunda kin ve nefrete dönerek iki taraf arasın-da saldırılara ve kan dökülmesine kadar vardı. Veli bey bir vesile ile İstanbul'a çağrıldı, divanda söz dönüp do-laşıp Aslan beyle olan kavgasına intikal ettirildi ve pa şanın meseleyi sorması üzerine Veli bey, aralarındaki düşmanlığın sebeplerini ve hali hazır durumunu etraflı şekilde anlattı. Kendini haklı göstermek için, Aslan be-yin pusu kurarak kendisini yaraladığını, eğer tanıdığı nama lâıyk olmak istiyorsa böyle kallesçe değil, açık-tan açığa vuruşması gerektiğini, hattâ defalarca onu karşı karşıya vuruşmaya davet ettiğini söyledi. Veli beyin bu sözleri Paşayı kızdırdı. «Bir arkada-şınızı düelloya davet etmeye nasıl cür'et edersiniz? Dö-vüşecek bir Hristiyan bulamadınız mı? İkiniz de sulta-nın ekmeğini yediğiniz halde birbirinizi öldürmeye mi kalkışıyorsunuz. Yazıklar olsun size. Böyle bir örnek gördünüz mü? Düşünmüyor musunuz ki hanginiz ölürse ölsün bunun zararı Padişahımıza dokunacaktır» diyerek onun hapse atılmasını emretti. Veli bey aylarca hapis yattıktan sonra eski namı ve şanı silinmiş bir halde dı-şarı çıktı. Halbuki bizde, ülkenin düşmanlarına hiçbir zaman gözünü çevirmemiş olan kimseler hemşerilerin-

119

den veya silâh arkadaşlarından birine silâhı çektikle-rinden dolayı büyük ün kazanırlar. Bu bizim ahlâk ku-ralları sayesinde ne yazık ki faziletlerin yerini rezalet-ler tutuyor, cezayı hak ettiren hareketler şanlı ve şeref-ıli kabul ediliyordu. Anlatacağım her şeyi dinlemeyi arzu ettiğiniz için si-ze Golchian'lar Kralının İstanbul'u ziyaretini anlatma yı ihmâl etmeyeceğim. Bu krallık Kafkasya'ya yakın bir yerde, Karadeniz kıyısında, Phasis nehri kenarında bu-lunmaktadır. Kral Dadian vakarlı bir yüze, uzun bir bo-ya sahiptir. Fakat söylenilenlere göre aşağı bir medeni-yet seviyesindedir. Oldukça kalabalık fakat kılık kıya-fetleri pek düzgün olmayan maiyetiyle İstanbul'a geldi. İtalyanların bugün Mingrelian adını verdikleri Golchi-an'lar, Kafkas kapıları (Türklerin Demirkapı dedikleri) ile Hazar Denizi ve Karadeniz arasındaki bölgede yerleş, miş kabilelerden biridirler. Şimdi Georgian (Gürcü) adıyla anılıyorlar. Herhalde bu isim onlara mensubu ol-dukları Hristiyan mezhebi dolayısıyla verilmiş olmalı (ki pek muhtemelen böyledir) veya ötedenberi bu nam-la anılıyorlar. Civarlarındaki kabileler Arnavutlarla İbe-rian'lardır. Dadian'ın buraya ne sebeple geldiğı pek bi-linmiyor. Bunların Türkler tarafından davet edildiğın-den şüpheleniliyor. Çünkü o havalide oturan kabileler Türklerle dost olurlarsa İranlılarla yapılacak savaşta faydaları olabilir. Bir başka ihtimal de bunların komşu-ları İberian'larla savaşmak için ihtiyaçları olan birkaç harp gemisini temin gayesiyle gelmiş olmalarıdır. Bunu sağlarsa Sultana vergi vereceklermiş. İberian'lar Gol-chian Kralının babasını öldürmüşler. Golchian'lar düş-manlarına karşı devamlı kin beslerler. Bununla bera-ber, aralarında huzur ve barışı temin için bir konferans

120

aktedildi. Her iki kabile, kalabalık heyetler halinde bir araya

toplandılar. Bu toplantı sonunda tuhaf bir olay meydana geldi. İki taraf da karşılıklı içki yarışına kalk-tılar. Hangi taraf daha fazla içebilecek derken Golchian'-lar fazla dayanamayarak oldukları yerde sızıp kaldılar. Iberianlar bundan faydalanıp kendinden geçmiş bir hal-de yatan Dadian'ı kaçırdılar. Sanki bir harp esnasında onu esir almışlar gibi hareket ediyorlardı. Onu yüksek bir kaleye hapsettiler. Golchian'lar bunun intikamını almak ve krallarını esaretten kurtarmak için, kralın karısının idaresinde 30.000 kişilik bir ordu topladılar. Bu kadın akıllı olduğu kadar usta bir binici ve mahir bir savaşçı idi. Kumandanlar ağır ve kaba zırhlar ku-şanmışlardı. Kılıçları, demirden mızrakları vardı. Tü-feklerle donatılmış küçük birlikleri bile mevcuttu. As-kerler zırhsızdı. Oklar ve ucu yanan sopalarla savaşıyor. eysiz atlara biniyorlardı. Askerî disiplin ve intizam-dan tamamen yoksun bu kalabalık ordu krallarının hap sedildiği kaleye yaklaşıncı, kaleden atılan birkaç topun patlamasıyla neye uğradıklarını şaşırdılar ve panik için-de geriye çekildiler. Şaşkınlıkları geçip yeniden cesaret bularak ilerle-dikleri sırada top gülleleri onları tekrar perişan etti. Bu durum tekrarlanırken, yardımın farkına varan Dadian yatak örtülerini parçalayıp ip haline getirdi ve bir fır-satını bulup geceleyin pencereden aşağıya sallanarak kabilesinin yanına kaçmayı başardı. Bu havalideki ka-vimlerin tarihinde bu hikâye pek meşhur olmuştur. Golchian'ların yerleştikleri topraklar çok verimli, mahsûl bakımından pek zengindir. Sadece buğday ve arpanın yetişmediği bu arazide her çeşit hububat âdetâ

121

kendiliğinden topraktan fışkırıyor. Biraz gayretle bun-lar da yetişebilir ama halk tembel. İlkel usullerle ekilen darıdan bir senelik mahsûlün iki sene müddetle ihtiyacı karşıladığı bir gerçektir -ki esas gıdaları da budur- Darıya alışmışlar, daha başka iyi cins un istemiyorlar. İyi kaliteli üzüm yetiştirerek bundan oldukça iyi cins şarap yapmaktadırlar. Asmalar yüksek ağaçların dibine dikilir. Bu ağaçların dalları arasına yayılarak uzun se-neler üzüm verirler. Ormanlarda yabani arıların yaptığı bal pek boldur. Hayvanları için otlak bulmakta zorluk çekerler. Av hayvanları, sülün ve keklik mebzul miktar-da bulunur. Bu topraklarda yetişen kavunlar çok güzel kokulu olduğu gibi bazan üç kademi bulan büyüklük-lere erişirler. Dediğim gibi toprak alabildiğine verimli-dir. Aralarında, ticarî ilişkilerde nadiren para kullanır-lar. Gümüş sikke pek azdır, altın ise daha da nadirdir. Suç işlemleri için bir vesile yok gibidir. Bu yüzden kendilerini saadette hissederler. Belki bu hallerine bi-zim vatandaşlarımız imrenecektir ama üzülmesinler. Orada zengin bir kimse gösteremezsiniz. Sadece gümü-şe değer verirler. Yabancılardan ticari işler sonunda gü-müş elde ederlerse bunu kiliselerine ayırırlar. Gümüş eritilerek haç vesair süs eşyaları haline getiriliyor. Kral isterse bunları toplumun menfaati gerekçesiyle tekrar eritiyor ve kendi işleri icabı kullanıyor. Dahilî ticarete trampa çok caridir. Herkes ihtiyacından fazla olan ma-lını pazara getiriyor ve ihtiyacı olan mallarla değiştiri-yor. Vergiler de krala eşya ve mal olarak ödeniyor. Bu sayede, yaşayış tarzının gerektirdiği şeylerin hepsini te-min ediyor. Ayrıca hediyeler vs. şeylerden dolayı Kralın

122

sarayı âdetâ bir umumî ambar vaziyetindedir. Muhtaç durumda olanlara buradan erzak dağıtılır. Ülke sahillerine ayak basan her yabancı tüccarın krala bir hediye sunması adettir. Hediyesi ne olursa ol-sun kral o taciri kabul eder ve bir ziyafet tertipler. İki ucunda ahırlar bulunan büyük bir binada verilen ziya-fette masanın başında kral yer alır. Davetliler biraz me-safeli olarak otururlar. Envai çeşit yiyecekleri şarap ve av hayvanları ile dolu olan masada misafirler ne kadar çok içki içerse o kadar iyi kabul görür. Aynı salonda fa-kat ayrı bir masada oturan

kraliçe, diğer kadınlarla bir-likte yemek yer. Kadınlar da içki hususunda erkekler kadar serbesttirler. Canlarının istediği kadar içerler, çılgınca hareketler yaparlar, kahkahaları ayyuka çıkar, işve ile göz kırparlar. Sofradan kalkınca av eğlenceleri başlar. Mingrelia ormanlarında, halk gruplar halinde bü-yük ağaçların gölgesi altında toplanarak eğlenirler. Şa-rap içip şarkı söyleyerek dans ederler. Bir sopa veya tahta üzerine gerilmiş kiriş üzerinde küçük bir sopa ile eşit aralıklarla vurarak çıkan sese uygun şarkılar söylerler. Halkın boş vakti o kadar boldur ki ahlâk da ona göre düşük seviyededir. İffet anlayışı bambaşkadır. Bir koca karısını veya bir adam kızkardeşini misafirine takdir eder. Tabii misafirden hoşlanmışlarsa ona tatlı vakit geçirtmek istedikleri zaman bunu yaparlar. Neti-cesi onlar için önemli değildir. Hattâ, karılarının misa-firlere iyi vakit geçirtmeleri halinde onların cazibelerinden dolayı iftihar ederler. Genç kızlar da baskı ve göze-tim altında değildir. Bu yüzden, kadınlık çağına gelip de içlerinde iffetini muhafaza etmiş bulunan hemen yok

123

gibidir. On yaşında iken çocuk doğurmuş kızlar pek çoktur. Bu yaşta çocukların ana olabileceklerine ihti-mal vermezsiniz. O kadar bayağı ve incelikten yoksun adamlardır ki yüzünüze karşı geçirmekle size karşı say-gılı bir davranışta bulunduklarını sanırlar. Bu insanların bilhassa kabiliyetli oldukları bir iş vardır. Hırsızlık. Bu işte maharet onlar arasında takdir edilir. İhtisas yap-mış usta hırsızlar el üstünde tutulur, şan ve şöret sa-hibi olurlar. Bunu beceremeyenler ise işe yaramaz bir kimse olarak hakir görülür. Bu gibilerin yaşamaları bile lüzumsuzdur. Onun için, bunlar, en yakınları, babası, kardeşleri tarafından adî birer yaratık olarak görülür-ler ve yabancı tüccarlara bedava veya para mukabili verilir, yahut da uzak ülkelere gönderilir. İtalyalı bir ta-cir bu ülkede seyahati sırasında, kilisede bir papazın kendi bıçağını nasıl çalmış olduğunu bana anlatmıştı. Hırsızlığın farkına varan seyyah bıçağı istediği zaman papaz inkâr etmiş. İtalyan da bunu bildiğini papazın iyice anlaması için bıçağın kınını da ona vermiş. Bun-lar kiliselerinde hristiyan azizlerinden sadece George'a büyük önem verirler. Meryemin, Paul veya Peter'in re-simlerinden ziyade at üstündeki George'un resminden gözlerini ayırmazlar, resmin her tarafını, atın nallarına varıncaya kadar öperler. Onlara göre George meşhur bir muharipti, şeytanla mücadele etmiş ve onu yen-mişti. Kırılarda ve tarlalarda dolaşmak hoşlandığım tek şey. İstanbul o kadar harap bir şehir ki eski gösterişli-liğinden hiç birşey kalmamış. Yalnız şahane bir tabii güzelliğe sahip. Vaktiyle Roma'nın sahibi olan bu şehir, şimdi aşağılık bir esaret altına girmiştir. İstan-bul'u seyrederken içimizde bir acıma hissi duymamak,

124

insan mukadderatının nasıl değişikliklere uğradığını dü-şünmemek mümkün müdür? Bizim memleketimizin de aynı mukadder akıbetin tecellisine sahne olmayacağını kim temin edebilir. Genellikle evde oturur, en yakın dostlarım olan ki-taplarla başbaşa vakit geçiririm. Onlar benim arkadaş-larım, hayatın neşeleridirler. Ayrıca, sıhhatimi düşün-e-rek bir tenis kortu yaptırdım. Yemeklerden evvel te-nis oynar, yemekten sonra da bir Türk yayı ile ok atma talimleri yaparım. Türkler ok atmakta fevkalâde usta-dırlar. Bu işe yedi - sekiz yaşında başlayıp on - oniki sene devamlı talim yaparlar. Bu yüzden kolları gayet kuvvetli oluyor. Sonunda en ufak hedeflere dahi isabet ettirecek şekilde okçulukta maharet kazanırlar. Kullan-dıkları yaylar, yekpare ağaçtan yapılmış, kısa fakat bi-zimkilere kıyasla çok sağlam ve kullanışlıdır. Bir Türk uzun alıştırmalar sonunda sağlam bir okla, yayın kiri-şini kulağının arkasına kadar gerebilir. Bu kullandıkla-rı yaya alışmamış biri, ne kadar kuvvetli olursa olsun, onu yayla kiriş arasındaki işaretli noktaya kadar gere-mez. Bu talimlerin yapıldığı okulda, bir kalkan üzerin-deki beyaz

dairenin etrafını oklarla çevirdiklerini görürsünüz. Bu beyaz daire ise bir «taler» den küçüktür. Beş - altı ok beyaz noktanın içine girmediği gibi birbir-leriyle çarpışmadan beyaz noktanın kenarlarına dizilir-ler. Çoğunlukla, kalkana otuz kadem uzaklıkta bir yer-de durup nişan alırlar. Okçularının sağ ellerinin yumruğu üzerinde bir ke-mik halka vardır. Yayı gerdikleri zaman giriş buna da-yanır, ok ise uzatılmış bir halde sol yumrukta tutulur.

125

Bu usûl bizimkilerden oldukça farklıdır. Kalkan top-rak zemin üzerinde tahtalarla tutturulur. Paşalar ve büyük arazi sahibi zenginler, evlerinde kölelerine ok atma talimleri yaptırırlar. İçlerinde en ustaları diğerlerine hocalık ederler. Kendi Paskalya yor-tularında bazı Türkler Beyoğlu tarafında geniş bir sa-hada toplanırlar, uzun bir hat teşkil edecek şekilde, bi-zim memleketin terzileri gibi bağdaş kurup otururlar. Türkiye'de bu oturuş tarzına alışılmıştır. Önce dua eder-ler. Bu adettir. Daha sonra oku kimin en uzağa atabile-ceği hususunda yarışma başlar. Hazır bulunan büyük seyirci kalabalığına rağmen yarışma büyük bir ciddiyet ve sessizlik içinde yapılır. Ancak çok talimli okçuların gerebileceği gayet kısa ve pek sağlam yaylar ve özel okları kullanırlar. Yarışmada birinci gelenlere yüz havlusuna benzer işlemeli bir men-dil armağan olarak verilir. Fakat birinci olmak şerefi herşeyin üstündedir. Okları işitilmedik bir mesafeye ka-dar uzamıştır. Her sene en uzak mesafeye düşmüş olan okun yerine bir taş konularak işaret edilir. Eski zaman-lardan kalmış birçok taşlar bugün görülmektedir. Bun-lar bugünkü taşların da ötesindedirler. Bu taşların ec-datları tarafından atılmış okların vardıkları menzilleri gösterdiklerini iddia eden Türkler onların kuvvet ve ma-haretlerine erişemeyeceklerini söylüyorlar. İstanbul'un birçok yerlerinde atış meydanları var-dır. Bu meydanlarda çocuklar ve delikanlılardan başka orta yaşlı Türkler de toplanırlar. Bir adam okların atıl-dığı hedef olan kalkanı beklemek ve hedefi her gün sulamak üzere görevlendirilmiştir. Hedef sulanmazsa kurur ve oklar saplanmaz. Bu muhafız her ok atandan

126

bir miktar para alır, bununla geçinir. Atış için kullanı-lan ucu körleşmiş okları düştükleri yerde topraktan çı-karırlar. Hedef olarak kullanılan kalkanın cephesi kü-çük bir kapı gibi görünür. Belki de «kapı karşı atmak» ata sözü buradan çıkmıştır. Rumlar hedefi vuramayan-lar için bu sözü kullanırlar. Bu kalkanı Türklerin İstan-bul'u fethettikleri zaman Rumlarda görüp aldıklarını zannediyorum. Çünkü dünyada hiç bir millet diğerlerin-de gördüğü faydalı bir icada karşı Türkler kadar ilgi duymamıştır. Türkler bizlerden gördükleri büyük kü-çük toplar ve sair icadları hemen benimsemişlerdir. Bu-na rağmen, kitap basmak ve umumi saatler yapmak gi-bi şeyleri hiçbir zaman yapamadılar. Zira onlar, mukad-des kitapların matbaada basılması halinde orijinalliği-ni kaybedeceğine, umumi saatler yapacak olurlarsa mü-ezzinlerin ve eski ayinlerinin otoritesinin azalacağını zannederler. Kendi dinî düşüncelerine aykırı olsa dahi diğer milletlerin örf ve adetlerine büyük saygı gösterir-ler.

Türklerin askerî manevralarına dair bir noktayı da yazmadan geçmek istemem. Bu, Partihanlardan kalma bir adettir. Düşmanı peşine düşürüp at sırtında kaçar-ken ona hücum etmekten ibarettir. Türkler bu manev-rayı şöyle yaparlar. Uzun bir sıriğin tepesine yanan bir top koyarak sıriği yere dikerler. Atlarını sıriğe doğru son sürat sürerler. Tam sıriği geçtikleri sırada aniden geriye dönüp topa ok atarlar. Bu esnada at koşmaya de-vam eder. Bu manevraları pek sık ve uzun müddet yap-tıklarından, at sırtında kaçarken geriye dönüp düşma-nı okla vurmak melekesini kazanırlar. Her ne ise, biz yine teferruatı ile öğrenmek istediği-miz Beyazıt'ın

durumuna dönelim:

127

Evvelce söyledığım gibi, birkaç sene önce babası onu kardeşi aleyhinde bulunmamak ve imparatorlukta hiçbir karışıklık çıkartmamak şartıyla affetmişti. Beyazıt bunu unutmayacak, ihtiyar yaşında babasını üzme-ye-çektii. Beyazıt ne kardeşinin sevgisine ne de babasının merhamet ve iyi niyetine aldırış etmediği halde sırf ana-sının hatırı için bu yolda söz vermiş ve anası ölünceye kadar da sözünde durmuştu. Ama şimdi, anası öleli iki yıl olmuş, vaziyetini yine pek ümitsiz görmeğe başla-mıştı. Kardeşine karşı tekrar eski düşmanca niyetlerini apaçık ortaya koydu. Kâh suikastlar tertiplemek kâh doğrudan doğruya üzerine adamlarını saldırtmak sure-tiyle onun vücudunu ortadan kaldırma teşebüslerine gi-rişti. Adamlarını kardeşinin vilâyetine yolladı. Kardeşi-nin adamlarından ele geçirebildiklerine yaptığı hakaret ve işkencelerle ona olan düşmanlığını bu adamlardan çıkartıyordu. Vücudunu ortadan kaldıramayacağını anla-yınca onun şeref ve itibarını düşürmek için elinden ge-len her şeyi yapmaya çalışıyordu. Bir taraftan da İstanbul'daki taraftarları vasıtasıy-le padişahın hassa kuvvetlerini kendi tarafına çekmeye çalıştı. Gizlice İstanbul'a gelip dostları arasında gizlene-rek uygun fırsat zuhurunda meydana çıkmak için bek-lemeyi düşündü. Süleyman, oğlu Selim'den aldığı mek-tuplarla Beyazıt'ın bütün hareket ve tasavvurlarından haberdar olmuştu. Selim, mektuplarında, babasının ha-yatına dikkat etmesini, zira Beyazıt'ın tahta göz dikmiş olduğunu, gözünü hırs bürüdüğünü, tahtı ele geçirmek için Allah'a karşı bile gelecek tıynette olduğunu belirte-rek «Beyazıt'ın şerrinden kendinizi koruyunuz, beni dü-şünmeyin, kendimi koruyabilirim, sizin maruz kaldığınız tehlikenin büyüklüğü beni daha çok üzüyor» diyordu.

128

Bu ihbar mektubu Süleyman'ı gazaba getirdi. Be-yazıt'a mektup yazarak vazifesini ihtar etti, verdiği sözü hatırlattı. Mektubunda şöyle diyordu; «Unutmayınız, si-zin için tekrar affa nail olmak kolay olmayacak. Karde-şinize karşı düşmanca hareketlerden ve bana müşkülât çıkarmaktan kafi surette vazgeçiniz. Ömrümün son se-nelerini yaşıyorum. Ölümünden sonra hanginizin tahta geçeceğini Cenabıhak takdir eder. Şimdiden nifak çıka-rarak devletin kudret ve ihtişamını, benim huzurumu bozmayın.»

Bütün bu tavsiye ve ihtarlar pek etkili olmadı. Be-yazıt, boynunu kuzu gibi kardeşinin kılıcına teslim et-mektense tasarladığı şeyi yapmakta kararlı idi. Selim'in tahta çıkması halinde başına gelecekleri biliyordu. Bu-nunla beraber, babasına itaatli olacağına, hadise çıkar-mayacağına dair mektuplar yazdı. Fakat sözleriyle hare-ketleri birbirini tutmuyordu.

Süleyman bu durumu görünce işi başka türlü hal-letmek istedi. Oğullarını birbirinden uzaklaştırmak su-retiyle düşmanca hareketlerini önlemeyi düşündü. İki oğlu da hem-hudut olan iki vilâyette (Beyazıt Chutna, Selim Manisa'da) bulunuyorlardı. Her ikisine de muay-yen bir günde vilâyetlerini terketmeleri, Beyazıt'ın Amasya'ya, Selim'in de Konya'ya gitmesi için emir ver-di. Süleyman bu emriyle iki oğlu arasında fark gözet-mediğini, bilhassa Beyazıt'a anlatmak istemişti. Ayrıca birbirlerinden uzak olurlarsa düşmanlıklarının azalaca-ğını ümit ediyordu. Komşuluk ekseriya kardeşler ara sında husûmet doğurabilirdi. Adamları onları birbirine karşı tahrik edebilirlerdi. «Emirlerime uymayanı asî ka-bul edeceğim» diyordu. Selim, babasının teveccühünü

129 kaybetmemek için derhal hareket etti. Fakat Beyazıt ağırdan aldı. Biraz yol aldıktan sonra durdu. Kardeşi-nin katledildiği uğursuz Amasya vilâyetinin kendi felâ-ketine de sebep olacağını, bu maksatla oraya gönderil-diğini iddiaya kalktı. Başka bir yere memnuniyetle gi-deceğini, fakat Amasya'da kardeşinin hatırasının ruhu-nu

inciteceğini söylüyordu. Kışı hiç olmazsa bulunduğu yerde yahut kardeşinin vilâyetinde geçirmesi için baba-sından müsaade istedi. Fakat Süleyman onun bu tale-bini reddetti. Bu sırada Selim, babasından aldığı yar-dımlarla büyümüş olan ordusu başında Beyazıt'a doğru yürüyordu. Yollarda oyalanarak vakit kazanmaya çalışsan Beyazıt'ın arkalarına sarkan Selim'in ordusu Pratias yoluyla Asya sahilllerinde İstanbul'a doğru yol alıyordu. Beyazıt'ın hassa kuvvetlerini kendine kazanıp İstanbul'a yürümesinden endişe eden Süleyman, Selim'in İstanbul yakınında bulunması ve icap ederse kendisinden yardım beklemesinin münasip olacağına karar vermişti. Zira Selim'in ordusu henüz Beyazıt'a karşı kati netice ala-bilecek kuvvete erişmemişti.

Beyazıt kardeşinin ordusunu kendi arkalarında gö rünce artık Süleyman'dan sonra onun tahta çıkacağına kanaat getirdi ve işi savsaklamanın faydası olmadığını anlayarak babasına Selim'i ağır şekilde itham eden bir mektup gönderdi. Mektubunda, Selim'in tahtı ele geçir-mek için İstanbul'a yürüdüğünü, Payitahta bu kadar yakın olmasının babası hakkında hiç iyi niyetli olmadığına işaret ettiğini, taht için onun hayatına kastedecek bazı hainler tedarik edebileceğini söylüyor, böyle güven-diğiniz oğlunuzun yaptığı hareket budur diyordu.

Halbuki ben, bütün hayatım boyunca size karşı hiç bir kötü fikir beslemedim, daima uysal hareket ettiğim

130

halde iltifatınıza nail olamadım. Sizden istediğim yegâ-ne şey, uğursuz bir vilâyete gönderilmememdir» diyor kendisine ya başka bir yer tahsis edilmesini yahut da kardeşinin eski vilâyetine gönderilmesini diliyordu. Ay-rıca, babasının cevabına intizaren bulunduğu yerde bek-leyeceğini, babasının vereceği emre göre hareket edece-ğini ilâve ediyordu.

İşin doğrusu aranırsa, Beyazıt Amasya'ya gitmek istememekte pek de haksız sayılmazdı. Çünkü uğurlu ve uğursuz şeylere inanmak ve hareketlerini onlara göre ayarlamak Türklerde adet haline gelmiştir. Fakat Süleyman, oğlunun bu mektuplarını başka türlü yorumladı. İstanbul'a yakın bir vilâyet istemesi-nin tahta çıkmak imkânını daha iyi temin gayesine ma-tuf olduğunu düşünüyordu.

Beyazıt peşpeşe mazeretler ileri sürerek türlü baha-nelerle oyalanmasını ve hareketini geciktirmesini ma-zur göstermeye çalışıyor, babasını isteğini yerine getir-miyordu. Bu arada ordusunu kuvvetlendirmek için as-ker, para gibi lüzumlu şeyleri tedarik etti. Süleyman oğlunun bütün hareketlerini dikkatle izliyor, onun ta-savvurlarının kendi aleyhine olduğunu düşünüyor, fakat onu büsbütün keder ve ümitsizliğe düşürmekten çekin-diği için bunu belli etmiyordu. Tebaasının bütün dik-katlerini oğulları arasındaki bu kin ve nefrete çevirmiş olmaları onu ziyadesiyle üzüyordu. Bu meseleyi daha sessiz bir şekilde halletmek için fırsat çıkar ümidiyle acele etmiyordu. Beyazıt'ın mektuplarına mülayim ce-vaplar vermekle beraber bulundukları vilâyetleri terke-dip emredilen yerlere gitmeleri hususundaki kararının kesin olduğunu tekrar etti. Diğer hususlarda endişe et-

131

memesini, kendisinin bunları halledeceğini ve yeni bir şikâyet mevzuu bırakmayacağını bildiriyordu. Bu mek-tupları dördüncü vezir Pertev Paşayla Beyazıt'a gönde-rirken, tarafsız hareket ettiğini göstermek için üçüncü vezir Mehmet Paşayı da Selim'e gönderdi. Vezirlere, şehzadeler memuriyetleri başına gidinceye kadar yanla-rından ayrılmamalarını emretmişti. Bu iyi düşünülmüş bir hareketti. Zira bu akıllı ve tecrübeli vezirler, onlara her gün vazifelerini hatırlatacak, nasihatlerde buluna-caklardı.

Selim babasının gönderdiği vezire hüsnü kabul gös-terdiği halde, Beyazıt, babasının adamlarından birinin devamlı yanında

kalmasından hiç memnun olma-dı. Her türlü niyet ve hareketinden babasının haberdar edileceği düşüncesiyle tedirgin oldu. Bununla beraber, paşaya iyi muamele gösterip hediyeler verdi. Babasına kendisi hakkında iyi şeyler söylerse mükâfatsız bırak-mayacağını söyleyerek esasen babasına her zaman itaat-kâr olduğunu, ancak kardeşi Selim'in tecavüz ve haka-retlerine tahammülü kalmadığından bu yolda harekete mecbur kaldığını ona anlatmasını rica ediyordu. Pertev Paşa bunları Sultana anlatınca, oğlunun niyeti hakkın-da artık Süleyman'ın hiç şüphesi kalmadı. Beyazıt ken-dilerini avutmak için acele Amasya'ya hareket edeceği-ni söylerken Süleyman da Asya beylerine süvari kuvvet-leriyle Selim'e katılmaları için emir verdi. Selim'in ya-nından dönmüş olan Mehmet Paşaya da kendi muhafız kuvvetlerinden en güvendiği birlikleri vererek Asya'ya gönderdi. Kendisi de arkalarından geleceğine dair söz verdi. Fakat hassa kuvvetleri kendilerine verilen bu gö-revden hiç de memnun olmamışlardı. Kime karşı silâh çekeceklerdi. Beyazıt padişahın oğlu, etrafındakiler

132

müslüman değil miydi? Beyazıt canını korumak için si-lâha sarılmamış mıydı? İki kardeş arasındaki bu anlaş-mazlık kan dökülmeden halledilemez miydi? Beyazıt'ın canını kurtarmak için bu yolda hareket etmeye mecbur kaldığını söylüyorlardı.

Bu gibi söylentiler Süleyman'a duyurulunca, müftü-ye haber göndererek şu suallere verilecek cevabın din kuralları bakımından açıklanmasını istedi:

«Sultan hayatta iken, asker ve para toplayarak şe-hirler zapteden ve imparatorlukta karışıklıklar yaratan kimselere, onlara bu hareketlerinde yardım edenlere ne gibi muamele yapılması icabederdi? Bu kimselerin hu-zuru bozucu bu hareketlerine mani olmak üzere görev-lendirildikleri halde onlara karşı savaştan kaçınan ve hattâ onların bu hareketlerini uygun görenlere ne yolda işlem yapılmalıydı?»

Müftünün, böyle bir şahsın bütün etrafıyla birlikte öldürülmesi gerektiği ve bunlara karşı savaştan sa-kınanların dinsiz addedilmesi lâzım geleceğini bildir-mesi üzerine bu cevap bütün memlekette ilân ve çavuş-başı tarafından da Beyazıt'a tebliğ edildi. Bir müddet sonra Süleyman'ın, oğlu Selim'e gön-derdiği fakat yolda Beyazıt'ın adamları tarafından ya-kalanmış olan bir habercinin Süleyman'a getirdiği mek-tupta, Beyazıt, babasına karşı hiçbir itaatsizliği olmadı-ğını, anlaşmazlığın kardeşi ile kendi arasında olduğunu tekrarlıyordu. Kardeşi onun hayatına kastetmişti. Bu-nun için ya kardeşinin kılıcı ile ölecek, yahut da kendi kılıcıyla onu öldürecekti. Bu mesele babasının sağlığın-da halledilmeliydi. Bunun için babasının kardeşine yar-

133

dım etmemesini, tarafsızlıktan ayrılmamasını, şayet Se-lim'e yardım için Asya'ya ayak atarsa her şeyi kan ve ateş içinde bırakarak Timurlengin yapmadığı yıkıntıyı kendisinin yapacağını yazıyordu. Süleyman mektubu okuyunca kaygıya düştü. Seli-min sancak beyi olduğu Arvar kasabasının da Beyazıt ta-rafından zaptedilmesi bu kaygısını daha da artırdı. Be-yazıt kasabayı yağma ettikten sonra çekilip gitmişti.

Selim, kardeşinin Amasya'ya doğru yürüdüğünü ve Hucyras'a kadar ilerlediğini haber alınca artık kendisi-nin taht için döğüş-tüğünü kimsenin düşünemeyeceğin-den emin olarak Konya'ya yürüdü orada bir muhafız birliği bırakmıştı.

Süleyman'ın korkusu, Beyazıt'ın Konyayı ele geçi-rip oradan Suriye ve Mısır 'a doğru ilerlemesi idi. Beya-zıt bir kere Mısır'a girerse onu oradan çıkarmak çok zor olurdu. Zira Mısır henüz tam bir Osmanlı vilâyeti değildi. Civardaki Arapların Beyazıt'a yardım etmeleri muhtemeldi. Çünkü Araplar için önemli olan yağma et-mekti. Bu sebeple hangi tarafı olsa tutabilirlerdi. Ayrı-ca, Beyazıt Mısır'dan zorla

çıkarılsa bile oradan başka bir hristiyan ülkesine geçebilir, orayı istilâ edebilirdi. Bütün bu ihtimallerin gerçekleşmesine meydan verme-mek için Beyazıt'ı artık durdurmak gerektiğine kanaat getirdi. Gayet dikkatli olmaları hususunda küçük Asya valilerine emirler gönderdi.

Öte yandan, Beyazıt, giriştiği bu ölüm kalım sava-şının tehlikelerini iyi idrak ettiğinden, büyük bir gay-retle kuvvetini artırmaya çalışıyordu. Bu cümleden ola-rak, Chirat adı verilen büyük bir süvari kuvvetinin ken-

134

disine iltihakını sağladı. Bunlar belki de eski Gordian-lardır. Yiğitlikleriyle tanınmış olduklarından Beyazıt bunlara çok güveniyordu.

Beyazıt'ın ordusuna katılınca atları üzerinde bir harp oyunu oynadılar. Bütün ordunun güven ve hayran-lığını kazandılar. İçlerinden birçoğu bu oyunda yaralan-mıştı.

Beyazıt karargâhını açık Ankara sahrasına kurmuş-tu. Cariyelerini ve çocuklarını Ankara Kalesine yerleş-tirmişti. Ordunun ihtiyaçlarını Ankara şehrinden temin etmişti. Şehrin zengin tüccarlarından, ilerde ödenmek üzere faizle borç para alarak askerlerine silâh tedarik etti. Annesi tarafından yakın hısım ve akrabalarıyla Rüs-tem'in taraftarları da kendisine katılmışlardı. Ayrıca Mustafa'nın ve Ahmed'in cengâver taraftarlarından pek-çoğu, efendilerinin haksız yere öldürülmesinin verdiği acı ile intikam almak emeli içinde Beyazıt'ın etrafına toplanmışlardı. Beyazıt'ın hayatını kurtarmak için silâha sarılmasını görüp ona acıyanlar, çaresizliğini görüp üzülenler de onun tarafını tutuyorlardı. Beyazıt'ın çeh-re yapısı itibariyle babasına benzemesi etrafının sevgi ve sempatisini celbediyordu. Oysa Selim tıpkı anasına benzerdi. Babasını andıran hiç bir yanı yoktu. Hayatta iken anasından nefret edilirdi. Selim koca göbekli, tom-bul, kırmızı yanaklı bir adamdı. Askerleri onu görünce «arpa lapası tıkınmış» derlerdi. İçki âlemlerinde zevk ve safa içinde tembel bir hayat yaşardı. Kaba saba hare ketleri, asık suratı ile kimse tarafından sevilmezdi. Hal-ka karşı iyi ve cömert davranmayışını, halkın sevgi ve takdirini kazanmak suretiyle babasına karşı bir hareket

135

te bulunmak istemeyişi ile izah ediyordu. Gerçi bu dav-ranışları ile babasının güvenini kazanmıştı ama kudret-li ve halktan yana bir hükümdar isteyenler onu küçüm-süyorlardı. Beyazıt'a, haremine kapanıp dünya ile ilişi-ğini kesmiş adam mânâsına Softi demeye alıştırılmış askerler şimdi onun nefsinin ve çocuklarını korumak için silâha sarıldığını görünce bir kahraman gözüyle bakma-ya, değerli bir insan telâkki etmeye başladılar. Kendi aralarında, «neden Sultan kendine benzeyen oğlunu taht-tan mahrum bırakıp, tembel, koca göbekli kardeşini ter-ciht ediyor?» diyorlardı. Selim'de babasının kabiliyetle-rinden eser olmadığını, Beyazıt'ın ise mecbur kaldığı için silâha sarıldığını dolayısıyla cezalandırılması gerekmedi ğini söylüyorlardı. Büyük babaları Selim de böyle yap-mamış mıydı? Hattâ o yalnız kardeşine karşı gelmedi, babasının da vaktinden evvel ölümüne sebebiyet verdi. Böylece tahtın kendisi ve çocuklarına geçmesini sağla-dı. Şimdi Süleyman haksız olarak elde edilmiş bir ikti-dara haklı olarak sahip bulunuyorsa, Beyazıt'ın da aynı usûlü devam ettirmesi neden kabahat olsun? Büyük ba-bası Selim zamanında kanun ve usûle uygun görülen böyle bir hareket neden şimdi şiddetle cezalandırılmak yoluna gidiliyor? Hem bu mesele ondan daha farklıdır, Beyazıt babasına karşı silâha sarılmamıştır. Aksine ba-basının daha uzun müddet yaşamasını diliyor. Kendi ha-yatına kastedilmeseydi kardeşine bir fiske bile vurmaya-caktı. Kuvvete karşı kuvvetle mukabele etmek ve kendi canını korumaya çalışmak her zaman kanuna uygundur. İşte bu gibi konuşmalar daha birçok kimsenin Beyazıt tarafına geçmesine sebep oldu. Ordusu oldukça önemli bir sayıya

ulaşan Beyazıt, daha fazla zaman kaybetme-den kardeşinin üzerine yürüdü. Bu savaşın sonucu ken-

136

di kaderini tayin edecekti. Başaramazsa değerinin anla-şılacağını, bir yolunu bulup Suriye'ye doğru kaçabile-ceğini düşünüyordu. «Bunu yapabilirsem iyi bir sonuç almış olacağım» diyordu. Selim büyük bir ordu ile Konya surları önünde kar-. deşini bekliyordu. Ordusu babasının yolladığı kuvvet-lerle takviye edilmişti. Tecrübeli kumandanlara sahipti. Büyük bir de topçu kuvveti vardı. Beyazıt onun bu kuv-vetinden tasalanmıyordu. Fakat bu büyük ordu ile kar-şılaşınca adet itibariyle az olan kendi askerlerine bir nutuk çekerek cesaret vermeye çalıştı. «Şimdi, uzun zamandır beklediğimiz an geldi. Değ-e-rinizi gösterin. Sizleri göstereceğiniz mertlik ve kahra-manlıktan dolayı mükâfatlandırmayı bana bırakın. Ta-lihim sizin elinizdedir. Bu açık muharebenin neticesi kötü talihimi değıştirebilir, çektiklerimi unutabilirim. Zafer kazanırsanız benden herşeyi beklemeye hakkınız olur. Yararlık gösteren herkesin hakkıdır bu. Bu zafer-le bütün ümitleriniz gerçekleşecektir. Karşımızda duran Rüstem'in kuvvetleri tembel bir kumandan idaresindeki değersiz askerlerden ibarettir. Kılıçlarınızla bunların arasından kolayca kendinize yol açabilirsiniz. Babamın yolladığı kuvvet kalben benimle beraberdir. Karşımız-da yalnız Selim var. Onun kalabalığından korkmayınız. Zaferi kalabalık olan değil, değerli olanlar kazanır. Ce-nabı Hak bizlere yardım edecektir. Korkak bir düşma-nı mağlûp edecek, zaferi biz kazanacağız. Sizin kanını-za susamış vahşî bir düşman ancak onu öldürerek haya-lınızı kurtarabilirsiniz. Ben de sizlerle beraber dövüş-e-ceğim. Zafer muhakkak ki bizim olacaktır.»

137

Nutkunu bitirdikten sonra cesaretle düşmanın üze-rine yürüdü. Ordusunun başında cesur bir asker ve iyi bir kumandan gibi vuruştı. Düşmanlarının dahi hayran-lığını kazandı. İki taraftan da pek çok kişinin can ver-diği muharebede zaferi kimin kazanacağı pek belli de-ğildi. Ama durum sonunda daha kalabalık olan ve da-ha iyi idare edilen taraf lehine gelişti. Muharebenin en şiddetli anında çıkan rüzgârın Beyazıt kuvvetlerine doğ-ru eserek barut dumanlarını askerlerin gözüne savur-ması üzerine askerler gözleri görmez halde savaştılar. Birçok ölü ve yaralı verdikten sonra Beyazıt geri çekil-meye mecbur kaldı. Fakat o kadar telâşsız ve umursa-maz bir halde geri çekiliyordu ki gören, muharebeyi onun kazandığını zannedebilirdi. Selim de kendisini ta-kibe lüzum görmedi. Düşmanın ric'atını görmek onu tatmin etmişti. Beyazıt Suriye yolunun kendisine kapandığını ve babası nazarında artık asi sayıldığını düşünerek Amas-ya'ya gitmeye karar verdi. Selim'in galibiyet haberi Süleyman'a hemen iletil-miştir. Derhal Asya'ya geçen Sultana, Beyazıt'ın daha ileri gitmesine mani olmak isteyen veziri, yeniden to-parlanıp imparatorluğun başına yeni meseleler çıkarma-sına mani olunması için onun takip ve yakalanması ge-rektiğini söylüyordu. Çünkü, diyordu, taraftarları onun lehinde harekete geçecek olurlarsa, başka türlü işler açabilirler. Asya'ya geçmeniz hem onları korkutacak, hem de oğlunuzun cesaretini kıracaktır. Vaktiyle baba-nızın yaptığı gibi hareket etmesine fırsat verilmemeli-dir. Babanız da yenildiği zaman daha korkulacak hale gelmişti.

138

Vezirin düşüncesi doğru idi. Gerçekten küçük bir kuvvetle kardeşinin düzenli ordusuna karşı gösterdiği cesaret ve direniş, yenilgi ile sona ermiş olmakla bera-ber Beyazıt'ın şöhretini bir hayli arttırmıştı. Tahkim edilmiş bir mevkie ve toplara karşı olmasaydı belki de bu çarpışmadan galip çıkacaktı. Acemi bir asker gibi değil, tecrübeli bir kumandan gibi hareket etmişti. Ba-basının Selime

yardımlı olmasaydı bu savaşı onun kay-betmesi işten bile değildi. Selim kardeşine karşı gerçek kuvvetiyle galip gelmemişti. Halk arasında konuşulan bu gibi sözlerin Beyazıt'ın şöhret ve itibarını artırması Süleyman'ın endişelerinin büsbütün çoğalmasına sebep oldu. Artık oğlunu mahv-etmek zamanı gelmişti. Serkeşlik etmiş, daha kendisi hayatta iken tahta göz dikmişti. Halbuki Selim babası-na karşı daima sadık ve itaatkâr davranmıştı. Üstelik büyük oğlu idi. Onun tahtın varisi olmasına yeniden ve kat'i olarak karar verdi. Beyazıt tehlikeli olmaya başla-mıştı. Çünkü pekçok taraftarı vardı. Açıkça isyan et-mişti. Boğazdan Anadolu yakasına geçen Süleyman, kendi kuvvetlerinin sadakat ve itaatkârlığından pek emin ol-madığı için sahilden fazla uzaklaşmadan Selim'e yar-dım etmek niyetinde idi. Ordusunun Beyazıt'a fazla yak-laşması halinde askerlerin isyan hareketine katılabile-ceklerinden korkuyordu. Süleyman'ın Anadolu'ya geçmek üzere İstanbul'dan hareketini 1559 yılı haziran ayının beşinci günü, kavas-ının istememesine rağmen seyretmeye muvaffak oldum. Sultanın hareket edeceği günün kararlaştığını haber alınca kavasa, ordunun geçişini görmek istediğimi

139

söyleyerek o sabah erken gelip kapıyı bana açmasını ri-ca ettim. Zira her akşam giderken kapının anahtarını da beraber götürüyordu. Ricamı kabul edip yeniçerilere bu yolda talimat verdi. Sultanın geçeceği caddeye ba-kan bir oda kiralamalarını emretti. O sabah gün doğma-dan beni uyandırdılar. Kapının önünde kavası bekle-meye başladım. Uzun müddet beklememe rağmen gel-medi. Önce kapının önünde uyuyan yeniçerileri, daha sonra tercümanlarımı kavası çağırarak üzere gönder-dim. Bunlar içeri girmek üzere dışarıda bekliyordular. Bütün emirlerimi kapının aralığından veriyordum. Ka-pı eski ve çok haraptı. Kavas türlü bahaneler uydura-rak gecikmesini mazur göstermeye çalışıyordu. Bir de-fasında geleceğini söylüyor, bir başka sefer işi çıktığını, bırakıp gelemeyeceğini haber veriyordu. Vakit de olduk-ça ilerlemişti. Nihayet hep birden patlayan silâh sesle-rinden Sultanın atına bindiğini anladım. Bu, yeniçerile-rin adeti idi. Öfkeden deli olmuştum. Aldatıldığımı gö-rüyordum. Yeniçeriler bile sıkılmışlar, kavasın hareke-tine kızmışlardı. Şayet adamlarım içerden kuvvetle bu harap kapıyı iterlerse kendilerinin de dışardan yardım edeceklerini, bu suretle kapının geçilecek kadar açıla-cağını söylediler. Bu plânı uygun buldum. Şiddetle iti-şimiz sonunda aralanan kapıdan çıkarak at üzerinde dörtnal kiralanan odaya doğru gittik. Kavas bu hareke-time mani olabilirdi. Fakat aslında fena bir adam de-ğildi. Benim arzumu paşalara ilettiği zaman onlar bir hıristiyanın. Sultanı, küçük bir ordunun başında oğlu-na karşı giderken görmesini doğru bulmamışlardı. Sul-tan, kayığa bininceye kadar nazikâne beni oyalamasını, sonra da bir bahane uydurarak hareketini mazur gös-termesini ona emretmişlerdi. Ama bu hiyle amacına

140

ulaşmadı. Biz eve vardığımız zaman kapıyı kapalı bul-duk. Evden kimse cevap vermedi. Kendi evimizden çık-makta çektiğimiz zorluğu şimdi de bu eve girmekte çe-kiyorduk. Yeniçeriler sorumluluğu üzerime alırsam ka-pıyı kırıp beni içeri alacaklarını söylediler. Ben de, ka-pıya dokunmamaları şartıyla onların pencereden girme-lerine ses çıkarmadım. Çarçabuk içeri girerek kapıyı aç-tilar. Yukarı çıkınca içerde hayret dolu bakışlarla bizi süzen yahudilerle karşılaştım. Âdeta bir havraya girmiş gibiydim. İçeri girmek için kilitli kapıyı açtığımızı an-layan düzgün kıyafetli yaşlıca bir kadın bize doğru yü-rüyerek İspanyolca, evde yaptığımız yıkıntı dolayısıyla birtakım şikâyetlerde bulundu. Ben de durumu izah edip bu şekilde hareket etmek zorunda kaldığımızı, zira yapılan pazarlığa uyulmadığını ona anlatmaya çalıştım. Kadın bu izahatımla tatmin olmadı. Vakit kaybetmek istemediğimden lâfı fazla uzatmadan bana ayrılmış bu-lunan

caddeye nazır pencerenin önüne yerleştim.

Bu muhteşem ordunun geçişini seyretmek benim için büyük bir zevk oldu. Gureba ile ulûfeciler atları üzerinde ikişerli, silâhtarlarla sipahiler ise tek sıra ha-linde gidiyorlardı. Padişahın hassa kuvvetlerindeki sü-varilerdi bunlar. Her kısmın karargâhları ayrıdır. Bu süvarilerin miktarının altı bin civarında olduğu söyleni-yor. Sultanın, paşaların ve diğer yüksek zevatın esirler-den teşkil edilmiş kalabalık maiyetleri vardı.

Türk atlılarının pek zarif bir görünüşleri vardır. Eyer takımları kıymetli taşlarla, gümüş sırma ile işle-meli iyi cins atlara binmiş süvarilerin ipekli elbiseleri altın ve gümüş sırmalar içinde pırıl pırıl parlar. Bu el-biseler ipek veya atlastan da yapılır. Elbiselerinin renk

141

leri çok çeşitlidir, Kırmızı, yeşil, mor... İki tarafların-daki nefis birer kılıfın birinde yay, diğerinde açık renk boyanmış okları bulunur. Kendilerini ok ve diğer vu-ruşlara karşı koruyacak olan kalkanları sol kollarına bağlanmıştır. Bütün bunlar Babil işçileri tarafından öze-nerek yapılmışlardır. Kalkanları sadece ok veya sopa yahut da kılıç darbelerine karşı vücudu korumaya ya-rar. Süvarilerin sağ ellerinde yeşil renkli hafif bir mız-rak bulunur. Bellerinde değerli taşlarla süslenmiş bir kılıç, eyerde çelik bir sopa asılıdır. Bu kadar silâhı ne yapacaklar diye bir soru aklınıza gelebilir. Bütün bu si-lâhların hepsini kullanırlar. Bir adamın nasıl olup da hem yayı hem de mızrağı kullanabildiğini belki merak edeceksiniz. Acaba mızrağını attığı yahut da mızrak kı-rıldığı zaman mı yayı kullanacak, diyeceksiniz. İzah ede-yim; yay kullanmak icabettiği zaman süvari, daha hafif ve kullanması kolay olan mızrağı ucu arkada kalacak şe-kilde atın eyeri ile kendi kalçasının arasına sıkıştırır, dizleri ile sıkıştırarak düşmesini önler. Mızrağı kullan-ması gerektiğinde yayı sol kolundaki kılıfa geçirir. De-vamlı talimlerle bu işleri yapmakta çabukluk ve ustalık kazanmışlardır. Başlarına ince pamuklu kumaştan, çoğu defa siyah tüllerle süslü bembeyaz sarıklar sararlar. Sa-rığın tam ortasında kırmızı renkli bir ipekli kumaşın sivri ucu sallanır. Süvarilerin arkasından, hepsi aynı renk ve biçimde elbiseler giymiş yeniçeriler geçmeye başladı. Bunlar umumiyetle silâh olarak sadece tüfek taşırlar. Hepsini aynı efendinin uşaklarına benzetebilirdiniz. Bunların gö-ze çarpacek bir kıyafetleri yoktur. Alınlarına taktıkları

142

sorguç yegâne süslerini teşkil eder. Elllerinde de bir tuğ taşırlar. Sorguçlarından dolayı hareket halinde bir or-man görünümü arzederler. Arkadan yüzbaşlıları, albay-ları ve ensonunda ata binmiş olduğu halde başkuman-danları görülür. Bunların hepsinde rütbelerini belirten işaretler vardır. Daha geride yüksek rütbeli erkân ve paşalar geliyorlar. Sonra, özel üniformaları, silâh ve teç-hizatlarıyla Sultanın muhafız piyade kuvvetler: geliyor. Bu kuvvet gayet iyi ok kullanan askerlerden meydana gelmiştir. Bunların arkasından Sultanın, seyisleri ida-resinde, çok güzel ve gayet süslü atları görüldü. Sultan, şahane bir atın üzerinde, kaşları çatılmış yüzünde sert ve üzüntülü bir ifade olduğu halde geçti. Arkasında, el-lerinde birisi bir su kabı, diğeri bir kaput, üçüncüsü bir çekmece taşıyan üç içoğlanı görülüyordu. Daha ar-kada harem ağaları ile oda hizmetçileri yer almıştı. En geride ise ikiyüz kadar süvariden ibaret bir birlik alayın artçılığını yapıyordu.

Alayı böylece seyrettikten sonra, ev sahibesi kadını sakinleştirmemin doğru olacağını düşündüm. Çünkü eve girdiğimiz zaman İspanyolca sözlerle benden şikâ-yet eden kadının, Rüstem'in karısının ahabası olduğunu söylemişlerdi. Dolayısıyla onun evinde, hakkımda dedi-kodu yapmasından korkuyordum. Kaba hareket etmiş olmamak için, ev sahibesini çağırttım ve tekrar(kendi-sinin, söz vermiş olduğu halde kapıyı kapalı tutmakla hatalı davrandığını nazikâne hatırlatarak yine

de vaade-dilen parayı fazlasıyla ödeyeceğimi söyledim. Vermem gereken yedi altına mukabil kadının eline on altın bıraktım. Beni evine almakla pişmanlık duymasını iste-mediğime emin olmasını söyledim.

143

Avucunda ummadığı kadar altını gören kadın der-hal bana karşı tavrını değiştirdi. Teşekkür etti. Diğer yahudilerin de daha minnettar ve saygılı olmasını sağ-ladı. Rüstem'in karısının ahabası olan kadın da teşekkür ederek minnetarlığını bildirdi. Daha sonra ikram ettik-leri yemek ve şaraba el sürmeden acele eve döndüm. Oradaki yahudilerin hepsi beni uğurladılar. Kavasa me-seleyi nasıl izah edeceğimi düşünüyordum. Onu düşün-celi bir tavırla dehlizde oturmuş bekler vaziyette bul-dum. Beni görür görmez uzun uzun şikâyeteye başladı. Kendisi izin vermeden dışarı çıkmamın, kapıyı kırma-mın hiç doğru olmadığını, bu hareketlerin devletler hu-kukuna aykırı olduğunu söylüyordu. Ben de bütün bu durumların, kendisinin sözünü tutup vaktinde gelmedi-ği için ortaya çıktığını söyledikten sonra, beni bir elçi olarak mı yoksa bir mahkûm olarak mı gördüklerini sordum. «Elçi olarak» diye cevap verince, eğer beni bir esir olarak kabul ediyorsanız, sulh yapmak için uğraş-mam boşunadır. Çünkü bir esir hürriyetine sahip değil-dir. Yok. eğer bir elçi isem, neden hürriyetime sahip değilim? Neden istediğim zaman odamdan dışarı çıka-mıyorum? Hükümlüler kapalı tutulur, elçiler değil. Bü-tün milletler elçilerin hürriyetlerini tanıdıkları halde sadece bu ülkede Devletler Hukukuna uyulmuyor. Daha sonra sözlerime devam ederek, kendisinin bana yardım-cı olmak, bana ve maiyetime karşı doğabilecek bir sal-dırıdan bizi korumak göreviyle yanımızda bulunduğu-nu hatırlattım ve onun, ne bir zabıta memuru nede ha-pishane bekçisi olmadığını anlattım.

Bu sözlerim üzerine kavas yeniçerilere döndü. Bana akıl verdikleri ve kapıyı açmak için adamlarıma yardım ettiklerini ileri sürerek onlara çattı. Yeniçeriler akıl

144

verdiklerini inkâr edip kapıyı açmak için benim emri-mi dinlemediklerini, zaten kapının pek sağlam bir şey olmadığını, zorlamadan açılıverdiğini söylediler. Kavas da artık bu meseleyi fazla kurcalamadı.

Birkaç gün sonra karşı sahile geçerek Türklerin ka-rargâhlarını görmek istedim. Dost bir hükümdarın tem-silcisine karargâhlarında iyi davranmayı çıkarlarına uy-gun buldular ki yakın bir köyde, yerleşmem için bir yer ayrıldı. Ben de orada rahatça yerleştim. Türkler açık sa-hada çadırlarda yaşıyorlardı. Tam üç ay burda kaldım. Bu suretle karargâhlarını gezmek, onlardaki disiplin sis-temini incelemek fırsatını buldum. Onun için bu konu-da birşey yazmazsam bana sitemde bulunacağınızı sa-nıyorum.

Hristiyanların buralarda giymeye alışık oldukları bir elbiseyi sırtıma geçirip, kendimi tanıtmadan, ya-nımda birkaç arkadaşıyla her tarafı dolaştım. Çeşitli bir-liklerden askerlerin kendi karargâhları dışına çıkmama-ları dikkatimi çeken ilk şey oldu. Bizim karargâhtaki durumu bilenler buna kolay kolay inanmazlar. Her ta-rafta derin bir sessizlik vardı. Ne bir kavga, ne tartışma, ne de sarhoşluktan ileri gelen yüksek sesler. Herhangi bir kaba davranış, şiddet ve zorbalık katiyen yoktu. Ay-rıca her yer tertemizdi. Ortalıkta bir tek çöp ve pislik görünmüyordu.

Çirkin görünüşlü yahut fena kokulu herhangi bir şeye raslamadım. Böyle şeyleri ya çok uzağa götürüp döküyorlar, yahut da derin bir çukur kazıp gömüyorlar. Yakılacak şeyleri yakıyorlar. İçki, kumar ve aşırı eğlen-ce düşkünlüğüne hiç bir yerde Taslamazsınız. Zira Türk-

145

!er kâğıt ve zar oyunlarını bilmezler. Oysa bizim asker-lerimizde bunlar ne kadar yaygındır.

Sadece bir neferin, bozuk sesli bir harpla hüznü dolu bir şarkı

çaldığını, arkadaşlarının da iniltiye benzer seslerle ona refakat ettiklerini gördüm. Bir askerin, Macaristan hududunda, Tunanın yeşil kıyılarında haya-ta veda ederken söylediği sözleri terennüm eden içli bir türkü idi bu. Asker, suları memleketine doğru akan nehre, milleti ve dini uğruna mert bir şekilde can verdiğini dost ve akrabalarına haber vermesi için yalvarı-yordu. Harp çalanın yanındakiler, onun ruhunun selâ-mete ulaştığını bağıarak söylediler. Zira Türkler, savaş meydanında ölenlerin cennete gittiklerine, meleklerin, onların ruhlarının selâmete ermesi için her an Allaha dua ettiklerine inanırlar.

Karargâhtaki askerlerin yedikleri etin ne türlü olduğunu görmek istedim. Hayvan kesim yerine gittiğim-de, derileri yüzölüp çengellere asılmış sadece dört – beş koyun gördüm. Sayıları aşağı yukarı dört beş bini bulan yeniçerilerin hayvan kesim yeriye burası. Nasıl olup da bu kadar az etle idare ettiklerini sordum. Cevap olarak, etin gayet az yendiğini, çoğunlukla yiyeceklerin İstanbul'dan getirildiğini söylediler. Bu yiyeceklerin ne gibi şeyler olduğunu sordum. Tahta bir çanak içinde birşeyler yiyen bir yeniçeriye gösterdiler. Yediği şeyin, soğan, sarmısak, şalgam, havuç ve hıyardan ibaret bir salata olduğunu gördüm. Üzerine de tuz ve sirke ekilmişti. Yemeğin lezzeti herhalde daha çok açlıktan ileri geliyordu. Yeniçeri öyle bir iştahla yiyordu ki sülün ve keklik yeseydi ancak bu kadar olurdu. İçki olarak da sadece su içiyorlar. Bütün canlı varlıkların içtiği ortak

146

içki. Hem keselerine hem de sıhhatlerine uygun geliyor bu basit ve sade yemekler. Bizim perhizimize tekabül eden oruç ayı (Rama-zan) yakın olduğu halde böyle sade yemek yeyişleri hay-retimi uyandırıyor. Zira bizde bu mevsimde, bırakın karargâhı, en ücra şehirlerde bile herkes çılgınca bir eğlence sarhoşluğuna kaptırır kendini. Dans, şarkı, sar hoşluk alabildiğine sarar herkesi. Onun için, resmî bir iş dolayısıyla bu mevsimde memleketimize gelen Türk-lerin döndükleri zaman Hristiyanların bazan çıldırdıkları-dair hikâyeler anlatmasını tabii karşılamak lâzım. Bu hristiyanların daha sonra kiliselere gittikleri-ni, orada üzerlerine serpilen bir nevi kül sayesinde ken-dilerine geldiklerini de başkalarına yeminle söylerler. Bu ilâcın tesiri pek şaşırtıcıdır derler. Bu hikâyeyi din-leyen Türkler şaşkınlıklarını ifade ederler. Çünkü on-lar, insanı kendinden geçirecek pek çok ilâcın yabancı-sı değillerse de bir anda kendine getirecek bir ilâc gör-memiş, duymamışlardır.

Daha evvelki normal günlerde nasıl bir hayat tarzını sürdürüyorlarsa, oruca başlamadan önce de bunu devam ettirirler. Daha çok yiyip içmeye veya birtakım haram olan şeylere kendilerini kaptırmaya hiç yanaşmazlar. Aksine, yiyeceklerini daha da azaltarak kendi-lerini oruç için hazırlarlar. Çünkü alıştıkları hayat dü-zeninde aniden meydana gelecek değişikliğe uyamamak-tan korkarlar. Oruç ayı her yıl ondört gün erken başlar. Çünkü onların takviminde kameri ayların toplamı tam 365 gün-nü doldurmaz. Bu bakımdan oruç başlangıcı bir sene

147

bahara raslarsa altı yıl sonra yaz mevsimine tesadüf eder. Bir kameri ay devam eden oruç yaza rasladığı za-man, günlerin uzunluğu, sıcağın şiddeti dolayısıyla, özel-likle çalışmak suretiyle nafakalarını sağlayan insanlar için çok zahmetli olur. Zira günün ağarmasından başla-yıp akşam güneşin batışına kadar geçen süre içinde ağızlarına ne bir lokma yemek ne de bir damla su al-mazlar. Bu zaman zarfında

ağızlarını çalkalamaları bile menedilmiştir. Ancak gün batışından doğuşuna ka-dar yemelerine müsaade edilir. Yıldızların güneş ışı-ğıy-la görünmez hale gelmeleri lâzımdır. Güneş ramazan ayı boyunca kimsenin yemek yediğini görmemelidir. Kış günleri oruç tutmak daha kolaydır. Güneşin görünme-diği bulutlu günlerde vaktin bilinmesi için camilerde görevli kimseler minarelerin şerefelerindeki kandilleri yakarlar. Bu yemek vaktinin geldiğine işarettir. Biz na-sıl kiliselerimizde çan çalarsak Türklerde de müezzin-ler minarelere çıkıp yüksek sesle bağırarak halkı duaya çağırırlar. Halk yanan kandilleri görünce camilere girip dinlerinin gerektirdiği şekilde ibadet ederler. Daha son-ra da evlerine döner, yemeklerini yerler. Ramazan müddetince belli bazı şeyleri yemek zorun-lu değildir. Oruçlu günlerde de sair günlerde yenmesi-ne izin verilen şeyler yenebilir. Oruç tutmaya mani ola-cak derecede hasta olanlar oruçlarını bozabilirler. An-cak, iyileştikten sonra kaçırdıkları gün sayısı kadar oruç tutmaları şarttır. Yabancı memleketlerde iken ve-ya muharebe esnasında oruç tutmayı ileri bir tarihe er-teleyebilirler. Muharebeden önce aç kalıp mecalsiz düş-memeleri için oruç tutmaları men edilmiştir. Bu husu-sa riayet etmeyenleri veya tereddüt gösterenleri ikna için bizzat Sultan, herkesin görebileceği bir yerde öğle

148

üzeri yemek yer. Senenin diğer zamanlarında dini ina-nışları sebebiyle içmedikleri şarabı oruç ayında ağızla-rına almak şöyle dursun kokusundan bile kaçarlar, İs-lâm dinine göre şarap içmek büyük günahdır.

Karargâhta, bilhassa Ramazan ayında büyük bir sessizlik hüküm sürer. Türklerde askerî disiplin ve ge-leneklere bağlılık çok kuvvetlidir. Hiç bir suç cezasız bırakılmaz. Ordudan ayırma, başka bir alaya sürgün edilmeden tutun da rütbe ve memuriyetin geri alınma-sı, mallarının müsaderesi, dayak ve idama kadar çeşitli cezalar verilir. Sürgün cezası umumiyetle hudut boyun-daki garnizonlara gönderilme şeklinde oluyor ki sürgün edilenler oralarda çeşitli hakaretlere hedef oldukların-dan bu ceza ölümden bile ağır geliyor onlara. Daha ağır suç işleyenler sürüldükleri yerde ölüme mahkûm edili-yorlar. Böylece bir yeniçeri ocağında değil de alelade bir asker sınıfında ölüp gidiyorlar.

Türklerin cezaya dayanıklılığı da şaşılacak şeydir. Kaba etlerine, tabanlarına vurulan yüzden fazla sopa-dan sonra çoğu kere sopalar kırılır. Cezayı yerine geti-renler «başka birini verin» diye seslenirler. Dayak yi-yenlere bazan ilâç yapılırsa da sopa vurulan yerlerdeki çürümüş etlerin kesilmesine lüzum hasıl olur. Bütün bunlara rağmen, dayak yiyenler bu cezayı veren suba-yın elini öpüp teşekkür etmeye, dayak atana da her so-pa için belli bir para vermeye mecburdurlar. Romalı-ların kalkanlarını mukaddes saydıkları gibi Türkler de dayağın cennetten çıktığına inanırlar, dayak yedikleri sopayı kutsal bir şey kabul ederler. Bu kadar acının te-sellisiz kalmayacağına kanaat getirdikleri için sopa vu-rulan yellerin ölümden sonra cehennem ateşinde yan-mıyacağına dair inançları vardır.

149

Beyazıt Konya'daki yenilgiden sonra Amasya'ya, gitmişti. Artık babasının emir ve arzularına uygun ha-reket etmeye kararlı görünüyordu. Bu arada, birtakım adamlar vasıtasıyla yahut mektuplar yazarak babası-nın niyeti hakkında bilgi edinmeye çalıştı. Süleyman da onunla barışmaya hevesli görünüyordu. Önceleri oğlu-nun gönderdiği adamları kabul etti, mektuplarına yu-muşak ve olumlu cevaplar verdi. Karargâhta artık Be-yazıt'ın gençlik hatasının affedildiğine, baba ile oğu-lun yeniden barıştıklarına ve bundan böyle Beyazıt'ın görevini gerektiği şekilde yapacağına dair söylentiler dolaştı. Aslında bu bir tuzaktı. Paşaların öğütlerine gö-re hareket eden ihtiyar sultan, oğlunu ürkütmeden diri diri ele geçirmek istiyordu. Ümitsizliğe düşerse süratle İran Şahının yanına kaçmasından

korkuyordu. Oradan başka sığınacak yer kalmamıştı. Süleyman, İran yolu üzerindeki valiliklere devamlı emirler göndererek bu yolun muhafaza edilmesi ve Beyazıt'ın kaçmasına im-kân bırakılmamasını ihtar ediyordu. Bu arada Beyazıt taraftarı olduğundan şüphe edilen kimseler işkence edilmek suretiyle sorguya çekilip gizlice icaplarına ba-kılıyordu. Bunların arasında Beyazıt'ın babasına mak-sadını açıklamak üzere yolladığı dostları da bulunu-yordu.

Bu tarihte İran, Hazar Denizi ile Basra Körfezi ara-sındaki kara parçası ile Ermenistan'ın bazı kısımları-nı içine alan bir ülkedir. (Babil, Mezopotamya ve Me-dia'nın bir kısmı Süleyman tarafından alınınca krallı-ğın sınırları hayli daralmıştır.) Ayrıca, Türklerin deyi-şiyle Homaium Patistach İmparatorluğunun bazı kı-sımları ile diğer bazı yerler de İran krallığının hâki-miyeti altında bulunmaktadır.

150

Selim'in babasını Çaldıran ovasındaki savaşta ye-nilgiye uğrattığındanberi İran gerilemeye yüz tutmuş-tu. Thamas babası gibi cesur bir hükümdar olmadığı için Süleyman'a karşı dayanmak istemedi. Çünkü sa-rayında rahatça oturup zevk ve safa içinde tembelce vakit geçirmek ister, bazı defalar gelecek hakkında mü-neccimlere fikir danışırdı. Halkın işleriyle dertleriyle pek az ilgilenirdi. Bu ihmalkârlığı yüzünden İmpara-torluğun her yanında halk kuvvetlinin zulmüne, hak-sız ve insafsız davranışlarına maruz kaldı. Zayıflar ezil-di, şikâyet edecek, hakkını arayacak bir merci bulama-dı. Böyle olduğu halde hükümdarları için öyle düşün-celeri vardı ki, sarayının kapısını öpebilmek İranlılar için büyük bir mazhariyetti. Hükümdarın ellerini yıka-dığı kirli suyun bile birçok hastalıklara şifâ olduğu sa-nılırdı.

Thamas'ın birçok çocuğu vardı. Ama içlerinde en değerlisi İsmaildi. Gerek ismi gerek huy itibariyle tıpkı dedesini andırıyordu. Yakışıklı bir şehzade idi. Osmanlı-ları hiç mi hiç sevmeydi. Kanlı bir kese içinde dünya-ya geldiği, bu yüzden savaşçı bir hükümdar olacağı söyleniyordu. Bu inanış onun daha genç yaşında olma-sına rağmen Türklere karşı kazandığı bir muharebe dolayısıyla iyice kuvvet buldu. Ama babası Süleyman'-la barış yapınca İsmail'in İran'ın bir köşesine sürülme-si ve yapılan anlaşmayı bozmaması kararlaştırıldı. Halk onu imparatorluğun varisi olarak görüyordu.

Süleyman, Thamas'ın mecburen kabul ettiği an-laşma şartlarından daha fazla eski dargınlıkları hatırlayacağını, oğlu İsmail'in ise tahta çıkınca kendilerini epey uğraştıracığını hesap ederek başlangıçta gerekli

151

tedbirleri almaya çalıştı. Birkaç yıl evvel kendisine sı-ğınan ve ondan yardım gören kardeşi Helcas'ı ele ge-çirmek için Thamas'ın çektiği zorlukları unutmamıştı. Bu defa aynı şeyin kendi başına gelmesinden ve belki de Thamas'ın, elinden çıkan yerleri kılıç kuvvetiyle geri almaya kalkmasından korkuyordu.

Süleyman tasavvurlarını gizlemekle beraber Beya-zıt'ın dostları tehlikeyi sezdiler, boş yere babasının güvenini kazanmak içi uğraşacağına kaçıp canım kur-tarmasını salık verdiler. Çoğu zaman küçük olaylar-dan büyük sonuçlar ortaya çıktığı görülmüştür. Süley-man'ın karargâhında Beyazıt'ın casuslarından birinin tevkifi ve sonra da Süleyman'ın emriyle idam edilme-si Beyazıt'ı derhal harekete geçmeye sevketti. Resmen yapılan açıklamaya göre Beyazıt'ın asker yazması ya-saklandıktan sonra askere alınmış olması idama se-bep gösteriliyordu. Bu olay, Beyazıt'ın vakit geçirme-den kaçış için bir plân düşünmesi gerektiği fikrini ver-di. Süleyman oğlunun kaçmasını önleyecek tedbirlerin alındığına kani olarak bayramın ertesi günü ordunun İstanbul'a dönmesini emretti.

Beyazıt, bayram merasimi sona erer ermez hare-ket için hazırlık emri verdi ve İran yolculuğu için te-şebbüse geçti. Bir düşman memlekete

gittiğini gayet iyi biliyordu. Ama babasının eline geçmektense herhangibirine sığınıp onun merhametini sağlamayı tercih ediyordu. Kadın ve çocuklarla silâh kullanamayan adamlarını Amasya'da bırakıyordu. Bunların arasında yeni doğmuş olan çocuğu ile çocuğun anası da vardı. Onları sonu belirsiz bir yolculuğun tehlikelerine ma-ruz bırakmaktansa babasının merhametine terketme-

152

yi daha uygun bulmuştu. Süleyman sonradan çocuğu Bursa'ya aldirttı. Babasına ne yapacağına daha karar vermemiştir. Türklerin karargâhtaki bayram törenini görmek için bayramdan evvel İstanbul'a dönmedim. Bu tören Süleyman'ın çadırının önündeki açık ve geniş sahada yapılacaktır. Böyle bir merasimi bir daha görmek belki kismet olmaz diye düşündüm. Adamlarıma para vaadedip kendime bir yer temin ettim. Orada bir Türk neferinin yerinde durup töreni seyredecektim Tam Süleyman'ın çadırının karşısında ve orayı görebilecek bir yer idi. Güneş henüz doğmadan gidip yerimi aldım Başları sarıklı büyük bir kalabalığın derin bir sessizlik içinde dinî töreni idare eden adamı dinlediklerini gördüm. Açık sahada bir duvar gibi görünen saflar halinde dizilmişlerdi. En itibarlı kimseler Sultanın bulunduğu yere yakın duruyorlardı. Bütün ordu aynı üniformayı giyinmişti. Bembeyaz serpuşlar, rengârenk elbiseler göze pek hoş görünüyordu. Hiç kımıldamadan, sanki toprağa çakılmışlar, kök salmışlar gibi duruyorlardı. Ne bir aksırık, öksürük, ne bir söz, ne de sağa sola bakınma.. Sadece imamın Muhammed adını söyleyişinde hep birden başlarını dizlerine doğru eğiyorlar, Allahın ismi geçince saygılı bir tavırla yere kapanıp toprağı öpüyorlardı. Türkler dinî törenlerde çok saygılı ve dikkatli bir tavır takınırlar. Çünkü kafaları başka bir şeyle meşgul olursa yaptıkları duanın tesiri olmayacağı inancındadırlar. Diyorlar ki. bir paşanın karşısında nasıl saygılı bir vaziyet alıyorsanız insanın yaratıcısı olan yüce Allah'ın huzurunda da öyle hürmetkar bir tavır almanızdan daha tabii ne olabilir?

153

Dua biter bitmez saflar dağıldı, karmakarışık oldu, her yer insanla doluverdi. Daha sonra tantanalı bir törenle Sultana yemekler getirildi. Yeniçerilerin büyük bir neşe ve iştihâ ile yemek yeyişlerini görmeliydiniz. Bayram eğlenceleri arasında bu onların eski adetleri-nin bir gereğiydi. Bütün bunları seyrettikten sonra memnun bir halde tekrar İstanbul'a döndüm.

Artık Beyazıt hakkında size söyleyeceğim pek az şey kaldı. Bitirince sizi rahat bırakacağım. Çünkü bu satırları yazarken ben nasıl yoruluyorsam belki siz de bunları okurken öyle yoruluyorsunuzdur. Beyazıt Amasya'yı sessizce terkettikten sonra İran'a doğru o kadar süratle yol aldı ki kaçmasına mani olmak üzere Sultan tarafından görevlendirilenler bu kaçıştan haberdar bile olamadılar. Yoluna çıkanları da Beyazıt us-taca manevralarla oyalayıp aralarından sıyrılmayı bildi.

Erzurum'dan geçmek için de bir hileye başvurdu. Oradan geçmenin zorluğunu bildiği için bir mektup yazarak birkaç kişiyle Erzurum paşasına yolladı. Çok sıkıntı çektiğini, vilâyette birkaç gün dinlenmek ve hayvanlarına yiyecek tedarik etmek istediğini bildiri-yordu. Paşa, Beyazıt gelinceye kadar kendi kuvvetleri-ni toplamak için zaman kazanacağı düşüncesiyle bu talebi kabul etti. Beyazıt'ın çok süratle ilerleyip oraya geleceğini ummadığından kendi kuvvetleri dağınık durumda idi. Oysa Beyazıt durmadan ilerliyordu. Gündüz hiç mola vermiyor, gece ise pek az dinleniyordu. Paşa tahmininde yanıldığını görünce, Sultanın gazabına uğ-

154

ramaktansa diğer paşalarla beraber firarilere katılma-yı daha uygun buldu.

Beyazıt'ın Amasya'dan ayrılışı haberini alan Sul-tan, sancak beylerine ve paşalara emirler göndererek onun derhal takip edilip yakalanmasını istedi. Beyazıt'ı ölü veya diri mutlaka ele geçirmeleri lâ-zımdı. Ancak bu emirler yerine getirilemedi. Zira Be-yazıt, peşini takip edenlerden çok daha süratle ilerli-yordu. Beyazıt'ın kaçmasına mani olamayan Cazgan paşası bunun cezasını pek ağır bir şekilde çekti. Sü-leyman'ın memuriyetten azlettiği paşa, Selim tarafın-dan iki oğlu ile birlikte öldürtüldü. Selim, Mehmet Pa-şa ve Yunanistan Beylerbeyi Beyazıt'ı çok kısa mesa-feden takip ediyorlardı. Oğlunun firarı haberi üzerine Süleyman telâş ve heyecana kapılmıştı. Onun doğruca İran'a gideceğini biliyordu. Kuvvetlerini toplayarak İran'a karşı harp hazırlığına girişti. İleri hareket et-mek üzereydi ki müşavirleri, sadakatleri şüpheli bir askerî kuvvetle böyle bir maceraya girişmenin tehlike-li olacağını, ayrıca Sultan'ın İstanbul'dan ayrılması ha-linde, Beyazıt'ın Pontus üzerine hücum ederek oradan İstanbul'a yürüyebileceğini, esirlere ve acemi oğlanlara vaadlerde bulunarak tahta çıkabileceğini anlatmak su-retiyle onu bu teşebbüsten vazgeçirdiler. Beyazıt geçtiği vilâyetlerde evlerin kapılarına ilân-lar astırarak, başkaldırıp kendisine katılacak askerle-re iki kat ücret vereceğini bildiriyordu. Bu sebeple Sü-leyman'ın ordusundaki subaylar askerlerine şüphe ile bakmaya başladılar. Askerler arasında Beyazıt lehinde konuşmalar oluyordu.

155

Türlü zorluklardan sonra Beyazıt, İran ile Türki-ye arasında sınır teşkil eden Aras nehrine ulaştı. Nehri geçtikten sonra kendini daha emniyette hissetti ise de peşini takip edenlerin geçmelerine mani olmak, hiç değilse onları oyalayıp zaman kazanmak için bir mik-tar kuvveti kıyıda bıraktı. Fakat bu zayıf muhafız kuv-veti, takipçi sancak beylerinin kuvvetleri tarafından çabucak bertaraf edildi. Türk kumandanları İran sınırı-rından oldukça içerlere kadar ilerleyip İran ordusu-nun önemli miktarda süvari kuvvetleriyle karşılaştı-lar. Kumandanları tarafından, Türklere, niçin başka bir devletin topraklarına girdikleri soruldu. Onlar da Padişahın oğlunu takip ettiklerini söylediler. Kendile-rine bu hareketlerinin mevcut andlaşmayı ihlâl ettiği hatırlatıldı. Çünkü Sagathamas ile Süleyman arasında barış andlaşması aktedilmişti. Buna uymak zorunday-dılar. Şah Beyazıt'a dilediğini yapmakta serbestti. Bu ihtardan sonra Türk kuvvetleri geri çekildiler. İranlı-lar Beyazıt'a da adam göndererek gelişinin sebebini ve kuvvetinin miktarını öğrenmek istediler. Beyazıt, kar-deşi ile babasının düşmanca davranışlarının kendisini firara mecbur ettiğini ve zulme uğramış bir şehzade için tek sığınacak yer olduğundan buraya geldiğini bil-dirdi. Gelecek hakkında bir şey bilinemeyeceğini ve bü-tün imkânlardan yoksun olduğu için İran'da koruna-cağını ümit ettiğini de sözlerine ekliyordu. İran Şahı, İran'a gelmekle iyi etmediğini, zira babası ile araların-da sulh andlaşması gereğince dost ve düşmanlarının müşterek olması icabettiğini adamları vasıtasıyla Be-yazıt'a söyletti. Bu anlaşma bozulamazdı. Ama madem ki bir kere İran topraklarına gelmişti, babası ile ara-sını bulmak için elinden geleni yapacağını vaadediyor-

156

du. Böyle bir karşılaşma Beyazıt'ın umduğundan daha iyiydi. İlk günler ziyafetler, iltifatlar, eğlenceler birbi-rini kovaladı. Bu gibi gösterilerin arkasında asıl mak-sadı gizlemek akıllı adamların harcıdır. Bir ara Beya-zıt'ın oğlu Orhan'ın Şahın kızlarından biri ile evlene-ceği şayiası bile ortalıkta dolaştı. Şahın Beyazıt'a Irak veya Babil yahut da Erzurum Valiliği verilmesini te-min edebileceği de duyuruldu. Bunun çok iyi bir sonuç olacağını, bu şekilde hem kardeşinden hem de babasın-dan uzakta korkusuzca yaşayabileceğini ve bir tecavü-ze uğrarsa oğlunun kayınpederine sığınmasının her za-man mümkün olacağını Beyazıt'a söylüyorlardı. Onu bu sözlerle oyalayarak

yakın gelecekteki tehlikenin farkına varmamasını sağlıyorlardı. Şah Beyazıt için Süleyman'a birçok defalar elçiler gönderdi. Ancak Be-yazıt hakkındaki niyetinin ne olduğu belli değildi. Onu babası ile barıştırmaya çalışır görünmesine rağmen as-lında Beyazıt'ı mahvetmeye kendini mecbur hissediyor-du. Zira ondan şüpheleniyordu. Beyazıt Sagathaması öldürmeyi düşünebilirdi. Beyazıt'ın subaylarından bi-rinin kendisi hakkında «neden bu herifi öldürüp ma-llını mülkünü zaptetmiyoruz?» günün birinde belki o hepimizi mahvedecektir» dediği kulağına gelmişti. Bu da Beyazıt hakkında kötü şeyler tasarlamasını zorunlu kılıyordu. Şah Beyazıt'ın sayıca az fakat gayet cengâ-ver olan maiyetinden korkuyordu. İçlerinde öyle yi-ğitleri vardı ki bunlar İran'ı istilâ etmek düşüncesine kapılabilirlerdi. Kendi hanedanları tahtta uzun zaman-danberi bulunmuyorlardı. Dini bahane ederek hükü-met sürüyorlardı. Halktan birçoklarının mevcut reji-mi beğenmediğini ve bir değişikliği destekleyecekleri-ni gayet iyi biliyordu. Beyazıt'ın İran'a gelişi onlar için

157

bir fırsat olabilirdi. İran Şahı şimdi sanki Beyazıt ken-di elinde değil de kendisi onun elindeymiş gibi hisse diyordu. Durum böyle devam edemezdi. Bu düşünceler-ledir ki artık Beyazıt'ın misafirliğinin sona ermesi ge-rektiğine, vahşi bir hayvan gibi zincire vurulmasının iyi olacağına karar verdi. Beyazıt'ın maiyetindeki kuv-vet dağıtılırsa bu kuvvetin himayesinden mahrum ka-lacak olan Beyazıt'ın yakalanması kolaylaşırdu. Aksi halde, açıktan açığa onu yakalayıp hapse koymaya kal-kışmak çok kan dökülmesine sebep olabilirdi. İranlı-ların kuvvetleri dağınıktı. Uzun zamandır harp görme-diklerinden uyusuk bir halde idiler. Beyazıt'ın ordusu ise her an muharebeye hazır, talimli bir vaziyette idi. Maiyetindeki askerleri dağıtması gerektiği Beya-zıt'a söylendi. Bu teklif bazı uzağı gören subaylar ta-rafından kuşku ile karşılandı ise de Beyazıt Şaha gü-vensizliğini belli etmemek, bu son ümit kapısını da ka-pamamak için teklifi kabule kendini mecbur hissetti. Hayatı İran Şahının elindeydi. Onun sözünden şüphe-lenmek, kendilerinin kötü niyetli oldukları hakkında şüpheler doğurabilirdi. Bunun üzerine kuvvetleri bölü-nerek ayrı ayrı yerlere gönderildi. Birbirleri ile irtibat-ları kesildi. İranlılar onları evvelce tespit ettikleri yer-lere yerleştirmişlerdi. Bir müddet sonra, uygun bir fir-sat zuhur edince, etrafları üstün kuvvetlerle çevrilerek hepsi imha edildi. Hayvanları ve silâhları katillerine ganimet olarak dağıtıldı. Beyazıt da Şahın sofrasında olduğu bir sırada yakalanıp zincire vuruldu. Çocukla-rı da hapsedildi. İşte isteğiniz üzerine Beyazıt hakkında halihazır-da mevcut bütün bildiklerimi size anlattım. İlerde du-rumun ne olacağı kesinlikle bilinmiyor. Bu konuda çe-

158

şitli görüşler öne sürülüyor. Bazıları ona Babil veya İran ile Türkiye hudutları arasında bir vilâyetin san-cak beyliğinin verileceğini tahmin ediyorlar. Bazıları ne Şah'a ne de Süleyman'a güvenmiyorlar. Onun ya İs-tanbul'a gönderileceğini yahut da bulunduğu hapisha-nede sefil ve perişan bir halde can vereceğini, artık onun için bir kurtuluş ümidi kalmadığını söylüyorlar. İranlılar Beyazıt'a karşı zor kullanmakla giriştik-leri işin ciddiyetini idrak etmiş olmalıydılar. Onların maksadı, kardeşine nazarın çok daha üstün, kabiliyet-li bir gencin Osmanlı tahtına oturmasına meydan ver-memektir. İranlılar için gevşek, zevk ve sefa düşkünü Selim'in tahta çıkması daha uygundu. Böylece belki daha uzun müddet sulh içinde yaşayabileceklerdi. Be-yazıt'ı ellerinden kaçırmaya hiç niyetleri yoktu. Bun-ca hakaret yaptıkları insandan ilerde dostluk bekleme-leri abes olurdu. Bu yüzden onu hapiste öldürecekler, sonra da üzüntüden ve hapishane hayatına dayanama-maktan öldüğünü söyleyeceklerdi. Gördüğünüz gibi, ileri sürülen fikirler oldukça de-ğişik. Bana

kalırsa, sonuç ne olursa olsun, uygunsuz bir durum ortaya çıkacaktır. Benim istediğim de bu-dur. Çünkü Beyazıt'ın talihi ile bizim menfaatlerimiz birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Türkler bu meseleyi hal-letmeden silâhlarını bizim üstümüze çevirmeyecekler-dir. Şimdi hükümete bir mektup götürmem ve sulh şartları teklif etmem için beni sıkıştırıyorlar. Oysa ben, bu mektubun münderecatını bilmiyorum. Türkler bu şartların imparatorun isteğine uygun olduğunu ısrarla söylüyorlar. Her zaman bir kopyasını bana verirlerken bu defa bundan çekindiler. Bana bir kopyası verilme-

159

diği takdirde mektubu yollayamayacağımı ısrarla ken-dilerine söylüyorum. Şayet göndereceğim mektup mün-derecatı bana verilen kopyadakinin aynı olmazsa ya-lanlarından dolayı mesuliyet kendilerinin olacaktır. Bunda ısrar etmeye karar verdim. Hükümetimi onla-rın aldatıcı mektuplarına cevap vermek mecburiyetin-den kurtaracağım. Hükümetim, küçük düşürücü sulh şartlarını asla kabul etmeyecektir.

DÖRDÜNCÜ MEKTUP

Frankfurt 16/Ocak/1562

Beyazıt'ın felâket haberi üzerine hasıl olan üzüntü daha geçmeden yeni alınan can sıkıcı haberlerle altüst olduk. Jerba adasına gönderilen Türk donanmasının seferinin sonucu hakkında merakla bilgi bekliyorduk. Adanın hristiyanlar tarafından zaptedilip kalenin tah-kim edilmesi, içine muhafız kuvvetler yerleştirilmesi, büyük ve zengin bir imparatorluğun sahibi sıfatıyla Süleyman'ın gururuna dokunmuş ve bu tecavüze karşı kayıtsız kalamayacağını düşünmüştü. Kendisine aynı dinden oldukları için gayet sıkı bağlarla bağlı bir mil-letin yardımına koşmaya karar verdi ve Piyale Paşa kumandasında seçme kuvvetlerden meydana gelmiş bir donanma gönderdi. Türkler mesafenin uzaklığını ve karşılarındaki düşmanın şöhretini düşünerek endişe içinde idiler. Eskidenberi İspanyolların kahramanlığı-nı onlarla yaptıkları muharebelerde denemiş oldukları için içleri rahat değildi. İmparator Charle'ı henüz unut-mamışlardı. Kral Filip hakkında her gün yeni bilgiler ediniyorlardı. Babasından sonra kral olan Filip onun cesaretini de aynen tevarüs etmişti. Türkler öyle bir korku ve endişeye düşmüşlerdi ki askerlerden pekço-ğu kazanmak ümidi olmayan bir savaşa yollandıkları-nı ve belki de tekrar İstanbul'a dönüşün kismet olma-yacağını düşünerek denize açılmadan önce vasiyetleri

162

yapmışlardı. Bütün şehir büyük bir heyecan içinde idi. Herkeste seferin neticesi hakkında şüphe ve korku vardı. Ama Türk donanması rüzgârın da yardımıyla bi-zim kuvvetlerimizin üstüne ansızın saldırınca bu hiç beklenmedik baskın öyle bir karışıklık yarattı ki bi-zimkiler ne hücum edecek cesareti kendilerinde bula-bildiler ne de ric'at için gereken soğukkanlılığı. Kaçıp kurtulabilen birkaç kadirge dışında bütün gemiler Türkler tarafından batırıldılar. Askeri kumandan Me-dina Dukası ile donanma amirali Andrea Doria iç hisa-ra sığındılar, oradan da gece karanlığında küçük bir sandalla Türk gemileri arasından sıyrılarak Sicilya kıyılarına can attılar. Piyale Paşa bu zaferi müjdelemek için İstanbul'a bir gemi gönderdi. Bu gemi, arkasında denize daldırıl-mış bir sancak sürüklüyordu. Söylediklerine bakılırsa sancakta İsa'nın çarmıha gerili resmi varmış. Gemi li-mana girince, hristiyanların yenilgisi haberi şehirde çarçabuk yayıldı. Türkler sevinç içinde birbirlerini tebrik etmeye başladılar. Kapımın önünde toplanarak adamlarıma alaylı alaylı İspanya filosunda kardeşleri yahut akraba ve tanıdıkları bulunup

bulunmadığını so-ruyorlardı. Eğer varsa onları yakında İstanbul'da göre-bileceklerdi. Türkler hiç durmadan kendilerinin üstün-lüğünü ve bizim korkaklığımızı anlatıyorlardı. İspanya da yenildikten sonra onları durduracak hangi kuvvet kalmıştı karşılarında. Bu alaycı soruları adamlarım büyük bir acı ve tahammülle dinliyorlardı. Allahın tak-diri böyle imiş. Bunu kimse değiştiremez. Onun için fe-lâkete katlanmak gerekir. Büyük bir muhafız kuvveti

163

ile İspanyolların henüz ellerinde bulundurdıkları iç kalenin kötü hava şartları veya başka sebeplerle düş-man muhasarayı kaldırmaya kadar mukavemet göste-rebilmesi en büyük temennimizdi. Bununla beraber ba-şarının galipler lehine tecelli etmesinden daha çok kor-kuyorduk. Esasen sonucun da böyle olacağı açıkça gö-rülüyordu. Yiyecek içecek sıkıntısı son haddi bulunca içerdekiler iç kaleyi ve kendilerini düşmana teslim et-tiler. İçerdeki muhafız kuvvetin kumandanı meşhur as-ker Don Alvaro De Sande daha fazla dayanamayacağı-nı anlayınca yanına küçük bir kuvvet alarak bir huruç hareketi yaptı ve ufak bir gemiyi zaptetti. Niyeti Sicil ya'ya kaçmaktı. Muharebelerde kazanmış olduğu şö-ret ve itibarı körükörüne bir cesaret gösterisiyle leke-lemek istemiyordu. Kurtulabilirse kalenin kaybedilme-sinin vebali kendisinde aranamazdı. Bu hareketi kale-nin Türklerin eline geçmesiyle sonuçlandı. Çünkü as-kerler artık kapıları kapalı tutmanın faydasızlığını gö-rerek ilerde düşmandan daha fena muameleye maruz kalmamak düşüncesiyle kapıları ardına kadar açtılar. Kumandan Don Juan De Castella,. korunmasından so-rumlu olduğu burcu terketmeyi kabul etmedi ve yara-lanıp esir düşünceye kadar kardeşiyle birlikte Türk-le-re karşı koydu. İspanyollar iç kaleyi üç aydan fazla bir müddetle fedakârca savunmuşlardı. Halbuki kalede daha fazla dayanmak için zarurî erzak ve içecek su yoktu. Bir yardım ümidi de kalmamıştı. Hele bu sıcak memleket-te susuzluk kadar dayanılmaz bir mahrumiyet olamaz-dı. Mevcut bir tek sarnıç, oldukça büyük ve ağzına ka-

164

dar su ile dolu olmasına rağmen bu kadar kalabalık askere yetmezdi. Herkese ancak ölmeyecek kadar su verilebiliyordu. Bazıları bu suyu imbikten geçirilmiş deniz suyu ilâve etmek suretiyle çoğaltabiliyorlardı. Usta bir kimyager bunun usûlünü onlara öğretmişti. Ancak pek az kimse bunu gerçekleştirmek imkânına sahipti. Birçokları kurumuş ağızları ile yerlerde sürü-nerek «Su» diye feryat ediyorlardı. Birisi onlara acıyıp ağızlarına biraz su akıtınca dirilip oturuyorlar, suyun tesiri geçince tekrar aynı hareketlere başlıyorlardı. Harpte yaralanıp ölenlerle hastalanıp ilâçsızlıktan ölenlere bu şekilde susuzluğun tesiriyle ölenler de ilâ-ve olunuyordu. Eylül ayında muzaffer Türk donanması esirler, ga-nimetler ve yedeğinde düşmandan zaptolunan gemiler-le birlikte İstanbul'a döndü. Donanmanın gelişi biz hı-ristiyanlar için ne kadar acıklı bir manzara ise Türk-ler için de o derece sevinç ve heyecan verici oldu. Sa-bah vakti, büyük karşılayıcı kalabalığının gözleri önün-de pek tantanalı bir şekilde limana girmek üzere do-nanma o gece İstanbul dışında demirlemişti. Süleyman sarayın bahçesinde liman girişine bakan sütunlu mev-kide yerini almıştı. Donanmayı ve teşhir edilen esir subayları yakından görmek istiyordu. Amiral gemisi-nin kıçında Don Alvaro De Sande, Napoli ve Sicilya Donanmalarının amiralleri, Don Berenguer De Reques-nes ile Don Sancho De Leyva halka gösterilmişlerdi. Zaptolunan gemilerin kürekleri ve küpeşteleri alınıp basit birer tekne haline sokuldukları için Türk gemi-lerinin yanında küçük, adî şeyler gibi görünüyorlardı. Bu merasim esnasında, Süleyman'ın her zaman ol-duğundan daha farklı bir gurur ve neşeye sahip olma-

165

dığını onu yakından görenler söylüyorlar. Ben de iki gün sonra Cuma namazı için sarayından çıktığı zaman görmüştüm Yüzünde her zamanki huşunet ve hüznün ifadesi vardı. Sanki kazanılan zaferin kendisi ile ilgisi yokmuş, hâdise her zaman beklenen basit bir şeymiş gibi heyecansızdı. Talihin cilvesini olduğu gibi kabul etmeye bu ihtiyar adamın kalbi öylesine alışmıştı ki halkın alkışlarını sanki hissiz bir şekilde kabul edi-yordu.

Hıristiyanların denizdeki bu yenilgileri üzerine Türklerin gurura kapılarak bizimle yapacakları sulhün şartlarında uzlaşmaz bir duruma girmelerinden endişe ediyordum. Bu arada bir de özel dertle uğraşmak zo-runda kaldım. Bu dert, adamlarımdan birinin vebaya yakalanıp vefat etmesi idi. Bu hal, diğerlerini dehşet içinde bıraktı. Hastalığın bulaşacağından korkuyorlar-di. Bunu anlatmadan evvel, bunun kadar önemli değil-se de başımıza gelen ciddi bir başka dertten bahsetmek istiyorum.

Sultan gün geçtikçe daha fazla ibadetle uğraşır olu-yor, bâtıl inanışlara kendini kaptırıyordu. Genç oğlan-lardan meydana gelen bir oyuncu ve şarkıcı takımını, hürmet edilen bir ihtiyarın nasihati üzerine dağıttı ve o altın ve kıymetli taşlarla işlenmiş değerli çalgı alet-lerini ateşe attırdı. Adeti veçhile yemeklerde kullandı-ğı gümüş tabakların da yerini şimdi toprak kaplar al-dı. Birisi bunun günah olduğunu ona söylemiş olma-lıydı. Onu, şarap içmeyi yasaklamaya da sevkettiler. Peygamberin emrine aykırı olarak İstanbul'da, şarap içmek pek yaygın bir hale gelmişti. Bir gün, Sultanın bir fermanıyla, şarap içmek, imâl ve ithal etmek ya-

166

saklanıverdi. Bu yasak müslümanlardan başka, yahu-di ve hıristiyanları da kapsıyordu. Ben ve adamlarım sade su içmeye alışık değildik. Çektiğimiz vatan hasre-ti, barış görüşmelerinin sonucu hakkındaki uzun tered-düt ve sıkıntı devresi zaten hepimizi halsiz düşürmüş-tü. Bir de yiyip içme tarzımızı mı değiştirecektik. Bel-ki bu yüzden hastalanabilirdik. Durumumuzun divan-da görüşülmesini ve eski haklarımızın korunmasını tercümanlarımıza anlattım. Bazı paşalar bizim su ile yetinmemizi, komşuların bize şarap getirildiğini görmelerinin iyi sonuç vermeyeceğini, onlara yasak olan bu içkinin hıristiyanlara serbest olmasına, kokusunun bütün şehre yayılmasına izin verilemeyeceğini ileri sür-melerine karşılık, herzamanki yeme içme tarzının de-ğişmesine alışmanın çok zor olacağını ve bizlerden bir-çoğunun buna dayanamayıp ölebileceğini savunan pa-şaların görüşleri üstün geldi. Bizden, bir gece karar-laştırmamızı, o gece istediğimiz kadar şarabı belirtilen bir yere getireceklerini söylediler. Böylece kararlaştırılan gecede araba ve atlarla gürültüsüzce şarapları ta-şıyarak bu sıkıntıyı atlattık. Bu yasaktan çok tedirgin olan bazı Rumlar, Sulta-na karşı kurnazlık yapıp yasağı kaldırmaya teşebbüs ettiler. Onun, bağlar arasından geçeceğini haber alınca, asma çubuklarını sökerek yolun ortasına ve arabalara koydular. Sultan bu manzarayı görünce hayrete düşüp içlerinden birini çağırarak ne yaptıklarını sordu. Bu-nun üzerine adam, kendi emri gereğince asma çubukla-rını söktüklerini söyledi. Zira, bunlar, odun yapmak-tan başka artık hiç bir işe yaramayacaklardı. Sultan, «benim emrimi yanlış anlamışsınız, ben size şarap iç-meyi yasak ettim. Halbuki Cenabı Hakkın bizlere ver-

167

diği taze üzümü yemenize hiç bir mani yoktur. Suyunu kaplar içinde bekleterek şarap yapmak maksadıyla ta-ze taze yenmesine engel olmadıkça dilediğinizi yapabi-lirsiniz Elmadan şarap yapılmıyor diye ağaçlarını söküp atmak mı lâzım? Çılgın herifler, bu işten vazgeçin» di-yerek onu azarlayınca Rumların kurnazlığı para et-medi. Şimdi, az önce bahsettiğim veba illetine dönüyo-rum. Tehlikeden korunmak maksadıyla Rüstem'e ha-ber göndererek başka bir yere taşınıp taşınamayacağı-mı sordum. Onun huyunu bildiğim için böyle bir

mü-racaatı yapıp yapmamakta biraz kararsız kalmıştım. Fakat hem kendimin hem de adamlarımın sıhhatini il-gilendiren bir konuda ihmal göstermekle suçlanma-mak için teşebbüse geçmeye mecburdum. Rüstem du-rumu Sultana arzedeceğini bildirdi. Ertesi gün gönder-diği haber şuydu: Ne yapmak istiyordum, kaçmak mı? Bu hastalık Allah tarafından gönderilmişti ve Allah'ın takdirine karşı gelinemezdi. Kaderden kaçmaya veya bir yere gizlenmeye çalışmak beyhude bir gayretti. Kendi evi de bu hastalığın tehlikesine maruz kaldığı halde bir yere kaçmıyor, bulunduğu yerde kalıyordu. Ben de bir yere kimildamazsam iyi olurdu.

Rüstem'in bu cevabı üzerine oturduğum evde kal-maya mecbur oldum. Aradan çok geçmeden Rüstem is-tiska hastalığına tutuldu ve kurtulamadı. Yermiş Ali Paşa geçti. Ali ikinci vezirdi. Zeki ve iyi bir Türktü. Nefis bir ipekli elbise göndererek kendisini tebrik et-tim. Bana gayet nâzik şekilde cevap verdi. Bir arzum olunca çekinmeden söylememi istiyor, kendisini bir dost kabul etmemi rica ediyordu. Kısa bir süre sonra

168

veba illeti yeniden maiyetimdeki adamlara saldırıp sıh-hatimizi korumakla görevli doktorumuzu da elimizden alınca, Ali'ye müracaat ederek nakil konusunu arzet-tim. Verdiği cevapta, dilediğim yere gidebileceğimi, an-cak Sultana da meseleyi arzetmemin doğru olacağını, zira Sultanın, pek serbest bir şekilde dolaşan adamları-mı görüp izin almadan ikametgâhımı değiştirdiğime kı-zabileceğini bildirdi. Sultana bir şeyi arzetme şeklinin çok önemi olduğunu açıklıyordu. Durumu Padişaha münasip şekilde arzedecekti. Ondan olumlu cevap ala-cağımdan şüphe etmememi söylüyordu. Nitekim, kısa bir süre sonra, canımın istediği yere gitmekte serbest olduğumu tebliğ etti.

Ben de en uygun yer olarak Büyükkada'yı gördüm. İstanbul civarındaki ufak adaların en güzeli ve en bü-yüğüdür. Sandalla dört saatte gidilir. İçinde iki tane köy vardır. Diğer adalarda sadece bir köy vardır, hattâ bazılarında o bile yoktur.

Adadaki üç aylık ikametimden çok memnun kal-dım. Kalabalık ve gürültüden uzak, dinlendirici bir yer-di burası. Pek az Rum buranın halkını teşkil ediyordu. Onlarla görüşüyordum. Yanımda devamlı surette be-nim hareketlerimi takip ve kontrol eden bir Türk de yoktu. Türk hizmetçiler benim ne ile uğraştığımı umur-samıyorlardı bile. Adada dilediğim gibi gezmekte, san-dalla dolaşmakta serbesttim. Burada lavanta çiçeği, dikenli mersin gibi çok çeşitli bitkiler mevcut. Deniz de çok çeşitli balıklarla dolu. Rum balıkçılarıyla ahabap olup onların da yardımıyla bazan sığ ve berrak sular-da zıpkınla yengeç ve İstakoz yakalıyor, sandala alıyor-dum. Bu balıkçılardan sandal kiralamak mümkündü.

169

Gayet hoş gezintilere ve spora elverişli yerlere gidiyor-dum. Bazan da olta ve ağla balık avlıyordum. Fakat en eğlencelisi ve en verimliyi ıgırıp ile balık avı idi. Ba-lıkçılar balığın bol olduğunu tahmin ettikleri bir yer bulunca o sahanın etrafını ağlarla çevirtiyordum. Ağ iki yanından sahile doğru çekilirken balıkçılar da açık kalan kısımlardan balıkları ürküterek onların ağdan dı-şarı kaçmalarına mani oluyorlardı. Bu şekilde ağın iki yanından iplerle kıyıya çekildiği zaman balıklar ağın dip tarafında dar bir torba içinde toplanıyorlardı. Bu durumda büyük bir telâşa kapılmakla beraber kurtu-labilmek için içgüdülerinin verdiği birtakım hünere başvuruyorlardı. Bir kısmı ağa karşı hücum ederek kurtulmaya uğraşırken bazıları kuma gömülüyorlar, bir kısmı da ağın iplerini kemirmeye çalışıyorlardı. Gayet kuvvetli dişleri olan balıklar bunu becerirdi. Bir balık geçecek büyüklükte bir delik açılınca bütün sürü oraya hücum eder, ağda tek bir balık dahi kalmazdı. Bu ih-timal beni korkutuyor ve sandalda elimde, sopa, ağı kemirmeye kalkan balıklara vuruyordum. Bütün gay-retime rağmen, pek az sayıda balığın kaçmasına

mani olabildim. Bir balık bile tehlike karşısında kurnaz dav-ranabiliyor. Bununla beraber, başka cinsten o kadar çok balık yakaladık ki bu kadar çeşitli balığı bir ara-da görmek benim için büyük bir zevk oluyordu. Bunla rın isimlerini, özelliklerini öğrenmek beni memnun kı-lılıyordu. Bütün gündüz avlandıktan sonra akşam olun-ca sandalım bu deniz hayvanlarından ibaret ganaimle yüklü olarak sahile dönüyordum. Ertesi günü Ali Paşa ve kâhyası, kendilerine hediye ettiğim bu balıklardan dolayı bana memnuniyetlerini belirttiler.

170

Hava bozuk olup da denize açılmadığım zaman-lar, kırlarda benim için ilgi çekici olan bitkileri araya-rak veya Adanın etrafında yürüyüş yapmakla vakit ge-çiriyordum.

Ara sıra İstanbul'dan yahut Beyoğlu'ndan bazı dostlarım beni ziyaret ediyorlardı. Bu arada Ali'nin maiyetindeki bazı Cermenler de geldiler. Onlara veba hastalığının durumunu sorduğum zaman «Azalıyor» de-diler. Günde kaç kişinin öldüğünü sordum. «Beşyüz ka-dar» diye cevap verdiler. Dehşet içinde kalmıştım. «Aman Allahım» dedim. Beşyüz kişi ölürken hastalığın azaldığını söylüyorsunuz, kimbilir hastalık şiddetli ol-duğu zamanlar kaç kişi ölüyordu?» Adamlar cevaben «Bin, binikiyüz kişi kadar..» dediler.

Türklerin inancına göre, her insanın ne zaman ve ne suretle öleceği alnına yazılmıştır. Bu alın yazısıdır. Ölmek mukadder ise bundan kurtulmaya çalışmak beyhude gayrettir. Mukadder değilse ölümden kork-mak deliliktir. Bu bakımdan onlar vebaya yakalanmış kimselerin giyeceklerine dokunur, hattâ yüzlerini bile silecek kadar kayıtsızlık gösterirler. «Eğer Allah tak-dir etmişse ölümden ne yapsam kurtulamam, ölmem mukadder değilse bana hiç bir zarar gelmez» diye dü-şündüklerinden bu bulaşıcı hastalığın yayılma alanı da genişliyor. Bazan bir aile tümüyle sönüp gidiyor.

Adadaki ikametim sırasında, metropolit Metrufân ile tanışmak fırsatına sahip oldum. Chalcis adası ma-nastırının başı olan okumuş, kendini yetiştirmiş bir zat. Lâtin ve Rum kiliselerinin birleşmesi için gayret sarfediyordu. Kendi milletinden birtakım kimselerin bizim kiliseye mensup olanları murdar ve gaflet içinde

171

diye hor görmelerini tasvip etmiyor, onları bu davra-nışlarından ötürü kınıyordu. Herkes kendi aklının di-ğerlerinininkinden üstün olduğuna inanır.

İki ay kadar bir zaman İstanbul'dan uzak bulun-mam, ortalıkta görünmemem paşaların merak ve endi-şesini mucip olmuş. Meseleyi Ali'ye açarak artık şeh-re çağrılmamın münasip olacağını söylediler. Kaçma-ya teşebbüs edecek olursam ne yapacaklardı. Öyle ya, kaçmak için bir sürü vasıta, kayıklar istediğim zaman emrime hazırды. Ancak Ali hüsnüniyetimden emin bu-lunduğundan onlara endişe etmemelerini söyledi. Bu-nunla beraber bir kavas göndererek durumumu kon-trol ettirmek istedi. Yolladığı adam bana sezdirmeden bir teftiş yaptı ve firar hazırlığı ya da niyetiyle ilgili herhangi birşey bulamadı. Ayrılırken kendisine bir de hediye verdim. Ayrıca bir mektup yazarak onunla Ali'-ve gönderdim. Bana karşı gösterdiği itimadı kötüye kullanmayacağıma dair kendisini temin ediyordum. Böylece bir ay kadar daha Ada'da kaldıktan sonra ken-diliğimden İstanbul'a döndüm. Ali Paşa ile olan sıkı dostluğum bu tarihten sonra başlar. Aslen Dalmaçyalı olan paşa bu barbar Türkler arasında rasladığım gerçekten medenî tek insandır. Na-zik, mutedil ve sakin bir tabiatı vardı. Gayet de zeki idi. En halli zor meselelerin içinden çıkmasını bilirdi. Askerî ve sivil işlerde de oldukça tecrübe sahibidir. Çok uzun müddetten beri devamlı yüksek mevkileri işgal etmiştir. Halen bir hayli yaşlanmış bulunmaktadır. Uzun boyludur. Ciddî ve vakur bir çehre ifadesi var-dır ki bu haliyle gayet çekici, sempatiktir. Sultana sa-dakati tamdır. Efendisini o ihtiyar ve hasta vaziyetin-

172

de rahat ve huzur içinde yaşatmaktan gayri bir zevk ve meşgalesi yoktur denebilir. Rüstem'in bağıırıp çağırarak, tehdit ederek elde etmeye çalıştığı şeyi o, nezâket-le, tatlılıkla kazanmaya gayret ediyor. Bunun için bana karşı bir dost muamelesi gösteriyor. Rüstem her za-man kaba saba, sert ve aksi bir adamdı. Her dediğinin bir emir telâkki edilmesini, derhal yerine getirilmesi-ni isterdi. Kurnazdı. Siyasî durumu ve Sultanın şahsî arzularını gayet iyi takdir ederdi Ama, azıcık yumuşak davranacak veya kırmayacak söz söyleyecek olursa bu-nu hasisliğinden yapmış gibi görünmekten korkardı. Çünkü Sultan onun rüşvet aldığından iyice şüpheleni-yordu. Bunu bildiği için, Rüstem, sulhün tesisini kuv-vetle istemesine rağmen sert, haşın tavırlarından kati-yen vazgeçmiyordu. Sözlerine, hoşuna gitmeyecek bir karşılık verildiği zaman derhal konuşmayı keser ve dinlemek istemezdi. Ben onun yanından ayrılırken dai-ma kendisini hiddetli bir halde bırakmışımdır. Bir de-fasında, sulh şartları hakkında onunla konuşuyorken. ileri sürdüğüm teklifleri dikkate alınmaya değmez diye reddetmişti. Sonrada daha uygun birşey teklif etmeye-ceksem çıkıp gitmemi söyledi. Ben de derhal kalkıp eve döndüm. Ali, hayatı boyunca her türlü töhmetten masûn kalmıştı. Onun için nazik ve yumuşak davranışların-dan ötürü Sultan tarafından azarlanmaktan asla kork-mamıştır. Rüstemse her zaman menfaatine düşkün ve hasis bir adamdı. Herşeyden önce kendi çıkarını, ser-vetini düşünürdü. Rüstemle görüşmelerim pek kısa sü-rerdi. Ali ise bu konuşmaları sohbet şeklinde saatlerce uzatırdı. Nazik davranışları dolayısıyla vaktin nasıl geçtiğini bilemezdim. Görüşmemiz sırasında kendisine

173

birşey danışmaya veya sadece saygılarını sunmaya gel-miş olan Türkler içerde sabırla bekliyor ve hiddetten köpürüyorlardı. Çünkü onun yanında bulunmam ken-dilerinin huzura kabulüne mani oluyordu. Ali'nin yanı-na umumiyetle öğleden sonra davet edildiğim için ben de bir çok defalar açlık sıkıntısına katlandım. Zira, Ali gibi zeki bir adamın yanında zihnimin gayet açık ve dikkatli olmasını istiyor, bu yüzden her seferinde hiç-bir şey yemeden dönüyordum. Bu görüşmelerimizde Ali bana daima, hükümetlerimizin menfaatlerine en uy-gun olan teklifleri arzetmemiz gerektiğinde ısrar edi-yordu. Kendi hükümdarının pek az ömrü kaldığını, sal-tanatı sırasında kazandığı bunca zaferden, şan ve şö-h-retten sonra huzur ve dinlenmekten başka şeye ihtiya-cı olmayacağını söylüyordu. Benim hükümdarımın da sulh ve sükûn isteyeceğini bildiğinden şüphe etmedi-ğini belirtiyordu. Hükümdarım, halkının sulh ve sü-kûn içinde yaşamasını sağlamayı arzu ediyorsa, uyuyan aslanı uyandırıp yeniden meydana atılmak için tahrik etmekten kaçınmalıydı. Birer cam parçasından ibaret olan aynalar nasıl sadece önlerine konulan bir şeyin hayâlini aksettirirlerse, hükümdarların zihinleri de ay-nen, kendilerine sunulan fikirlerin izlenimlerini kabu-le hazır birer ayna gibiydiler. Bu bakımdan, hüküm-darlarımızın zihinleri önüne, onların arzularına en uy-gun gelecek şeyleri sunmamız icabederdi. Aynı şekilde, iyi aşçılar gibi hareket etmeliydik. Bunlar herhangi bir kimsenin hoşuna gidecek şekilde değil de, yemeklerini bütün davetlilerin isteğine uygun şekilde hazırlarlar. Biz de barış şartlarını öyle tertip etmeliydik ki her iki tarafın da arzu ve düşüncelerini tatmin etmeliydi. Ali, bu gibi düşüncelerini bana kabul ettirmek için büyük

174

bir ustalık gösterdi. Durum ve olaylar ne şekilde so-nuçlanırsa sonuçlansın, bana karşı daima dostça duy-gular beslediğini belli etti. Ben de kendisine daima hiz-mete hazır olduğumu ihsas ettirince buna açık şekil-de şükran duygularıyla mukabele etti. Bu sırada şöyle bir olay meydana geldi. Ali divan-dan konağına dönerken bir yol ayırımında atını aniden çevirdi. Adeti veçhile burada arkadaşlarından ayrılacak-tı. Selâm vermekte iken anî dönüş dolayısıyla bütün vücuduyla atının boynuna yıkıldı. Dengesini

kaybeden hayvan onun ağırlığına dayanamayıp binicisiyle birlikte yere devrildi. Olayı duyunca hemen adamlarımı gönde-rerek kazanın sonucunu öğrenmelerini emrettim. Bu hareketimden dolayı Ali çok memnun olmuştu. Teşek-kür ederek bir şeyi olmadığını, yaşlı bir askerin attan düşmesinin normal bir şey olduğunu bildirdi ve yanın-dakilere dönerek; «Bu hıristiyanın bana karşı gösterdi-ği bu nezaket ne kadar takdir edilse yeridir» dedi.

Ara - sıra, bana, bu dünyada oldukça şan ve şeref kazandığını, servet sahibi olduğunu, ama şimdi, sadece insanlara iyilik etmek ve adının gelecek nesiller tara-fından hayırla anılmasını sağlamak istediğini söylerdi.

Barişın sağlanması için görüşmelere başladık. İstediği-miz sonuca ulaşabilmek için büyük çaba harcıyordum. Tam bu sırada meydana gelen bir olay bütün bu gayret-lerimi sıfıra indirecek tehlikeli bir durum yarattı.

Despot adıyla anılan ve aslen Yunanlı olan bir adam Macaristan sınırlarını koruyan imparatorluk kuv-vetlerinin de himayesi ile Moldavyaya saldırmış, orada-ki voyvodayı makamından atarak ülkeyi işgal etmişti.

175

Bu olay Türkleri çok üzdü. Kargaşalığın bir başlangıç olmasından ve başka yerlere de sıçramasından endişe ediyorlardı. Bununla beraber, düşünce ve hislerini belli etmediler. Zira telâşa kapılmanın durumu daha da kö-tüleştireceğini biliyorlardı. Fakat Ali bu konuda fikrimi öğrenmek için olayı bana bildirmeyi uygun buldu. Mai-yetinden biri bana gelerek, meseleyi görüşmek üzere bir-kaç saat sonra çağrılacağımı haber verdi. Bu haberi alın-ca ciddî şekilde endişelendiğimi itiraf ederim. Görüşme-lerimiz aşağı yukarı tamamlanmıştı. Bir dramın son perdesini oynamak üzere olan aktörler gibiydik. Ortaya çıkan yeni durumun her şeyi berbat edeceği, tam lima-na girmişken denize düşen gemiciler durumuna düşece-ğimiz korkusu beni telâşa düşürmüştü. Çağrıldığım za-man Ali Paşa her zamanki nezaketi ile beni karşıladı. Çeşitli konulardan ve bu arada sulhün akdinden konuş-tuk. Mevcut durumda bir değişiklik olduğuna işaret ede-cek hiç birşeyi ne sözlerinde ne de hal ve tavrında fark-etmedim. Sonunda, veda etmek üzere ayağa kalktığım-da, sanki Moldavya meselesini yeni hatırlamış gibi otur-mamı rica etti ve önemsiz bir şey hatırlayan bir kim-se tavrıyla «Size her zaman söyleyeceğim bir şeyi unu-turum, Cermenlerin Moldavya'ya saldırdıklarından ha-beriniz var mı?» «Moldavya'ya mı?» dedim. «Yo, hiç haberim yok.» Buna ihtimal veremiyorum. Zira Cer-menlerin, Moldavya gibi uzak bir yerde ne işleri var?» Cevaben «ama bu söyledığım tamamen gerçektir, siz de bunun böyle olduğunu göreceksiniz» dedi. Sözleri-ni teyid eden güvenilir haberler aldıklarını bildirdi. İnanmanızı sağlamak üzere bir Cermen esir alınması için tedbir alacağız. Onu size gönderebiliriz, siz de biz-zat onun ağızından gerçeği öğrenebilirsiniz, dedi. Ben

176

de, bu konuda kati bir şey bilmediğimi, fakat herhal-de bu olayın İmparatorun emri ve talimatı üzerine meydana gelmiş olamayacağını söylemekten başka ça-re bulamadım. Ayrıca, Germenlerin hür bir millet ol-duğunu, yabancı ordularda çalışmaya alışık bulunduk-larını, bunların içlerinden bazılarının, imparatorluk ordusunda savaştıktan sonra bir başka liderin emri al-tında ücretli olarak çalışmış olabileceklerini de sözle-rime ekledim: Zannımca, bu saldırı, o havalideki Ma-car asilzadeleri tarafından yapılmış olacaktı. Bunlar; Türklerin yaptıkları tecavüzlere bir karşılık olmak üzere bu saldırıyı tertiplemiş olabilirlerdi. «Bana ka-lırsa, dedim, bu hareketlerinden dolayı Macar asilzade-lerini kötölemek doğru değildir. Onlar pek çok defa saldırılara uğramışlardır. Onlar da insan oldukları-ndan öç alma duygusuna kapılmış olabilirler. Sizin as-kerleriniz senelerce Macaristanda dilediklerini yapmak için

kendilerini serbest saymadılar mı? Bu kadar za-man saldırılarınıza katlanmış kimseler, ilk fırsatta öç almaya kalkarlarsa doğrusu onları cezalandırmak değil takdir etmek gerekir.

Bu sözlerim üzerine, Ali; «Pekâlâ, dedi, Macaris-tan hudutları içinden çıkmadıkları müddetçe istedikle-rini yapsınlar. Ama Edirne'ye birkaç günlük uzaklıkta-ki Moldavya'yı işgale kalkışmaları asla affedilemez.»

Ben de şöyle karşılık verdim. «Kanundan fazla ka-ba kuvvete müracaat etmeye alışkın bazı kimselerin ince noktaları düşünmeleri beklenemez. Bu adamlar da ortaya çıkan ilk fırsattan faydalanmışlar ve bu ha-reketlerinde hangi yolda ne dereceye kadar ileri gide-ceklerini takdir edememişlerdir.»

177 Bu konuşmadan sonra Ali'nin yanından ayrıldım. Onun hiddetli olduğunu sanmıyorum. Gerçekten, ertesi gün sulh görüşmeleri için yaptığımız toplantıda yine her zamanki nazik davranışını göstermekten geri kal-madı.

Size bir Türk seyyah ve dervişinin gösterdiği mu-cizeden bahsetmek istiyorum. Bu adam ayaklarına ka-dar inen cübbesi ve bembeyaz elbisesi ile dolaşan sa-kallı bir dervişti. Havariler, ressamlarımız tarafından böyle bir sakal ile tasvir edilir. Bu saygıdeğer görünüş altında hilekâr bir ruh gizlemesine rağmen, Türkler ona keramet sahibi diye saygı gösterirlerdi. Bir gün ter cümanlar onun beni ziyaret etmek istediğini söyledi-ler. Kabul ettim. Birlikte yemek yedik. Kanaatkar ve gayet mütevazı hareket ediyordu. Yemekten sonra aşı-ğıya inip avludan büyük bir taş alarak geri döndü. Bu taşla çıplak göğsüne vurmaya başladı. O kadar kuvvet-li ve defalarca vurdu ki bir öküz bile buna dayanamaz, ölür giderdi. Daha sonra ateşte kor haline gelmiş bir demir parçasının üstüne elini koydu. Demiri tutup ağ-zına soktu. Ağzının içinde evirip çevirdi. Demir parça-sı baklava şeklinde kalınca birşeydi. Sonra çıkarıp tek-rar ateşin üzerine bıraktı. Hayret ve şaşkınlık içinde kalmıştım. Beni selâmladıktan sonra bir de hediye alarak çıkıp gitti. Gözlerini faltaşı gibi açarak onu sey-reden hizmetçilerden, kendisini açıkgöz zanneden biri arkadaşlarına «Aptallar, bunda şaşılacak ne var, bu yapılan bir göz boyamadır, gerçekle ilgisi yoktur.» di-yerek demiri ateşten uzakta duran ucundan yakaladı. Fakat tutmasıyla fırlatıp atması bir oldu. Eli öyle yan-mıştı ki bu yanık günlerce iyi olmadı. Arkadaşları onun bu haline kahkahalarla gülmüşlerdi. Şimdi de-

178

mirin sıcaklığına inanıp inanmadığını ona sordular ve demiri yeniden tutmasını istediler. Bu gösteriyi yapan Türkün sofrada iken söylediğine bakılırsa mensubu ol-duğu tekkenin şeyhi keramet ve kudsiyet sahibi ola-rak büyük şöhrete ulaşmıştı. Tekkenin yakınındaki bir gölde elbisesini suyun üzerine yayarak üzerine oturur, istediği yere gidermiş. Bir başka marifeti de, şeyhi iyi-ce soyup derisi yüzülmüş bir koyuna kolları hayvanın ön ayaklarına, bacakları da arka ayaklarına uygun ge-lecek şekilde bağlandıktan sonra, sıcak bir fırına at-maları ve şeyhin fırından çıkarılması için bizzat ver diği emir gereğince çıkardıkları zaman koyun tama-men pişip yenecek hale geldiği halde şeyhe hiçbir şey olmaması imiş.

Buna ben inanmadım, sadece duyduğumu söylü-yorum. Ama sıcak demirle yapılan gösteri gözlerimin önünde cereyan ettiğinden inanmamak imkânsız. An-cak bu o kadar fevkalâde bir şey değildir Adam avlu-ya taş almaya giderken ağzına ateşe karşı onu koruya-cak bir ilâç koyması mümkündür. Bu gibi ilâçların bu-lunduğundan haberimiz vardır. Venedikte gördüğüm bir şarlatan elini erimiş kurşunla yıkadığı halde hiç birşey olmuyordu.

Size Beyazıt'ın son felâketini daha anlatmadım. Muhakkak ki bunu bekliyorsunuz. İran Şahı, Beyazıt'ı hapse attırdıktan sonra Sultana birçok adamlar yolla-dı. Bunlardan bazıları elçi ünvanını taşıyordu. Her ge-lişlerinde kıymetli hediyeleri beraber getirip Sultana

sunuyorlardı. Kıymetli İran ve Asur halıları, Kur'anı Kerim, ender raslanan hayvanlar... Bu hayvanlar arasında duyduğuma göre, Hindistanda yaşayan bir karın-

179

cayiyen de varmış. İri bir köpek kadar olan bu hayvan pek vahşi bir şeydir. Resmî açıklamalara göre bu he-diyelerin gönderilmesi Beyazıt ile babası arasındaki dar-gınlığın giderilmesi gayesine matuftu. Heyet çok itibar gördü. Şereflerine ziyafetler verildi. Bir defasında ben de bu ziyafetlerden birine katıldım. Ali davet etmişti. Bana içleri çeşitli tatlılarla dolu sekiz büyük Çin taba-ğı gönderdi. Eskiden Romalılarda görülen, kendi ye-meklerinden dostlarına da göndermek adeti bugün de halen İspanyollarda mevcuttur. Türkler böyle ziyafet-lerden evdeki çoluk çocuk için birşeyler alıp götür-meye alıştırtılar. Fakat bu usûl sadece samimi dost-lar arasında ve karılarıyla çocukları evde yemek yiyen kimseler içindir. Davet ettiğim kimseler çok kere bu-nu yaparlardı. Temizliğe pek fazla önem verdikleri halde ipekli elbiselerinin salça damlalarıyla lekelen-mesine göz yumarlardı.

Süleyman oğlunun cezasını kendisi vermek üzere sağ olarak iadesini istiyordu. Onun için Beyazıt'ın du-rumu ümitsizdi. İran Şahı bu talebi kabul etmedi. Sü-leyman da aralarındaki anlaşmadan bahsederek dost ve düşmanlarının aynı olması gerektiğini, işi tatlılıkla halletmek istediğini söyledi. Daha evvel, şayet oğlu tes-lim edilmeyecek olursa savaş çıkacağına Şahın dikka-tini çekerek tehdit etmiş İran sınırındaki kuvvetler takviye edildikten başka Irak ve Fırat boyuna da as-ker gönderilmişti. Bu askerler Beyazıt'a karşı sevkedi-len orduya ve hassa kuvvetlerine mensuptular. Üçün-cü vezir ve Yunanistan beylerbeyi olan Mehmet Paşa onlara kumanda ediyordu. Hazar Denizi ile Karadeniz arasındaki havalide yaşayan gürcü kabilelerine. İranlı-larla silâhlı çatışmaya girişmeleri için Sülevman tara-

180

tından adamlar gönderilmişti; Bunlar, kendi başları-na Sagathamas'a karşı hücum edemeyeceklerini, ama Süleyman büyük bir ordu ile gelirse hareket tarzlarını kararlaştıracaklarını ve cesaretlerinin artacağını söyle-diler. Timurlengin torunlarından Hyrianianlar da müş-terek düşmana karşı savaşa davet edilmişlerdi.

Süleyman, Suriyede Fırat kenarındaki Halep şehri-ne bizzat gideceğine etrafı inandırmaya çalışıyordu. Burasını bir üs olarak kullanacaktı. İran Şahı, Süley-manla yapacağı harbin neticesini göze alamıyor, kor-kuyordu. Telâş ve endişe içindeydi. Ancak Sultan, çok öfkeli olmakla beraber, askerin muhalefetinden, mu-harebeyi istememesinden çekiniyor, karar vermekte acele etmemek için kendini zorluyordu. Asker, böyle bir ailevî mesele için savaşa katılmayı lüzumsuz bulu-yordu. İçlerinden birçoğu İstanbul'a silâhsız olarak geri döndü. Orduya katılmaları ihtar edilince döndü-ler ama bir hadise zuhurunda veya durumda bir de-ği-şiklik olursa nasıl hareket edecekleri hal ve tavırların-dan belliydi. Böylece Sultan, ne tehdit, ne de tatlılık-la Şahı, Beyazıt'ı diri olarak iadeye razı edemeyince, tek çarenin, onun İranda öldürülmesi olduğuna hük-m-etti. Çünkü Şah, Beyazıt'ın iade edildikten sonra kaçıp kurtulması halinde kendisinden intikam alacağından korktuğunu söylüyordu. İran Şahı, yazdığı mektupla-rın sonuncusunda, Sultanın bu kadar önemli bir mese-lede gösterdiği ihmalkârlığa şaşıtığını belirtiyor, onun gerçekten kızgın olduğu hususunda şüpheyi düştüğü-nü bildiriyordu. Şah mektubunda, İstanbul'a sefirler gönderdiğini, Sultanınsa sadece mektupla cevap verdiğinden yakını-

181

yor, bu mühim işi bir sonuca bağlayabilmek için nü-fuz ve şöhet sahibi kimselerin gönderilmesini, Beya-zıt'ın İran'a gelmesi dolayısıyla yapmaya mecbur kal-dığı masrafların da hesaba katılmasını

istiyordu. Sü-leyman, Şahın para istediğini anladı ve lüzumsuz bir harbe girişmektense paşaların görüşlerini benimseyerek silâhtan ziyade para kuvvetiyle maksadını temine karar verdi. Bunun üzerine mabeyinci Hasan Ağanın sefir rütbesiyle İran'a gitmesini ve itibarlı bir zat olan Maraş Paşasının da ona refakat etmesini emretti. Kendilerine geniş selâhiyet verdi. Heyet kış ortasında alâle-acele yola çıktı. Soğuk ve kar yolculuğu oldukça zor-laştırdı, maiyetteki birçok kişi hayatını kaybetti. So-nunda İran sarayına vardılar.

Önce Beyazıt'ı ziyaret için müsaade alındı. Beyazıt'ın yüzü gözü yıkanmadan kendisini tanıyamadılar. Zindanın pisliği onu tanınmaz hale getirmişti. Saçı sa-kalı iyice uzamıştı. Onu çocukluğundanberi tanıyan Hasan bile ilk bakışta Beyazıt'ı teşhis edememişti.

Sü-leyman'ın Hasan'ı bu işe memur edişinin sebebi Beyazıt'ı çok iyi tanımasındandı.

Varılan anlaşmaya göre, İran Şahının uğradığı za-rar tazmin edilecek ve işin ehemmiyeti nispetinde ken-disine bir de hediye verilecekti. Şah da Süleyman'ın Beyazıt'ı öldürmesine razı olacaktı. Hasan derhal geri dönerek Sultana durumu arzetti. Para ve hediye hazır-landı, bir muhafız kuvveti ile İran hududuna gönderil-di. Hasan da Sultanın emri gereğince Beyazıt'ı bizzat kendi eliyle öldürmek üzere tekrar İran'a yollandı. Ni-tekim Beyazıt'ın boynuna ip geçirilerek boğuldu, öl-medeyen evvel, son bir defa çocukları görüp öpmek için

182

ricada bulunduğu söyleniyor. Tabii bu rica yerine ge-tirilmedi. Böylece Beyazıt'ın meşum kaderinden kur-tulmak için harcadığı çabaların bir faydası olmadığı gibi bu çabalar onun kötü sonunu çabuklaştırmakta yardımcı oldu. Dört oğlu da babalarının akibetine uğ-radılar.

Beyazıt, kaçarken, evlâtlarından en küçüğünü Amasya'da bırakmıştı. Büyük babası onu Bursa'ya al-dırtmıştı. Beyazıt'ın ölüm haberini alan Süleyman gü-vendiği hadımağalarından birini çocuğu öldürmek üze-re Bursa'ya gönderdi. Yumuşak kalpli biri olan hadım, bu işi bizzat yapamayacağını düşünerek yanına cellât lık işini gayet iyi becerebilecek katı yürekli birini al-mıştı. Adam odaya girip çocuğun boynuna ilmiği ge-çirdiği zaman çocuk ona gülüp kollarını boynuna do-layarak yanaklarından öptü. Adam bütün asık suratlı-lığına, katı kalpliliğine rağmen bu manzaradan o ka-dar hislendi ki işini bitiremedi ve baygın bir halde ye-re düştü. Odanın dışında bekleyen hadım ağası işin uzamasından meraka düşerek içeri girince adamı ken-dinden geçmiş yerde yatar halde gördü. Emre itaat mecburiyetinde olduğundan masum yavruyu kendi el-leriyle boğarak hayatına son verdi. Süleyman'ın Bursa'ya getirttiği torununu daha ev-vel öldürtmeyişinin merhametinden ileri gelmediğini bu olay gösteriyor. Türkler, başarıyla sonuçlanan bir işin Allahın isteğine uygun olduğuna inanırlar. Beyazıt'ın akibetinin meçhul olduğu bir zamanda Sultanın elini çocuğun kanına bulaştırmayı doğru olmazdı. Zira oğlu emelinde muvaffak olursa Allahın takdirine karşı gelmiş olma, durumuna düşecekti. Ama şimdi, Beyazıt

183

öldüğüne göre Allahın takdirinin bu yolda olduğunu kabul edip oğlunun da öldürülmesinde bir mahzur ol-madığına karar verdi.

Beyazıt'ın ölümü haberini duyunca, görüşmelerin iyi sonuçlanması hakkında şüphe ve endişeye kapıl-dım. Durumumuz iyi idi. Arzu ettiğimiz sonuca oldukça yaklaşmıştık. Fakat Beyazıt'ın ölümü üzerine Türk-lerin yeniden Avrupa devletlerine karşı aşırı isteklere başvuracaklarından korkuyorduk. Şimdiye kadar yapı-lan iyi şeylerin yeniden bozulması ve daha az uygun şartlar ileri sürülmesi ihtimali belirmişti. Birçok en-gelleri savuşturmuştuk. Jerba bozgunu, Beyazıt'ın haps-edilişi, Voyvodanın Moldovya'dan çıkarılması gibi. Bu-nunla beraber, iki engel daha vardı. Birisi, Beyazıt'ın ölümü, diğeri ise şimdi anlatacağım zorluk.

Ali kölelerinden biriyle bana şöyle bir haber gön-derdi: «Beyazıt

artık yaşamıyor. Ondan yardım görece-ğınızı düşünerek bizi oyalayamazsınız. Aynı dinden iki hükümdar arasındaki eski bir dostluğu tazelemenin, ayrı dinlere mensup iki hükümdar arasında yeni bir an-laşma yapmaktan daha kolay olduğunu hatırlatmak is-terim. Artık dolambaçlı yollar arayıp yeni yeni zorluk-lar çıkarmaya kalkmanın sizin için tehlikeli olacağından şüpheniz olmasın.» Bu haber bende büyük üzüntü yarattı. Beyazıt'ın ölümü hakkında esaslı bilgi almak için adamlarım va-sıtasıyla araştırma yaptırdım. Dostlarımla hepsi de artık bu konuda şüpheyi yer olmadığını belirttiler. Ben de artık kararımı vermem gerektiğine kani oldum. Da-ha iyi bir sonuç alacağım ümidim kalmamıştı. Elde et-

184

tiklerimle yetinip bunları korumak gerekiyordu. Sul-tan, evelce bu şartları öğrenmiş ve uygun bulmuştu. Bazı noktaların unutulmuş olduğunu üzülerek farket-tim. Bazı hususlar iyice aydınlanmamıştı. Kötü niyet-le yorumlayacak olurlarsa anlaşmazlığa yol açabilirdi. Bunların andlaşmadan ya çıkarılması veya bizim gaye-mize uygun şekilde de-ğiştirtmesi için elimden geldiği kadar çaba harcadım. Şartlar İmparatora birçok defa arz olunmuş ve o da bunları kabul buyurmuştu. Ama ben tam mânâsiyle tatmin edici bulmuyor ve. çıkarları-mız için başka şeyleri de kabul ettirmeye çalışıyordum. Evvelce de söylediğim gibi, bu görüşmeler devam ederken Beyazıt'ın ölümü haberi geldi. Fakat daha ev-vel Macar asilzadelerinin Transilvanya Voyvodasından kaçarak İmparatora sığınmaları yüzünden görüşmeler-de ciddî bir aksama meydana gelmişti. Bunlar, ellerin-deki kale ve şehirleri de İmparatora teslim etmişlerdi. Bu durum çok ciddî bir mahiyet arz ediyordu. Herşey altüst olabilir, kararlaştırılmak üzere bulunan barış şartları aleyhimize bozulabilirdi. Türkler bu hadiseyi vesile sayıp mevcut durumda hiçbir de-ğişiklik yapılmayacağını söyleyebilirlerdi. Barışın sağlanmasını ger-çekten istiyorsak, bu hareketten dolayı özür dilememiz gerekiyordu. Firarilere karşı gereken işlemi yapmakta serbesttik ama ellerindeki arazinin Voyvoda da kalma-sı icabederdi. Voyvoda Türk tabiyetinde seçkin bir me-murdu. Akla gelen bütün bu ihtimallere rağmen Ali hiçbir teklifte bulunmadığı gibi sulh şartları arasına sokuşturduğum «durumun aynen muhafazası» şartını da kabul etti. Gerçi daha sonra Voyvoda tarafından gönderilen elçiler, bu meselenin açık bırakılması için sarayda ellerinden geleni yaptılar, efendilerinin hakaret

185

ve hıyanete uğradığını, dostluk haklarının çiğnendiğini söyleyerek gürültü ve şamata çıkardıysa da bazı pa-şalara tesir eden bu konuşmalara Ali aldırış etmedi. Neticede, kararlaştırılmış olan sulh şartlarında bir de-ğişiklik yapılmadı. İstanbul'dan dostça ayrılan sefirler için divanda ziyafet vermek paşaların adettir. Fakat ben bu şeref-ten mahrum kaldım. Zira sulh henüz katiyet kesbet-memişti, hükümdarımdan cevap bekliyordum. Bu yüz-den şerefime verilecek ziyafetten kendimi alakoymaya büyük gayret sarfettim.

Ayrılırken iyi cins atlar götürmek istiyordum. Bu nun için adamlarıma sık sık pazara giderek fırsat kol-lamalarını tembihlemiştim. Bu arzum Ali'nin kulağına gitmiş. Kendi en iyi atlarından birini pazara gönderip satılık diye teşhir ettirdi. Adamlarım atı beğenip pa-zarlık ederek almağa çalıştılar. Ancak teklif ettikleri seksen altına karşılık satıcısı 120 düka altını istediğin-den pazarlıkta uyuşamadılar. Bir - iki gün sonra aynı at yanında iyi cins başka iki at olduğu halde Ali Paşa tarafından bana hediye olarak gönderildi Bunlardan biri çok nefis bir Arap atı idi. Hediyesinden dolayı ken-disine teşekkür ettim. Adamlarımla pazarda 80 altın verdikleri atın daha fazla edip etmeyeceğini bana sor-du. Çok daha değerlidir, dedim. Fakat adamlarıma bu

fiata kadar yetki vermiştim. Fazla zarara uğramamak için böyle hareket ettim, zira sağlam ve iyi cins bildiğimiz bazı atların sonradan birtakım kusurları ortaya çıkıyor.

Ali Paşa, seyahate çıkılmadan önce Türk atlarının nasıl beslenmeleri gerektiği yolunda bana bilgi verdi

186

Önceleri az yem verilmeli idi. Hayvan uzun mesafeye alışınca kadar kısa merhalelerde seyahat etmek lâ-zımdı. Meselâ Edirneye normal beş günde gidiliyorsa dokuz – on günde gitmemi tavsiye etti. Atlardan baş-ka, sırma işlemeli gerçekten çok güzel bir elbise, İs-kenderiye'den gelme kıymetli panzehirlerle dolu bir çekmeceyi de hediye etti. Ayrıca, içinde çok güzel ko-kulu bir yağ dolu bulunan billûr bir kâse verdi ki bu-na diğerlerinden çok daha fazla kıymet verdiğini, zira onlar para ile alınabileceği halde bunun temin edile-meyeceğini söyledi. Bunu birkaç sene bulunduğu Mı-sır Valiliği sırasında oradan almıştı. Mısır'da yetişen bir bitkiden çıkarılan iki cins öz suyundan nadir ve kıy-metli olan, sarı bir madde idi bu. Siyah renkli ve ucuz olanı ise o bitkinin yaprakları kaynatılıp çıkan yağ-dan elde edilirdi.

Ali, bu verdiği hediyelere mukabil, benden, kendi beden ölçüsüne uyacak bir zırh, kendi ağırlığını çeke-cek, kolayca yere yıkılmayacak bir savaş atı istedi. Bunlara ilâveten, kakma işlerinde kullanılan İsfendan nev'inden bir ağaç.

Süleyman mutad hediyeler verdikten sonra başıbo-zuk Macar askerlerinin ve Szigehteki muhafız kuvvet-lerinin tecavüz-kâr hareketlerinden şikâyet ederek; «On-lar bu hareketlere devam edip sulhu bozacak olduktan sonra burada sulh aktetmenin hiç faydası yok» dedi. Ben de, bu hususu imparatora iletteceğimi ve gerekli tedbirleri alacağından ümitli olduğumu söyledim. İşte bu şartlar altında, Ağustos ayı sonlarına doğru (1562) hasretini çektiğim dönüş yolculuğuna başladım. Sekiz yıllık memuriyetimin semeresi olarak sekiz yıllık bir

187

barış sağlamıştım. Olağanüstü bir durum meydana gel-mediği takdirde bu şartların devamını sağlamak da mümkündü.

Frankfurt'a birkaç günlük yolumuz kaldığı sırada, elçilik görevime ait bazı meseleleri imparatora bildir-meyi uygun buldum. Bu sebeple Türklerden evvel ora-da olmak istiyordum. Bundan dolayı menzil beygir-lerine bindim ve birkaç yıl önce İstanbul'a ikinci yol-culuğumun başladığı günden bir gün evvel Frankfurt'a vardım.

İmparator, bana haddinden fazla iyi muamele ve nezaket gösterdi. Bu onun adeti ve doğuştan iyi kalp-liliği icabıydı. Bunca yıl ayrı kaldıktan sonra onu hem sıhhatli, hem de huzur ve saadet içinde bulduğum için ne kadar memnun olduğumu gözönüne getirebilirsiniz.

Görevimi başarıyla sonuçlandırdığım için beni tebrik etti, memnuniyetini belirtti. Alman sonuç beklediğine uygun çıkmıştı.

Sadakatle çalışmam ve giriştiğim barış görüşmelerinden dolayı teşekkür etti. Netice olarak, bana karşı duyduğu iyi hisleri belirtecek her şeyi söy-ledi.

Birkaç gün sonra İbrahim İmparatorun huzuruna kabul edildi. Türklerin pek değer verdikleri bazı hedi-yeleri takdim etti ziyaretinin sebebini anlattı. Barış anlaşmasının tasdikini müteakip İmparator da pek de-ğerli hediyelerle Süleyman'a geri gönderdi.

Özel işlerim alıkoymasa, saraydan derhal ayrılıp evime dönerdim. Saray hayatının sıkıcılığını bilirim. Parlak bir görünüş ardında pek çok kötülükler sakla-nır. Temiz kalplilik, içtenlik pek enderdir. Her saray-da çekememezlik hüküm sürer. Güvenilir dostluklar

188

bulmak çok zordur. Burada bir fikir değişikliği yüzün-den bir insan aniden mahvolabilir. Çünkü hükümdar-lar da nihayet bir insandırlar.

Çevresinde bin adamıy-la saraya giren birinin, hükümdarın güvenini kaybetti-ği için saraydan tek başına dışarı atıldığını gördüm. Sa-rayda gerçek değerler, ancak iş - işten geçtikten sonra takdir edilir. Sarayı gösteriş, şüphe ve ikiyüzlülük, ya-lan idare eder. Böyle bir yaşantıyı tehlikeye düşürme-den sürdürmeyi becerebilenler bahtiyar sayılır. Bu ba-kımdan ben köyde, gerçek birkaç dost arasında, kendi-mi şiir ve edebiyata vererek yaşamayı saraya tercih ederim. Bu dünyada arzu edilecek tek yaşantının bu olduğunu sanıyorum. Bir saraya şöyle bir bakınız. Ora-da ahlâken düşük bir asilzadenin, gerçekten üstün me-ziyetlere sahip bir adama tercih edildiğini görürsünüz. Tabi ben, saray derken, umumî olarak sarayları kast-ediyorum. Yoksa bizim sarayımızda da, diğer bazı sa-raylarda olduğu gibi, birçok mükemmel ve gerçekten asil şahsiyetler bulunduğunu bilirim. Ama ben bir kö şeye çekilip sessizce çalışmayı, sarayların gürültü ve kalabalığına tercih ederim. Onun için saraydan ayrıl-mayı çok istiyorum, fakat İmparatorun beni burada alıkoymasından yahut eve çekildikten sonra tekrar al-dırmasından da korkuyorum. Ayrılmama izin verdiyse de aratınca tekrar gelmem şartıyla buna razı oldu. Saraya dönmemi emredecek olursa, emretmek kud-ret ve yetkisine sahip olan ve kendisine sonsuz borçlu bulunduğum bir şahsın nazik davetine kim karşı koya-bilir. Saygıdeğer imparatorumu, gerçek bir fazilet ör-neği olan zatı devamlı surette görmek benim için bir zevk olacaktır. Emin olunuz ki güneş, ondan daha asil bir hükümdarın üstüne henüz doğmamıştır. Bir impara-

189

torluğun, idaresini tevdi için ondan daha üstün bir kim-se bulunamazdı. Yüksek nüfuz ve kudret insanların dai ma saygı ve itaatini üzerine çekmiştir. Fakat bir hü-kümdar bu kudreti elinde bulundurur ve buna lâayık ol-duğunu ispat ederse bu böyle görünüyor ki soyluluk-tan da öte bir şey. Belki bazı kimseler, imparatorun savaştan kaçın-masını, savaş meydanlarında zafer için koşturmaması-nı bir eksiklik telâkki edeceklerdir. Türkler Macarista-nı baştanbaşa yıkıp yağma ettikleri halde şöret ve iti-barımızın gerektirdiği şekilde yardıma koşamadık, de-necek. Türklerin karşısında kuvvetlerimizi birleştire-rek sonuna kadar savaşıp talihimizi denemeliydik. Bu fikirler mantikî olmaktan çok hissidirler. Durumu da-ha yakından ele alalım. Bana göre, devletleri idare edenlerin talihlerine ve elde ettikleri sonuçlara bakıla-rak ehliyet ve liyakatlerine hüküm vermek yanlıştır. Onların plânlarını incelemek lâzımdır. Plânlarını ya-parken kendi kuvvetlerini, düşmanlarının gücünü, ne-ler yapabileceklerini ve bütün ihtimalleri hesaba kat-mak zorundadırlar. Her şeyiyle tanıdığımız, zafer için prensipleri olma-yan bayağı bir düşman topraklarımıza saldırmış olsa idi ve kuvvetlerimiz de onunkilere denk bulunsaydı da bu düşmana karşı çıkmayıp rahatça ilerlemesine göz yumsaydık bu bizim korkaklığımıza verilebilirdi. Ama bu düşman. Tanrının öfkesi sonunda üzerimi-ze gönderilmiş bir belâ ise (çok eskiden Attilâ, dedele-rimiz zamanında Tamerlan, bugün de Osmanlı tufan-ları gibi) onları durduracak hiç bir set yoktur, her şey

190

yıkılmaya mahkûmdur. Alelacele toplanmış küçük bir ordu ile akılsızca böyle bir düşmanın karşısına çık-mak sanırım ki cesurluk olarak değil çılgınlık şeklin-de vasıflandırılmaya lâayık olur. Süleyman, gerek atalarının, gerekse kendisinin başarılarından hasıl olan bir güven hissi içinde dehşet saçarak karşımızda dikiliyor. İkiyüz bin süvari ile Ma-caristanı işgal ettikten sonra şimdi de Avusturya kapı-larına dayandı. Almanya'nın geri kalan yerlerini tehdit ediyor. İran hududundan Avusturya'ya kadar uzanan topraklarda yaşayan bütün milletleri peşinden sürüklüyor. Başında bulunduğu ordu, birçok krallığın maddî

kaynaklarıyla donatılmıştır. Yarı küremizin bölündüğü üç kıtadan her biri bizim yok oluşumuzu tamamlamak için çalışır gibidir. Karşısına çıkan herşeyi bir yıldırım gibi çarpıyor, yıkıyor, yakıyor. Savaş tecrübesi olan, çok iyi talim görmüş bir ordunun başında, adı çok uzaklara korku ve dehşet salıyor. Sınırlarımız boyunca bir aslan kükürüyor, bazan oradan bazan buradan ilerlemek istiyor. Öyle milletler vardır ki bundan daha az bir tehlike karşısında yurtlarını bırakıp kendilerine başka yurt aramışlardır. Önüne geçilmesi imkânsız tehlikeler karşısında sakın kalmak çok zordur. Bundan dolayı, bize saldırıyı kadar müthiş bir düşmanın hudutlarımıza dayanması üzerine memleket yıkılmaya doğru giderken korku ve paniğe kapılmamak dahi büyük bir cesaret gibi görünüyor bana. Hal böyle iken, kahraman Ferdi-nand, sarsılmayan bir azim ve cesaretle görevini bir an bırakmıyor, savunduğu yerden geri çekilmiyor. Şayet yeteri kadar kuvvete sahip olsaydı herşeyi harbin neticesine bırakıp meydana atılabilirdi ve kimse de onu

191

çılgınlık etmiş olmakla suçlayamazdı. Ancak bu cesura-ne atılımları akli ve itidali önlüyor. Böyle bir teşebbüsün başarısız kalması halinde sadece kendi sadık tebaasına değil, bütün hristiyanlık âlemine büyük bir felâket getireceğini idrak ediyor. Kendisinin cüretkâr davranışı halkın büyük bir belâya uğramasına sebep olabilecekti. Bu da şüphesiz arzu edilecek bir şey değildir. Yirmibeş – otuzbin piyade ile bir miktar süvariden ibaret bir kuvvetin, savaşlarda iyice tecrübe sahibi olmuş piyade kuvvetleriyle desteklenmiş ikiyüzbin süvariden oluşan bir orduya karşı girişeceği muharebenin nasıl bir netice vereceğini İmparator, geçmişteki mi-sallere de bakarak açık bir şekilde görüyor. Nikopolis ve Varna hezimetleri, hristiyanların beyazlaşmış kemikleriyle örtülü Mohaç Ovası bozgunu henüz hafızalardan silinmemiştir. İmparator Ferdinand'ın yaptığı plân, Fabius Maximus'un plânının aynıdır. İmparator, kendi kuvvetleriyle Süleyman'ın kuvvetini her yönüyle iyice mukayese ettikten sonra, iyi bir kumandanın en son yapmaya mecbur olduğu şeyin kat'i neticeli bir muharebeye girişerek talih denemek olduğunu takdir etti. Bundan dolayı, muharebeyi en sona bırakıp bütün gayretini başka sahaya teksif etti. İstila dalgasını kırıp kuvvetini zayıflatmak için setler ve engeller meydana getirip her türlü istihkâmlar yaparken müzakereler yoluyla da saldırıyı geciktirme siyasetini takibe başladı. Şimdi aşağı yukarı kırk yıl varki Süleyman Bel-grad'ı zaptedip Kral Luis'yi öldürdü, Macaristan'a bo-yun eğdirdi. Belgrad'la yetinmeyerek daha kuzeye doğru olan toprakları da Osmanlı mülküne katacağı ümidi-dini beslemeye başladı. Viyanayı bu yüzden kuşattı.

192

Daha sonra Güns'ü ele geçirip Viyanayı yeniden tehdit etti. Ama bu sefer uzaktan bir tehditle kaldı. O muaz-zam ordusu ve hadsiz hesapsız kaynaklarıyla ne sonuç alabildi? İşgal ettiği Macaristan'da güçlülükle tutunabiliyor. Tek bir çarpışma ile kudretli hükümetleri devir-meye almış olduğu halde, bu seferlerin neticesinde Sadece işe yaramaz bazı kaleleri, önemsiz şeyleri elde edebildi. Büyük Macaristan ülkesinden zaman zaman koparabildiği parçalar da kendisine oldukça pahalıya mal oldu. Gerçi bir seferinde Viyanayı almaya da teşebbüs etmişti. Ama bu ilk ve son olay oldu. Söylenildiğine göre Süleyman'ın üç büyük arzusu varmış. Önce, adına inşa ettirdiği camii tamamlamak. Bu inşaat muhakkak ki pek heybetli bir şey olacak. İkinci arzusu, eski su kemerlerini tamir etmek suretiyle İstanbul'un su ihtiyacını gidermek. Üçüncüsü ve son arzusu Viyanayı almak. İlk iki isteği yerine getirilmişti. Ama üçüncü arzusu sonuca ulaşamamıştır. Bu gayesinin ebediyen gerçekleşmemesini ümit ve temenni ederim.

- SON -